

de

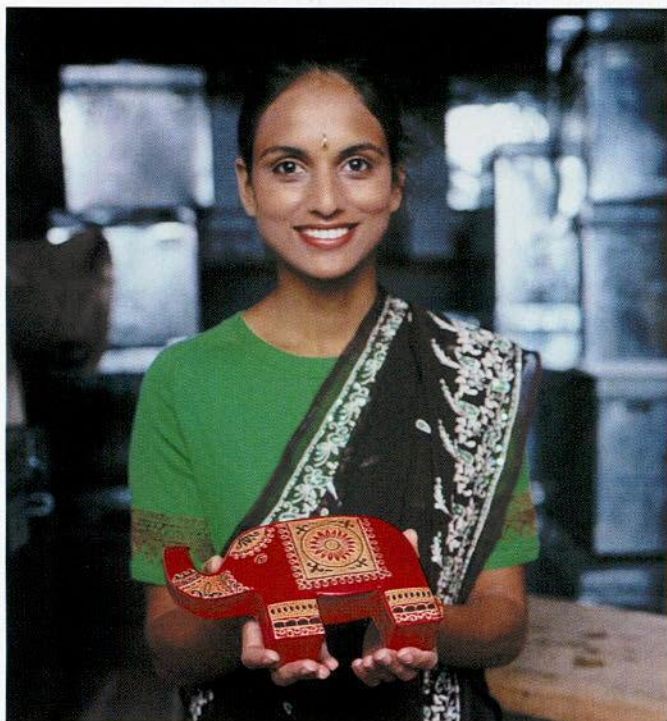
HUMANIST

ONAFHANKELIJK OPINIE TIJDSCHRIFT

CLANDESTIEN KLONEN

TURKEN MET TWEE GEZICHTEN





'Mag ik u mijn spaarpot aanbieden?'

'Mijn succesverhaal begint gek genoeg bij een lege spaarpot. Met drie vrouwen wilden we een leeratelier opzetten in Calcutta, maar het geld ontbrak. We wisten onvoldoende van verkoopkanalen en konden de lokale woekerrentes niet betalen. Via de Noord-Zuid Spaarrekening van Hivos en Triodos Bank komen we nu in aanmerking voor een eerlijke lening. Onze ambachtelijke producten worden inmiddels over de hele wereld verkocht en 300 vrouwen verdienen bij ons een eerlijk inkomen met een prachtig vak. Nu bied ik u deze met liefde gemaakte spaarpot aan.'

'Wilt u uw spaargeld inzetten voor leningen aan kleine bedrijven in ontwikkelingslanden en dat tegen een heel aantrekkelijke rente? Met Hivos en Triodos Bank zijn we overeengekomen dat zij onze Fair Trade spaarolifant cadeau doen, als u vóór 31 juli a.s. een Noord-Zuid Spaarrekening opent.'

Alle reden om vandaag nog de bon te recyclen, of bel gratis 0800 022 20 27 of kijk op www.triodos.nl

HIVOS

Triodos Bank

Recycle deze bon!

Ja, ik wil alles weten over de Noord-Zuid Spaarrekening.

Naam _____ M/V

Adres _____

Postcode en plaats _____

Stuur deze bon vandaag nog naar Triodos Bank,
Antwoordnr. 170, 3700 VB Zeist. Een postzegel hoeft niet.

1E00H1

REDACTIONEEL

Godelijk genoom

Eén van de redenen waarom humanisten mateloos geïnteresseerd zijn in de ontwikkelingen op het terrein van de maakbaarheid van de mens is de impliciete kans die artificiële reproductie van de mens biedt op aanvullende bewijsvoering voor de afwezigheid van een almachtige. Geen belangrijke reden, maar wel een prikkelende, al is op voorhand duidelijk dat het adagium 'Ook dit behoort tot Gods Grote Plan' weer van stal zal komen om de mens snel tot de gewenste proporties van nederigheid en nietigheid terug te brengen.

Toen bij het aanbreken van deze eeuw het menselijke genoom voor het eerst wetenschappelijk werd ontleed en de code van de menselijke erfelijkheid ontcijferd, ontstond een juichstemming over de mogelijkheden die zich leken aan te dienen. Niet het klonen stond daarbij centraal – wat valt daarbij te winnen? – maar de mogelijkheid om de oorzaken van erfelijke aandoeningen te kunnen opsporen en uit te schakelen. Wetenschappelijk ontwikkelt deze kennis van het levensboek zich met flinke sprongen en het moment lijkt niet ver meer waarop de morele grenzen bereikt worden. Het kweken van een ziektevrij mensenras komt sluipend in beeld.

Als we willen inschatten hoe het 'straks' met het gemodificeerde menselijke genoom zou kunnen gaan, kan het internationale gesteggel rond van genetisch gemodificeerde zaden afkomstige gewassen leerzaam zijn. In de VS komt driekwart van de oogst van soja-bonen, zeventig procent van katoen en ruim dertig procent van maïs al van gm-zaden. Ook in Canada en China is het gebruik van gm-zaden een sterk groeiend gegeven, en ontwikkelingslanden als Brazilië en India staan op het punt ze toe te laten. De Europese Unie echter houdt krampachtig een moratorium op gm-zaden en -gewassen in stand. Vooral Duitsland en Frankrijk zijn hier fel op, wat alles te maken heeft met landbouwsubsidies. Dit corrupte politieke motief heeft er zelfs toe geleid, dat landen in zuidelijk Afrika, waar hongersnood op de loer ligt, onder druk van de EU gm-voedselhulp van de VS hebben geweigerd.

Zulke ontwikkelingen doen terugverlangen naar de tijd dat het genoom nog in goddelijke handen lag. Want als het zo door gaat zal het nieuwe mensenras slechts Duitse en Franse trekken mogen hebben.

Boudewijn Chorus



de Humanist

Onafhankelijk opinietijdschrift
Verschijnt 6x per jaar
57e jaargang

Postbus 257, 1000 AG Amsterdam
Plantage Middenlaan 2-h
tel. (020) 330 72 00

Hoofredacteur
Boudewijn Chorus

Redactie (redactie@humanist.nl)
Josephine Krikkel

Medewerkers aan dit nummer

Jaan van Aken, Eut van Berkum, Joost van den Broek, André de Bruin, Carrie, Paul Cliteur, Peter Gorgels, Stan van Houcke, Berthold van Maris, Cindy Marler, Dick Metselaar, Leon Mussche, Henk Oosterling, Max Pam, Marike Popma, Arjan Post, Linda van Putten, Marcel Ruijters, Kick Smeets, Rob Tielman, Mehmet Ülger, Michel Vandenbroeck, Bertie Verhoeven, Hilde van Vlaanderen, Rob Voss.

Uitgever Paul Roosenstein/Uitgeverij SWP
Vormgeving Charley Klinkenberg
Productiebegeleiding Marjo de Jong
Druk Geers Offset, Oostakker (B)
Administratie Tom de Smet en Marga Ineke

Abonnementsprijzen

Per jaar € 29,00.
Leden Humanistisch Verbond € 19,00;
studenten € 22,00.
Toeslag buiten Nederland € 11,50.
Prijs los nummer € 4,00.
Verzendkosten bij nabestelling € 2,30.

Aanmelden abonnement

SWP, Postbus 257, 1000 AG Amsterdam,
fax 020-330 80 40, admi@swpbook.com.
Abonnementen worden berekend per
kalenderjaar en gaan in met de eerstvol-
gende editie. U ontvangt een factuur of
acceptgiro voor de resterende periode van
het lopende jaar. Abonnementen worden
automatisch verlengd tenzij uiterlijk vóór
1 december is opgezegd.

Advertenties

Uitgeverij SWP, Rens van den Burg, Postbus
257, 1000 AG Amsterdam. Telefoon: (020)
330 72 00. Fax (020) 330 80 40. E-mail:
adv@swpbook.com

Gesproken versie

Inlichtingen Federatie van Nederlandse
Blindebibliotheken,
telefoon (0486) 48 64 86, info@fnbb.nl

Verschijningsdata

De Humanist verschijnt tweemaandelijks.
De komende verschijningsdata in 2003 zijn:
10 september, 29 oktober en 17 december.

Foto omslag
WFA

© 2003 Uitgeverij SWP, Amsterdam. Alle
rechten voorbehouden. ISSN 0025-9489

INHOUD

De Humanist | 3/2003 Juni



ANALYSE:

Geloofsbeweging Milli Görus heeft dubbele agenda ..4

REPORTAGE:

Kind met Down: weg of welkom?10

INTERVIEW:

Richard Sennett's zorg om de verzorgingsstaat.....16

VERSLAG:

Britse historicus Ginsborg op de barricaden in Italië ..28

ACHTERGROND:

Wie zijn die kloondokters eigenlijk?.....36

ANALYSE:

Het Heilig Oliesel (3): Saoedi-Arabië in de tang40

ESSAY:

Peter Sloterdijk en het 'telen' van mensen47

COLUMNS & RUBRIEKEN:

Redactioneel 2 | Michose 9 | Carrie 15 |

Werk in uitvoering 20 | Paul Cliteur 23 |

Groeten uit... 24 | De bezieling 27 |

Verlicht 31 | Het digitale leven 32 |

Max Pam 34 | Rob Tielman 53 | Repliek 54 |

Sprekend 55 | De Doordenker 57 |

Het Vrije Woord 58 | Zoom 59 | Agenda 63

Turkse geloofsbeweging Milli Görus

'Onze soldaten zijn onderweg'

De Turkse islamitische en politieke organisatie Milli Görus ontpopt zich in Nederland als voorstander van integratie en emancipatie. Intern predikt de organisatie echter het streven naar een islamitische staat. Leaders van Milli Görus in Turkije zijn zelfs veroordeeld wegens fundamentalisme. Ook is er een Turks-Duits verdrag in de maak waarin Milli Görus tot terroristische en criminele organisatie wordt verklaard. Maar in Nederland wordt de organisatie langzaam maar zeker salonfähig.

Mehmet Ülger

Zondagmiddag 11 mei 2003, in de koffiebar van de Iskenderpasa-moskee aan de Insulindestraat in Rotterdam. Ongeveer vijftien mannen volgen gezamenlijk via Turkse televisie het grote congres van de Turkse Saadet Partisi, de 'Partij van het Geluk'. Saadet Partisi is de moederpartij van de islamitische organisatie Milli Görus, letterlijk vertaald: 'Nationale Visie'. "Eindelijk, na vijf jaar is Hoca weer terug", zegt een van de bezoekers geëmotioneerd. Hoca is de bijnaam van Necmettin Erbakan, de ideoloog en politiek leider van Milli Görus in binnen- en buitenland. Na vijf jaar achter de schermen gewerkt te hebben, is hij terug in de politieke arena als partijvoorzitter. "Alleen Allah kan hem tegenhouden, niemand anders", zeggen de mannen in de koffiebar.

In 1997 werd de 'Welvaartspartij' Refah Partisi, voorganger van de Saadet Partisi, wegens fundamentalistische uitspraken van Erbakan en andere kopstukken verboden verklaard. Sindsdien mocht hij met andere belangrijke kopstukken vijf jaar lang geen enkele politieke func-

**'Alleen Allah kan hem
tegenhouden, niemand anders'**

tie bekleden. De Turkse justitie beschuldigde de partijleiders ervan dat ze de seculaire Turkse staat willen omvormen tot een islamitische staat. Het was niet de eerste keer dat Turkije een islamitische politieke partij verbood. Het opmerkelijke van deze veroordeling was echter dat het

Europese Hof voor de Rechten van de Mens in Straatsburg zo'n verbod rechtmatig heeft verklaard.

'Wij zijn geen criminelen'

Erbakan kan niet openlijk toegeven dat Milli Görus nauwe banden heeft met zijn partij. Volgens de Turkse wet is het verboden dat politieke partijen in het buitenland afdelingen oprichten.

"Ik heb alleen een hartelijke band met Milli Görus", zei Erbakan in 1998 toen hij als een held werd binnengehaald in de Amsterdam Arena tijdens de jaarlijkse Europese bijeenkomst.

Milli Görus Nederland is formeel een onderdeel van de islamitische Gemeenschap Milli Görus IGMG. Een Europese organisatie, met hoofdkantoor in Keulen. De Europese voorzitter is Mehmet Sabri Erbakan, de in



[foto's:] Hans van Oort, WFA

Dertigduizend Milli Görüs-aanhangers uit heel Europa bijeen in het Gelredome-stadion in Arnhem op 16 juni 2002.

Duitsland wonende neef van de partijleider. Duitsland houdt de activiteiten van Milli Görüs nauwlettend in de gaten en overweegt een verbod van de beweging. "Duitsland terroriseert en criminaliseert Milli Görüs. Dat moet ophouden; wij zijn geen criminelen", zei neef Erbakan vorig jaar juni tijdens de jaarbijeenkomst in stadion Gelredome in Arnhem. In april van dit jaar is Milli Görüs opgenomen in een verdrag tussen Turkije en Duitsland waarin bepaald wordt welke organisaties als terroristisch moeten worden aangemerkt en verboden. De Turkse ministerraad heeft het verdrag goedgekeurd, maar in het parlement wordt goedkeuring opgehouden door de regerende islamitische AKP, 'Gerechtigheids- en Ontwikkelingspartij'. De meeste parlementsleden, inclusief premier Tayyip Erdogan, maakten tot voor kort deel uit van Milli Görüs.

Testimonium van Wouter Bos

De Nederlandse sociaal-democraten verlenen Milli Görüs een modelstatus als het gaat om het bevorderen van de integratie van moslims. Tijdens een verkiezingsdebat in januari

dit jaar noemde PvdA-leider Wouter Bos Milli Görüs 'de meest vooruitstrevende moslimorganisatie in ons land'. Hij zei dit in aansluiting op de Amsterdamse burgemeester Cohen die meent dat de integratie via moskeeën moet gaan. Een half jaar eerder had Görüs-held Necmettin Erbakan onder groot applaus in het Gelredome zijn visie op integratie gegeven: "Weliswaar wonen jullie

'Wij zijn geen criminelen, zei neef Erbakan'

hier, maar met jullie hoofd en hart zijn jullie in Turkije. En zo hoort het ook."

In 2000 meldde de BVD, nu Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdienst (AIVD): "Zowel in familieverband als in de sfeer van religie, politiek en economie onderhouden Turken in Nederland contacten met Turkije. De schaduwzijde hiervan is dat Nederland wordt geconfronteerd met conflicten uit het land van herkomst, zoals de polarisatie tussen de Turkse seculiere overheid en de aanhangers

van een politiek-religieuze opvatting zoals Milli Görüs en de Kaplan-beweging." Deze laatste staat op de Europese lijst van terroristische organisaties, maar is in Nederland niet verboden.

Het liberale gezicht: Karacaer

Milli Görüs Nederland bestaat uit twee afdelingen, Noord-Nederland en Zuid-Nederland. H. Karacaer is de betaalde directeur van Milli Görüs Noord. Hij staat bekend om zijn liberale uitspraken en mediagebiede optreden: hij heeft altijd de meest wenselijke antwoorden klaar voor Nederlandse politici en journalisten. Over de dubbele agenda van Milli Görüs zei Karacaer in januari 2002 in een interview in Trouw: "In het verleden was zoiets inderdaad het geval. Het is een feit dat alle Turkse organisaties in het buitenland een verlengstuk waren van een of andere politieke partij - wij van de partij van Erbakan."

"In Turkije is iedereen zo vals als de pest", zegt Karacaer in hetzelfde interview. "Je weet niet of iemand staat voor wat hij zegt. Het was altijd heel normaal om het ene te zeggen en het andere te doen. Zo noemden

wij ons vroeger nietszeggend NIF, Nederland Islamitische Federatie, - niet Milli Görus, want dat was omstreken. Dat was de tijd van de dubbele agenda." Toch heet Milli Görus Zuid-Nederland nog steeds NIF.

Volgens H. Karacaer wil zijn organisatie integratie en participatie van moslims in de Nederlandse samenleving bevorderen. Maar de imams hebben een ander verhaal. Kort na 11 september 2001 gaat de preek in Yunus Emre, de Milli Görus-moskee in Den Haag, over hoe moslims moeten omgaan met hun leiders en hun geloof. "Gelovigen, jullie moeten oorlog voeren tegen diegenen die de haram, de religieuze verboden van Allah, vermijden. Totdat zij hun vuigheid erkennen en dat afkopen... Allah heeft 124.000 profeten op aarde gezonden om zijn opdrachten uit te voeren. Velen daarvan zijn omgekomen. Alleen de Israëliërs al, joden, hebben achthonderd profeten vermoord." En: "Als het nodig is moeten wij bereid zijn om voor ons geloof te sterven, als het nodig is moeten wij onze bezittingen afstaan en als wij ons land moeten verlaten dan moeten wij dat doen... Het is niet mogelijk om materieel en immaterieel niets af te staan, maar wel te denken dat de Koran, de islam en rechtvaardigheid moeten overheersen. Duizenden profeten moesten hun leven afstaan om dat te verwezenlijken. Zijn wij slimmer dan zij? *Hasah*, natuurlijk niet." (-) "Regeren is na geloof het tweede belangrijkste bevel van Allah. Gelovigen, jullie moeten je laten regeren door mensen van jullie geloof en van jullie cultuur. Jullie moeten naar hen luisteren. Jullie moeten je beslist niet laten regeren door mensen die niet van jullie geloof zijn. Anders zijn jullie in strijd met de Koran."



Milli Görus voorman Necmettin Erbakan omringd door bodyguards tijdens de bijeenkomst van Milli Görus in Arnhem.

In woord en geschrift

Deze uitspraken vormen geen uitzondering en worden in uiteenlopende toonaarden bevestigd in talrijke geschriften. In de door velen als gematigd beschouwde Milli Görus-moskeen Ayasofya en Iskender Pasa in Rotterdam zijn talrijke Nederlandstalige islamitische boeken te koop die vol staan met bijvoorbeeld anti-westerse en vrouwonvriendelijke uitspraken. In het boek 'Kinderen opvoeden in de islam' is bijvoorbeeld naar aanleiding van het gescheiden slapen van broertjes en zusjes vanaf tien jaar te lezen: "Nieuwsberichten uit Engeland en Amerika vermeldde onlangs nog walgelijke verhalen over incest tussen gezinsleden. Dit is niet verwonderlijk wanneer je denkt aan het totaal gebrek aan zedigheid in westerse gezinnen, de open en vrije gesprekken over seksualiteit en zoiets als met het hele gezin halfnaakt aan het strand zonnebaden en zwemmen."

In het hoofdstuk 'Wie de roede spaart, bederft zijn kind' wordt beweerd: "Moslims kunnen heel wat leren uit de stijgende echtscheidingscijfers, kinderen die niet in het gareel

zijn te krijgen en uiteengescheurde gezinnen: in het moderne westerse leven iets dat geregeld voorkomt. Dit wil overigens niet zeggen dat wij een gat in de lucht moeten springen omdat anderen er slecht aan toe zijn, maar juist dat we van hun fouten moeten leren: stappen moeten ondernemen om niet hun voorbeeld te volgen en een lichtje moeten opsteken zodat anderen ook weten hoe ze uit de duisternis kunnen komen."

Vrouwen tuchtigen

Ook het veel bekritiseerde slaan van echtgenotes is eenvoudig te documenteren aan de hand van boeken die verkrijgbaar zijn in Milli Görus-moskeeën. Zo bijvoorbeeld het boek "Vrouwen in de shari'ah" (de islamitische wet), van uitgeverij Noer. Onder het kopje 'De verhoudingen tussen man en vrouw onderling in het huwelijk' geeft auteur Abdurrahman I. Doi adviezen bij voorkomende onenigheid tussen getrouwde stellen. "Als eerste stap moet de echtgenoot zijn vrouw op een beleefde manier waarschuwen. Als dit afdoende blijkt te zijn, is er geen noodzaak de toevlucht tot een strengere

maatregel te nemen. (-) Indien een waarschuwing van de echtgenoot niet werkt om een vrouw in het gareel te krijgen, mag de echtgenoot weigeren het bed met zijn vrouw te delen. Dat betekent dat hij de huwelijksrelatie met haar opschort. Maar dit moet tot een redelijke termijn beperkt blijven en niet tot in het oneindige door blijven gaan. (-) Moslimrechtsgelcerden hebben moslims in het algemeen ontmoedigd hun vrouwen te slaan. Indien het gedrag van de vrouw echter tegen de geboden van Allah en de verordeningen van de Profeet ingaat, kan tuchting of haar op een zachte manier slaan, noodzakelijk worden. De Profeet heeft het de echtgenoot echter opgedragen, zijn vrouw niet op het gezicht te slaan of op zo'n manier te slaan dat het op haar lichaam een teken achterlaat".

Preken op cassetteband

Een andere verspreidingswijze van binnen Milli Görüs gepropageerde opvattingen verloopt via de verkoop van cassettebandjes met preken. In de Ayasofia-moskee in Amsterdam zijn cassettes te koop met preken van Sevki Yilmaz, de voormalig vice-voorzitter van Milli Görüs Europa. Hij werd in 1994 burgemeester van Rize aan de Zwarte Zee. Een jaar later werd hij kamerlid voor de nu verboden welvaartspartij. Yilmaz werd aangeklaagd wegens extreem-fundamentalistische uitspaken en tegen hem is de doodstraf geëist. Zijn kamerlidmaatschap is hem ontnomen. Hij is het land uitgevlucht en sindsdien ondergedoken in Europa. Tegenwoordig is hij regelmatig te gast bij Milli Görüs in Nederland. Er gaan geruchten dat hij intussen de Nederlandse nationaliteit heeft gekregen.

"Als wij niet terugkeren naar de basis van Allah, dan wachten ons vreselijke rampen", begint Yilmaz zijn preek. "Diegenen die zeggen dat er een scheiding van geloof en staat moet zijn, diegenen die zeggen dat er geen plaats is voor de vermenging van geloof en politiek, die geven bewust of onbewust de politieke macht in handen van de vijanden van het geloof. Zij die hardlopen om dit te verwezenlijken kunnen verschrikkelijke straffen verwachten." Voor een deel zijn die al over 'ons' gekomen, volgens Yilmaz: "Zijn wij niet gestraft dan? Als het niet zo was, wat doen de moslims dan in die

'Heel Europa wordt islamistisch'

Europese varkensstal?" Maar uiteindelijk wacht de overwinning: "De soldaten van Milli Görüs zijn onderweg. Dan zullen alle muren tussen Allah en zijn volgelingen, zoals het socialisme, het kapitalisme en andere systemen, worden vernietigd. En er zal niemand daar tussen komen staan. Alleen het islamitische systeem zal tussen Allah en zijn volgelingen aanwezig zijn. Daarvoor rukken wij uit."

'De Europeanen zijn ziek'

Milli Görüs-leider Erbakan is evenmin positief over Europa. Volgens de Turkse krant *Tercüman* zei hij in het verleden: "De Europeanen zijn ziek. Wij hebben het medicijn om hen beter te maken. Heel Europa wordt islamitisch. Wij zullen Rome veroveren. Jullie zijn het nieuwe leger van sultan Fatih. Europa zal de islam van jullie leren. We zien dat de jeugd van Europa aan de drugs is; meer dan de

helft gebruikt opium en drinkt alcohol. Ze zijn verwickeld in allerlei criminele activiteiten. Wie verstand in hun hoofd hebben, roepen: Help!"

Ook Erbakan roept de heldhaftige sultan Fatih in herinnering, zoals geciteerd in de Erbakan-biografie 'Verdedigende man', geschreven door Sebahaddin Ucar en verkrijgbaar in de Rotterdamse Ayasofya-moskee van Milli Görüs: "Milli Görüs is exact hetzelfde geloof als dat van Sultan Fatih die Istanbul veroverde. Onze natie was duizend jaar met Milli Görüs een wereldmacht. Vandaag is Milli Görüs het medicijn tegen alle kwalen."

Zo wordt het andere gezicht van Milli Görüs onthuld: niet de integratie in de Europese landen is beoogd, maar de verovering ervan. Milli Görüsleider Necmettin Erbakan verlangt naar het Grote Islamitische Turkije, en vervolgens naar een islamitisch Europa als het nieuwe Ottomaanse Rijk.

Milli Görüs Nederland kreeg eind jaren '70 een landelijke organisatiestructuur. Met name imam Necati Toprak heeft vanaf 1979 het organisatieproces krachtig gestimuleerd. Dit is in een stroomversnelling geraakt door de toestroom van kaderleden van Erbakans moederpartij naar Europa na de militaire coup van 12 september 1980 in Turkije.

De eerste landelijke organisatie van Milli Görüs heet de Federatie van Verenigingen en Gemeenschappen van Moslims (MCCF), opgericht in september 1981. N. Toprak was bestuurslid. De MCCF is in 1983 opgeheven.

In 1984 werd de Nederlandse Islamitische Federatie (NIF) opgericht. Tot eind negentiger jaren waren 31 moskeeën, waarvan drie in Amsterdam, aangesloten bij de NIF. Sinds begin 2000 kent Milli Görüs Nederland twee afdelingen, een voor Noord- en een voor Zuid-Nederland.

Met negentien aangesloten moskeeën en organisaties is NIF de officiële naam van Milli Görüs in Zuid-Nederland. Terwijl deze zuidelijke afdeling met meer dan drieduizend leden de grootste is, treedt zij niet of nauwelijks naar buiten. De noordelijke afdeling telt ongeveer tweeduizend betalende leden. Directeur is H. Karacaer. Milli Görüs geeft aan dat ze een achterban heeft van ruim 30.000 in Nederland. Het aantal gelovigen neemt af sinds de splitsing van de partij in Turkije in de AKP en de Saadet Partisi.

Nalaten is iets heel anders dan nalatigheid

Na een overlijden moet er snel heel veel geregeld worden. Dat gaat veel gemakkelijker als u zelf al maatregelen heeft genomen. Veel mensen vinden het echter moeilijk of onaangenaam om zulke maatregelen te treffen.

De Stichting Steunfonds Humanisme kan -als u dat wenst en in uw testament regelt- optreden als uw executeur-testamentair. Een jarenlange ervaring met deze vorm van dienstverlening staat borg voor zorgvuldigheid en integriteit. Uw wensen staan daarbij centraal.

De Stichting Steunfonds Humanisme is een werkstichting van het Humanistisch Verbond. Het Humanistisch Verbond zet zich in voor een humane, tolerante samenleving.

Vraag gerust meer informatie, telefonisch op nummer (020) 5219036 of via onderstaande bon.



STEUNFONDS
Humanisme

JA ik wil meer informatie over een executeur-testamentair van het Steunfonds Humanisme.

naam _____ v / m
adres _____
pc / plaats _____
telefoon _____ H

Stuur deze bon in een envelop zonder postzegel naar:
Steunfonds Humanisme, Antwoordnummer 10938,
1000 RA Amsterdam



Alles over **groen beleggen** vindt u op onze website www.groengeld.nl

- beleggen met **garantie**
- groenfondsen met fiscaal voordeel
- robinia en houtfondsen met FSC-keurmerk
- bosgrond in Nederland met fiscaal voordeel
- beleggen in vanille in Costa Rica
- studiespaarplannen
- producten van de Triodos Bank



DE GROENE
SPAARADVISEURS

werken aan een duurzame en rechtvaardige wereld

onafhankelijk advies

bel voor meer informatie 0182-570290



De man die bang was voor visjes

Over verborgen angst en dwangstoornissen Harry J.M. Klumper

ISBN 90 6665 518 6
NUR 895
144 pagina's
€ 15,90

Bijna tien procent van de bevolking lijdt op enigerlei wijze aan een angststoornis. Onder hen zijn velen die er pas na jaren over durven te spreken. Mensen met angstklachten zullen

zich in de verhalen in dit boek kunnen herkennen. Door de ontdekking kennelijk niet de enige te zijn, kan een weg vrij worden gemaakt om over de angstklachten te spreken.

Een uitgave van Uitgeverij SWP

Postbus 257 1000 AG Amsterdam www.swpbook.com



Feest voor ongelovigen

De familiefeestweken zijn weer aangebroken. Ik noem ze zo, omdat tussen Pasen en de zomervakantie de meeste grote familieëunies gepland worden. In mijn familie zijn dat vooral communiefeesten. Het gaat dan om een 'eerste communicant' of een 'plechtige communicant'. De eerste was vroeger zes jaar, tegenwoordig is dat zeven. De plechtige is een jaar of twaalf, dertien. De dag begint met een eucharistieviering waar zo'n vijftigtal leeftijdsgenoten in hun paasbeste pakjes plechtig beloven hun hele leven in dienst van God, hun familie en zowaar de gehele mensheid te zullen stellen. Na de mis, wordt er op de zonovergoten trappen van de kerk nog even gekeuveld om ons dan te reppen naar de gelagzaal, waar het aperitief wacht. De rest van de dag wordt gevuld met rijkelijk tafelen, het opdissen van familiale anekdotes en, naarmate de avond verder vordert, ook een handvol gore grappen. Voor de jonkheid in kwestie is het een dag vol cadeautjes om te beginnen en een stiekeme, al te innige, omhelzing met een verre neef of nicht om te eindigen. De herinnering aan dat tweede zal meestal jaren langer meegaan dan de cadeautjes.

Nu zal u misschien denken dat ik deze rubriek wil gebruiken om eens kostelijk met die christelijke gebruiken te lachen. Niets is minder waar. Ten eerste hou ik ontzettend van lang en lekker tafelen. Ten tweede zal niemand er mij ooit op betrapt hebben ook maar iets tegen een innige omhelzing te hebben. Ten derde, en nu wordt het ernstig, het feest gaat ook ergens over. Wandel een Vlaams communiefeest binnen, zo tegen de tijd dat alle volwassenen net iets te lang aan tafel gezeten hebben om nog het onderscheid te kunnen maken tussen wie ze wél en niet hebben uitgenodigd. Nestel u tussen de gefêterde jonkheid en vraag het feestvarken waar dit feest nu over gaat. Hij of zij zal u precies kunnen uitleggen wat de rituele betekenis is van het katholieke communiefeest binnen zijn of haar geloofsgemeenschap en waarom dit zo is.

Mijn zoon is net twaalf geworden. Hij heeft enigszins pech. Zijn vader heeft de Kerk al jaren de rug toegekeerd

en dus: geen communiefeest. Edoch: niet getreurd, er is immers in Vlaanderen ook het 'Feest van de Vrijzinnige Jeugd'. Vorige week hadden we het erover, over zijn feest. Ik vroeg hem langs de neus weg, waar dit feest nu eigenlijk over ging. "Nu ja, gewoon...", was het antwoord van mijn zoon. "Wat dan, gewoon? Je kan toch geen feest geven als je niet weet waarom?" "Dat weet ik wél!", riposteerde hij en hij legde me uit dat sinds eeuwen de katholieken een eerste en een plechtige communie hebben. Omdat er de laatste jaren meer en meer niet-gelovigen zijn, zei hij, waren er ook meer kinderen die geen feest kregen. Daarom hebben ze het 'Feest van de Vrijzinnige Jeugd' uitgevonden. "Dus, je bedoelt dat het een soort troostprijs is voor ongelovigen?", probeerde ik nog, maar voor mijn zoon was de discussie op dat moment al gesloten.



'Op zedenleer leren we over verkeersveiligheid'

Ik heb me drie volle dagen ingehouden en heb hem dan gevraagd of hij die redenering zelf had uitgevonden of dat iemand hem dat verteld had. Ik hoopte maar dat ik de schuld hiervan alsnog in de schoenen van een onverdraagzame katholiek kon

schuiven. "Neen, gewoon, dat weet toch iedereen." Of hij het daar dan op school, in de les zedenleer nog nooit over gehad had, over inwijdingsrituelen en overgangsriten in verschillende culturen, dat die ouder zijn dan het katholieke geloof, dat dit *des mensen* is, om overgangen te ritualiseren en te vieren, om op die manier die private zaken deelbaar en sociaal te maken, om maatschappelijk engagement uit te drukken... Kortom: had hij dan op school geen enkele zingeving voor dit feest gekregen? "Neen", zei hij. "Op zedenleer leren we over verkeersveiligheid, dat is toch veel belangrijker, niet?"

Als ik van kwade wil was, zou ik denken dat dit goed is. Dan rijden de katholieken zich met hun fietsjes maar te pletter onder vrachtwagens. De vrijzinnigen hebben lekker toch verkeersveiligheid gehad. Maar ik ben niet van kwade wil. Ik ben gewoon kwaad.

Vechten voor het bestaansrecht van Down-kinderen

'Ik wilde toch al geen normaal gezin'

Voor zwangere vrouwen wordt het steeds vanzelfsprekender om een prenatale test te doen. Wanneer dan sprake is van een kind met het syndroom van Down, besluiten de meeste ouders tot een abortus. Maar inmiddels kunnen Down-kinderen zich steeds beter redden in de maatschappij.

Berthold van Maris

"Maar je had het toch kunnen laten weghalen?" Het gebeurt nog wel eens dat ouders van een kind met het Downsyndroom dit tot hun verbijstering te horen krijgen. Of, subtieler: "Heb je indertijd de test niet gedaan?"

De afgelopen jaren is het voor zwangere vrouwen steeds gemakkelijker en vanzelfsprekender geworden om een prenatale test te doen en zo vast te stellen of het toekomstige kind de chromosomenafwijking heeft, die te boek staat als het Downsyndroom. Blijkt dat het geval, dan volgt meestal een abortus.

Tegelijkertijd doet zich een geheel andere ontwikkeling voor. Steeds meer kinderen met het Downsyndroom draaien mee in het reguliere onderwijs. Ongeveer vierhonderd van deze kinderen zitten inmiddels op gewone basisscholen. En ook in het voortgezet onderwijs hebben ze hun intrede gedaan. Zowel sociaal als medisch gaat het steeds beter met deze groep. Dus

tegenover het toenemend aantal tests en abortussen staat een toenemende maatschappelijke integratie. Een paradox.

Dat vindt ook Illya Soffer, van de actiegroep Down Power. Zij heeft een zoontje van vier, David, dat aan het syndroom lijdt. Soffer is niet erg ingenomen met het voorstel van de Gezondheidsraad om de prenatale test nu standaard aan alle zwangere

den. Voor mijn kind is dat heel slechte PR. Mijn zoon had blijkbaar voorkomen kunnen worden."

Intelligente Downs

Down Power heeft door het NIPO onderzoek laten doen naar het beeld dat de gemiddelde Nederlander heeft van het Downsyndroom. Dat beeld blijkt erg negatief te zijn: de meeste Nederlanders denken het een ernstige tot zeer ernstige verstandelijke handicap is.

"Dat is het grootste probleem", zegt Soffer. "De ernst van de handicap wordt zwaar overschat. De meeste Downs zijn helemaal niet zwaar gehandicapt, ze zijn alleen maar zwakbegaafd. Het zijn, zoals de Engelsen dat zo mooi noemen, *low normals*: mensen met een IQ van 70 à 80. Er zijn uitschieters naar boven en naar beneden, want Downs hebben, net als ieder ander kind, de erfelijke eigenschappen van hun ouders. Er zijn dus ook heel intelligente Downs, met een IQ van 100. Die kunnen naar het vmbo. Daar-

'Mijn zoon had blijkbaar voorkomen kunnen worden'

vrouwen aan te bieden. "Ze willen de test plaatsen onder de Wet op het bevolkingsonderzoek. Daarmee wordt het zoiets als het borstankeronderzoek en het rijksvaccinatieprogramma. Net als borstkanker en al die besmettelijke ziektes wordt het dan iets waar de bevolking tegen beschermd moet wor-

naast is er een groep, van ongeveer 15 procent, die inderdaad zwaar gehandicapt is."

Het gemiddelde IQ van kinderen met het Downsyndroom is de laatste twintig jaar met 10 à 20 punten gestegen - wat een direct gevolg is van de betere medische en sociaal-pedagogische begeleiding. "Het gaat dus steeds beter", zegt Soffer. "Maar de beeldvorming in de maatschappij blijft achter. De nieuwe ontwikkelingen worden door de gemiddelde Nederlander niet opgepikt."

'Mongooltjes'

Het Downsyndroom is geen genetische afwijking, zoals veel mensen denken, maar een stofwisselingsziekte. Doordat een van de chromosomen dubbel aanwezig is, wordt een aantal stoffen in het lichaam in te grote doses aangemaakt, met alle gevolgen vandien voor de ontwikkeling van het kind. Veertig procent van de kinderen wordt geboren met een hartafwijking. In 10 à 15 procent van de gevallen is die afwijking zo ernstig, dat de baby geopereerd moet worden. Daarnaast zijn er de bekende, zeer zichtbare en hoorbare gevolgen voor de gelaatstreken, de spraak, de lichaamsbouw en de motoriek. Omdat mensen met het Downsyndroom die afwijkingen met elkaar gemeen hebben, ontstaat de indruk dat ze op elkaar lijken. Maar wie door deze afwijkingen heen kijkt, ziet dat ze wel degelijk ook op hun ouders of broers en zussen lijken. Mensen met het Downsyndroom zijn in genetisch opzicht net zo divers als iedereen.

In het verleden werden de 'mongooltjes', zoals ze toen genoemd werden, nauwelijks gestimuleerd



Illya Soffer, Jan Rozenbroek met David en zijn broertje Joas

om zich geestelijk of verbaal te ontwikkelen. Met de huidige programma's op het gebied van motoriek, taal en cognitieve vaardigheden

**'Elke vorm van leven is welkom,
hoe gehandicapt ook'**

blijkt dat deze kinderen het nog redelijk ver kunnen brengen. In ieder geval verder dan vroeger werd aangenomen. Een toenemend aantal gaat naar de basisschool, waar ze vaak bij kinderen in de klas zitten die een of twee jaar jonger zijn en extra begeleiding krijgen van een *remedial teacher*. Er zitten inmiddels ook enige tientallen jongeren met Downsyndroom op het vmbo. Dit aantal neemt snel toe.

In de voorlichting aan zwangere vrouwen is van al deze verworvenheden niets terug te vinden, zegt

Illya Soffer. "Het voorlichtingsmateriaal beperkt zich tot striptekeningen waarop naalden, buiken, zuigslangen en chromosomen staan afgebeeld. Het gaat helemaal niet over mensen." De Gezondheidsraad vindt overigens ook dat de voorlichting moet worden verbeterd, zodat mensen een bewuste keuze kunnen maken. Soffer: "Dat schept in ieder geval de mogelijkheid voor een eigentijdser beeld."

Diepe crisis

Het is voor ouders vrijwel altijd een grote schok, als ze na de geboorte te horen krijgen dat hun kind de chromosomenafwijking heeft. Illya Soffer was daar geen uitzondering op. "Toen David geboren werd, was ik totaal in de war", zegt ze. "Ik had er een héél negatief beeld bij." Ze kwam in een diepe crisis terecht. "Ik verdroeg opeens geen televisie meer. Want op televisie zie je alleen

[foto's:] Eut van Berkum

gezonde kinderen. Ik kon daar niet meer naar kijken. Ik dacht: het is allemaal één grote leugen.”

Soffer heeft toen ‘zeker 48 uur lang’ op internet gezocht naar foto’s van kinderen met het Downsyndroom. Die zijn daar volop te vinden, bijvoorbeeld op www.unomas21.com, een website van Amerikaanse ouders. “Ik realiseer me nu hoe belangrijk die beeldvorming is. Dat beeldvorming letterlijk betekent: dat je over voldoende beelden moet beschikken om je ergens een goed beeld van te kunnen vormen.”

Haar man, Jan Rozenbroek, reageerde veel rustiger op de geboorte van David. Soffer: “Jan zei meteen na de geboorte van David: ik wilde toch al geen normaal gezin. Hij vond dat dit wel bij hem paste.”

Jan Rozenbroek: “Ik weet niet waar het vandaan kwam. Op de middelbare school ben ik een dagje met invalide mensen op stap geweest naar de Flevohof. Ik vond het een van de leukste dagen van mijn leven. Ik heb er nog een foto van:

daar sta ik op met twee debielen om me heen. Dus toen David kwam, had ik er geen heel negatief beeld bij. Ik zag het meer als een uitdaging.”

Soffer: “Jan is ook helemaal niet verdrietig geweest. Iedereen zei: dat komt nog wel. Maar Jan was alleen maar ontroerd.” Rozenbroek: “Dat ben ik nog steeds. David heeft mijn leven veranderd, hij heeft mijn kijk op de dingen genuanceerder gemaakt. Natuurlijk ook omdat hij

‘Wij hadden ook eerst dat beeld van een kwijlende zwakzinnige’

mijn eerste kind is. Maar daarnaast speelt er iets anders. Hij raakt iets in je. In de Middeleeuwen hadden ze een mooi woord voor mensen als David. Ze werden *innocenti* genoemd: onschuldigen, onnozelen. Waarschijnlijk raakt David iets in je wat je, naarmate je ouder wordt, steeds meer verliest. Die eeuwige

jeugd. Dat ongecorrumpeerde, dat pure. Je ziet dat de kinderen op de crèche daar ook gevoelig voor zijn: alle kinderen trekken naar David toe. We hebben de meest onaardige boeven en verzuurde geesten zien ontdooien in de buurt van David.”

Soffer: “Ik zeg altijd: zijn instrumentarium om muziek te maken is anders. Zoals een blinde anders moet leren horen, en moet leren kijken met zijn handen, zo moet David ook andere instrumenten benutten om zich mee uit te drukken.”

Rozenbroek: “David is gevoelig voor dingen waar wij niet meer gevoelig voor zijn. Het komt bijvoorbeeld voor dat David achter in de auto zit en opeens, zonder dat wij erover beginnen, omhoog kijkt en zegt: ‘Willem! Willem in de lucht!’ Dan denkt hij aan Willem, een goede vriend van me, die een jaar geleden is overleden. Neemt hij dingen waar die wij niet waarneemen. Daar hebben wij geen zintuig meer voor, en hij wel.”

Maria Heyman en haar dochter Lize.



Toen er een tweede kind op komst was, hebben Soffer en Rozenbroek bewust geen prenatale test laten doen. "Het komt zoals het komt", vindt Rozenbroek. "Elke vorm van leven is welkom, hoe gehandicapt ook. Dat is mijn standpunt. Puur een humanistische opvatting."

Gewone school

Ook voor Maria Hijman en Jan Weerdenburg was het even slikken, toen ze vijftien jaar geleden, bij de geboorte van hun dochter Lize, te horen kreeg dat het meisje met de chromosomenafwijking ter wereld was gekomen. Hijman: "Wij hadden ook eerst dat stereotiepe beeld van een kwijlende, hulpbehoevende zwakzinnige. Onze generatie is niet opgegroeid met Downsyndroom-mensen in de directe omgeving. Die werden zoveel mogelijk in de bossen weggestopt. Dus het beeld dat wij ervan hadden, werd heel erg bepaald door het feit dat je er normaal gesproken heel weinig mee in aanraking kwam. Misschien dat

Testen op Down-kind

Steeds meer zwangere vrouwen laten zich testen op de kans dat hun kind wordt geboren met het syndroom van Down. Met behulp van een eenvoudige bloedtest kan worden vastgesteld of daar een verhoogde kans op bestaat. Vervolgens kan een vruchtwaterpunctie of een vlokcentest definitief uitsluitsel geven. Deze tests zijn niet zonder risico: in één procent van de gevallen leiden de vruchtwaterpunctie en de vlokcentest tot een miskraam. Als blijkt dat het toekomstige kind geboren zal worden met het Downsyndroom, besluit negentig procent van de vrouwen tot een abortus.

De Gezondheidsraad heeft in 2001 het voorstel gedaan om de bloedtest, die zonder risico's is, voortaan standaard aan te bieden aan alle zwangere vrouwen, ongeacht hun leeftijd. Door de politieke verwikkelingen van het afgelopen jaar is daar door de minister nog niets mee gedaan.

Een van de belangrijkste vragen in de discussie over de prenatale test is: wat betekent het standaard invoeren van zo'n test voor de kinderen die wel met het Downsyndroom geboren worden? Niets, schrijft de Gezondheidsraad in haar advies. Het testen zou er slechts op gericht zijn de ouders een keuzemogelijkheid te bieden. Ze kunnen kiezen voor een abortus, dan wel voor de geboorte en opvoeding van het kind. Die keuze is alleen reëel, aldus de Gezondheidsraad, als er ook voldoende voorzieningen zijn voor de kinderen die wel geboren worden, zoals goede medische zorg en onderwijs-ondersteuning. De testpraktijk is nadrukkelijk niet bedoeld als een vorm van kostenbesparing.

Momenteel wordt 1 op de duizend kinderen met het Downsyndroom geboren. Jaarlijks worden er in Nederland 200 duizend kinderen geboren.

daar verandering in komt, nu kinderen met het Downsyndroom, zoals Lize, naar gewone scholen gaan. De

kinderen die bij Lize in de klas zitten, groeien op met een ander beeld."

Maria Hijman: "Het doel is dat Lize straks een zo zelfstandig mogelijk bestaan kan leiden."





Maria Hijman en Jan Weerdenburg met Lize en haar broer Bart

Lize zit inmiddels in de derde klas van een gewone vmbo-school (ze volgt de theoretische richting, de vroegere mavo). Ze kan goed leren: ze is niet alleen geboren met het Downsyndroom, maar ook met de intelligentie van haar ouders, die allebei een academische achtergrond hebben. Jan Weerdenburg: "Vroeger ging men ervan uit dat mensen als Lize niks konden. Tegenwoordig is de gedachte: we weten eigenlijk niet precies wat ze wel en wat ze niet kunnen, het moet blijken. Bij Lize zijn we nog steeds niet op grenzen gestuit. Het ontwikkelt zich nog steeds, we weten niet

waar het zal eindigen, hoever ze zal komen."

Hijman: "Het vmbo is geen doel op zich. Het doel is dat Lize straks een zo zelfstandig mogelijk bestaan kan leiden. Hoe meer zij in de maatschappij meedraait, hoe meer zij daarvan meekrijgt."

Progressieve intellectuelen

Toen Lize voor het eerst naar de middelbare school ging, hielden haar ouders hun hart vast. Weerdenburg: "De basisschool was voor haar een heel veilige omgeving: een Freinet-school die helemaal bevolkt werd door kinderen van progressie-

ve intellectuelen. De middelbare school is een heel ander verhaal. Het is een vmbo, met vooral kinderen uit sociaal zwakkere milieus. Vijfennegentig procent is allochtoon. Onze angst was dat ze veel gepest zou worden. Maar dat valt heel erg mee. Ze wordt niet gepest, waarschijnlijk omdat ze een te gemakkelijk object zou zijn. Er valt geen eer aan haar te behalen. Als je Lize pest, dan ben je zelf een loser."

"Er is wel een ander probleem", zegt Hijman. "Ze heeft steeds minder aansluiting bij haar leeftijdgenoten. Op de lagere school was dat geen probleem: je kan daar prima met zijn tweeën op het klimrek elkaar kunstjes laten zien of touwtje springen of wat dan ook. Maar op de middelbare school gaat het om héél andere dingen: hangen in de kantine, over vriendjes praten. Dat gaat voor haar te snel. Het groeit uit elkaar. Maar goed. Waar we nu zijn gekomen met haar, dat is veel meer dan we verwacht hadden bij haar geboorte. Omdat we toen ook geen enkel voorbeeld hadden."

Weerdenburg: "Ik denk dat ik destijds, als we die prenatale test zouden hebben gedaan, voor een abortus was geweest. Maar nu denk ik daar heel anders over."

Junkenvriend

Ik dacht dat de tijd dat ik met mijn mond vol tanden kwam te staan als iemand in mijn buurt discriminerende opmerkingen maakte, voorbij was. Ik heb me erin geoefend om altijd meteen te reageren. Of ik loop weg, met allebei mijn armen in de lucht gestoken. Of ik zeg er iets over.

'Dat moet je in mijn buurt maar niet zeggen!' werkt altijd erg goed. Meestal biedt de spreker dan wel zijn excuus aan en legt

uit dat hij natuurlijk niet alle Marokkanen bedoeld maar net die ene waar hij ruzie mee heeft. Bij de hardnekkige racist, die onmiddellijk brult dat hij het recht op vrije meningsuiting heeft, pas ik een truc toe. Als hij of zij zegt: teringturken, antwoord ik: sorry, mijn moeder is Turks of mijn opa komt uit Turkije. Dat is helemaal niet waar; het zijn oerdegelijke kaaskoppen geweest, maar het werkt als een trein.

Toch liep het van de week niet goed af. Ik zat op een terras en er stapte een jongeman op me af. Met een brede grijns en een uitgestoken hand. 'Hé Carrie', riep hij blij. Ik had geen idee wie het was. Hoe het met mij was en met mijn kinderen? 'Goed', zei ik. Nou met hem was het gelukkig ook goed. Dat wil zeggen, het kon wel iets beter worden als ik zeven euro voor hem had. Zo, de tarieven van de bedelaar gaan ook met sprongen omhoog!

Ik legde de jongeman keurig en vriendelijk uit dat ik hem niks ging geven omdat ik net iemand anders al geld gegeven had. En zeven euro? Hallo, ik heb de geldpest niet.

Hij was een ad rem typetje. Want hij schold gelijk terug. Dat ik een kutwif was. Had ik immers niet

een winkel, nou dan had ik geld zat! Had hij niet bij mijn zoon op school gezeten, nou dan was ik toch verplicht om hem te ondersteunen. En had hij het niet netjes en vriendelijk gevraagd dan?

Ik kreeg er intussen goed genoeg van. En ik verzocht hem dan ook alsjeblieft heel snel op te pleuren en mij met rust te laten. Van zijn zonnestraaltjes-humeur waarmee hij op me af was

gestapt was intussen niks meer over. 'Weet je wat het met haar is', begon hij nu tegen de rest op het terras, 'zij is een junken-vriend! Zij helpt alleen vieze smerige junkies. En nette mensen zoals ik laat ze keihard barsten.'

Ik wist echt niet wat ik toen nog moest antwoorden. Mijn moeder is een junkie? Mijn opa was de eerste spuitser van Rotterdam? Dat gelooft helemaal niemand. En wegelopen met mijn armen in de lucht? Ik wilde helemaal niet weg, ik

had nog een heerlijk wijntje voor m'n neus staan. Bovendien had hij gelijk, ik werk immers met de verslaafde meiden van de Keileweg. En ik beschouw een heel stel daarvan inderdaad als vriendinnen. Ik schudde met stomheid geslagen mijn hoofd. Tot hij uiteindelijk nog steeds scheldend en vloekend verdween.

Blijkbaar moet ik op dit soort situaties toch nog even oefenen. Net zoals wanneer je een goede Turkemop hoort en ondanks alles toch in de lach schiet. Zullen we er heel stiekem en zachtjes toch nog eentje doen om het af te leren?

'Hoe heet een Turk achter een piano? Een pianist natuurlijk!'



'Zij helpt alleen vieze smerige jukies.'

Zorg om de verzorgingsstaat

Respect eindigt waar ongelijkheid begint. Geen repressie, geen moraal, maar alleen een verzorgingsstaat kan volgens de Amerikaanse cultuursocioloog Richard Sennett voorzien in de erkenning van de onbegrepen ander. Daarom is het een ramp, dat de verzorgingsstaat allereerst wordt uitgehouden.

Arjan Post

"Goh, konden we maar met een whisky in de zon gaan zitten." Richard Sennett (1943), een van 's werelds belangrijkste sociologen bij leven, kent de schaduwkant van respect. Even is hij op het continent, en geen minuut zal vermorst worden. Zojuist komt hij uit Parijs, waar zijn nieuwe boek 'Respect in een tijd van sociale ongelijkheid' om aandacht vroeg. Als hij niet zo'n respectabele wetenschapper was, verbonden aan de London School of Economics en New York University, zat hij nu in de tuin van zijn hotel. De Amerikaan is echter de beminlijkheid zelve, en zet bij een geduldige pijp de dingen uiteen.

Anders dan zijn vorige veelgelezen boek, 'The corrosion of character' over de mentale en sociale ontwrichting door het hyperkapitalisme, gaat de jongste titel ook over hemzelf. Hij is namelijk het schoolvoorbeeld van de sociale stijger, die zich met zijn talenten aan het benauwde klassenbewustzijn ontworstelde. Onderweg naar boven vergaarde hij respect. Eerst met de muziek: als begenadigd cellist aan

het conservatorium in Chicago werd hij, blank, 'gedoogd' in de zwarte wijk Cabrini Green, waar hij samen met zijn moeder woonde (vader vocht tegen Franco). En later met geëngageerde studies naar de moderne maatschappij het cello-spelen werd na een mislukte operatie aan zijn pols onmogelijk. Talent is in Sennett's betoog een overlevings-

'De flexibele economie heeft de waarde van talent en eer in het werk ontnomen'

strategie, een minimum aan eigenwaarde.

Ongelijkheid is structureel geworden

Maar zelfrespect is nog geen respect voor anderman. De samenleving wordt dan geordend door status en erkenning, de verdeling daarvan is ongelijk. Respect dient de bindingen in de groep, en houdt dus op waar

ongelijkheid begint. De brug tussen zelfrespect en wederkerig respect is volgens Sennett autonomie: de erkenning van de ander 'zonder dat je elkaar helemaal begrijpt'. En juist die waardigheid van het individu staat in een meritocratie onder druk. Met de scheiding van beroepen en een permanente competitie is ongelijkheid structureel geworden.

"Mijn zorg richt zich op de verzorgingsstaat," zegt Sennett in zijn hotel. "De flexibele economie heeft de waarde van talent en eer in het werk ontnomen het thema van mijn vorige boek. Steeds meer mensen zijn onbeschermd en ondergewaardeerd, maar sociale voorzieningen worden op alle fronten teruggedrongen. Helaas begint de situatie in Europa meer en meer te lijken op die in de VS. Met betrekking tot de arbeidsmarkt en de verzorgingsstaat. Terwijl die juist een gevoel van waardigheid kan verlenen."

"Kijk, niemand is ertegen als we allemaal rijk en gelukkig zouden zijn," zegt hij, met twinkelende ogen. "Maar de realiteit is dat veel mensen in armoede leven. En denk ook aan



[foto:] Joost van den Broek

het gebrek aan respect voor onderwijzers en hulpverleners, het snoeien in hun middelen. Dat raakt mensen diep." Het is niet alleen een kwestie van bezuinigen, zegt hij. Het is vooral ook het discours over zorg dat is veranderd. "Bescherming is veroverd als een recht, maar het begint steeds meer een staatsgeschenk te worden. Een geschenk waarvoor het individu moet bewijzen dat hij het nodig heeft. Dat is hoogst vernederend."

Sennett ziet het ook in Groot-Brittannië, waar hij de helft van de tijd woont. "De neoliberale variant van het kapitalisme vraagt mensen verantwoordelijkheid te nemen voor zichzelf, zonder dat ze de middelen hebben om dat te doen." Alles is gebaseerd op 'de symmetrie van de ruil', schrijft hij, en dat maakt veel slachtoffers. Hij noemt het voorbeeld van het medische systeem in de VS. "Het is een heel gecompliceerd bedrijf geworden, waar je zelf je zorg moet organiseren. Dat is niet alleen een miskennen van de medische professie, maar betekent ook dat zwakkeren het zonder hulp moeten stellen. De staat beperkt de

toegang. In de VS zijn er 40 miljoen mensen die het zonder zorgverzekering moeten stellen! En wat mij verontrust, is dat landen zoals Duitsland of Italië naar dit Amerikaanse model lonken, omdat het traditionele verzorgingssysteem voor Europa

'Bescherming is een recht, maar het begint steeds meer een staatsgeschenk te worden'

te duur wordt. Maar je kunt niet alleen over kostenreductie praten."

Vangnet of basisinkomen

In een opstel dat hij enkele jaren terug schreef, geeft hij het begrip 'afhankelijkheid' nieuwe glans. Het is de voorwaarde voor 'sociale insluiting', het gevoel dat het individu ertoe doet. Het staat zo mogelijk in alles haaks op de Angelsaksische wind die in de jaren tachtig is opgestoken, en waarin de ruime verzorgingsstaat als schrikbeeld geldt die zou maar passief en verwend

maken. Hoe kijkt hij daar nu tegenaan?

Sennett: "Die redenering is het leerstuk van het neoliberalisme: afhankelijkheid is slecht. Kijk, ik ben tegen paternalisme en passiviteit, en ik ben er juist vòòr om mensen zo vroeg mogelijk bij de inrichting van hun bestaan te betrekken. Maar nu wordt voorbij gegaan aan het fundamentele beginsel van de verzorgingsstaat: iedereen heeft zorg en aandacht nodig, en is in die zin bij voorbaat afhankelijk van anderen. En omgekeerd: als je aanspraak maakt op voorzieningen, zou je een parasiet zijn. Overal duikt het idee op dat je als een ondernemer door het leven moet."

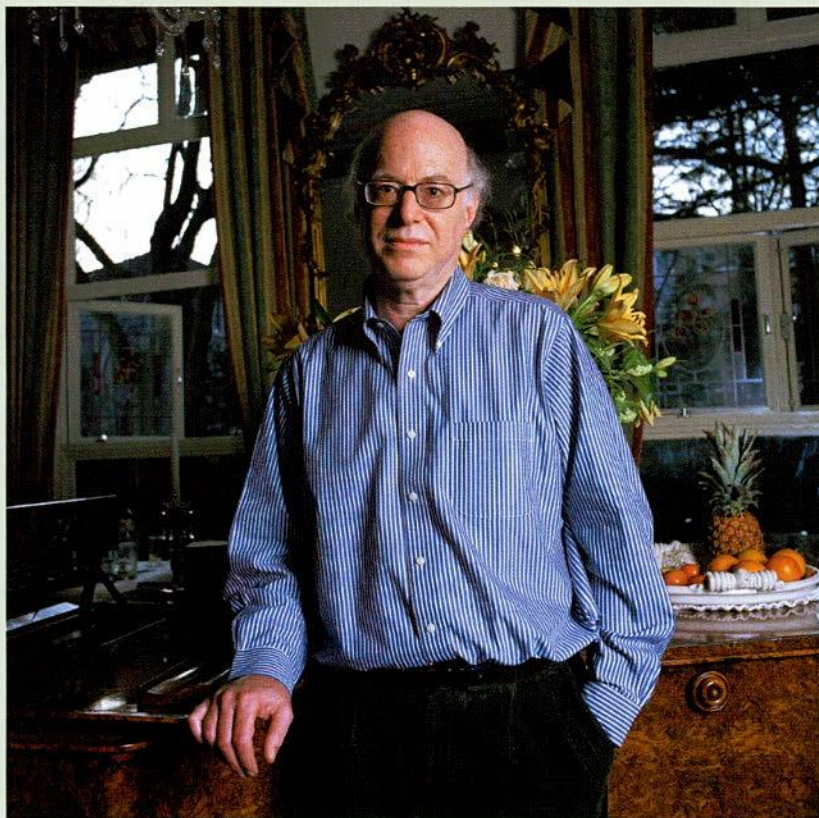
De verhouding tussen respect en ongelijkheid wordt weerspiegeld op straat, maar heeft volgens hem ook een symbolische betekenis. "Het is een bijzonder onderwerp, en zeker voor *De Humanist*," zegt hij op licht samenzweerderige toon. "Juist voor ons, niet-gelovigen, is dat een opgave. Een katholiek kan afhankelijkheid accepteren, omdat dat in zijn religie is ingebouwd, lòs van de hiërarchie. Voor ons humanisten is het

een probleem, omdat afhankelijkheid samenvalt met machtsverschil. We moeten een manier vinden om betrokkenheid nieuwe gestalte te geven, zonder hiërarchie."

En dat begint volgens hem met een sterker sociaal vangnet of, een minder bureaucratisch alternatief, het invoeren van een basisinkomen. Maar de laatmoderne verzorgingsstaat kent slechts het dogma van de ontmoediging, sinds Margaret Thatcher proclameerde 'There is no such thing as society' welk refrein in alle westerse landen werd meegezongen. In kalme bewoordingen maakt Sennett zich boos over de 'verkwanseling' van de bescherming. "In de VS woedt een fundamenteel debat over de vraag of mensen wel een eigen dokter mogen hebben. De angst bestaat dat ze zich binden, want dat is maar lastig." Dat debat gaat diep, zegt hij dreigend. "Als er iets is dat George Bush uit het zadel zou kunnen krijgen, dan is het zijn onvermogen om met dit probleem om te gaan." Even schampert de flegmatische professor, die zich heeft aangesloten bij de anti-oorlogsbeweging *Not in our name*: "Bush, de man die aan de andere kant van de wereld optreedt als agressor! Dat is nog eens ironie."

De dynamiek van respect

Zoals hij daar zit met zijn pijp, zijn vlotgeschreven essay vol particuliere beschouwingen over kunst en wetenschap: je kunt het amper met hem oneens zijn. Toch is hij zover gekomen dankzij zijn talenten, niet dankzij het bijstandssysteem dat hij ontvluchtte. Is individuele inzet dus niet minstens zo belangrijk is als staatszorg? Na een korte overdenking: "Nee, dat kun je niet zeggen. Zelfrespect bereik je door iets te



[foto:] Cindy Marler

doen waar je goed in bent, iets waardevols maar omwille van zichzelf, niet omdat het nuttig zou zijn. Daarmee is het nog geen remedie tegen achterstelling, verwerf je nog geen respect van anderen. En andersom is het ook zo: wederzijds respect leidt niet automatisch tot zelfrespect. Die spanning zal altijd bestaan, maar het is belangrijk te erkennen dat het zo werkt."

Zo heeft hij zijn boek geschreven: niet als een oplossing, maar als een analyse. Het inzicht werd scherper toen hij voor het eerst weer terugging naar de buurt in Chicago waar hij opgroeide. Intussen was die een dichtgetimmerd getto geworden; het sociale project dat rassen en klassen via een woud aan regels moest menigen was mislukt. "Ik werd erg aangegrepen, vooral door de extreme armoede. De leraren op scholen daar konden niet begrijpen waarom het verwerven van zelfrespect bij kinde-

ren niet tot wederzijds respect leidde. Maar wie het geheim van zelfrespect heeft ontdekt, bijvoorbeeld in een ambacht, maakt de anderen eigenlijk tot schande. Hij maakt zichzelf bijzonder, vervreemdt zich van de groep. In een bourgeois-wereld in dat geen probleem, maar in die van de arbeidende klasse wel." Het is het thema van zijn eerste grote studie, 'The hidden injuries of class', over de kloof tussen groepsloyaliteit en emancipatie. Hoewel dat boek nu bijna dertig jaar geleden werd geschreven, is het als vanzelf weer actueel geworden. Precies dat dilemma van het eertijdse klassebewustzijn doet zich nu voor in immigrantengroepen. Het is de spanning, vrij vertaald, tussen herkenning en erkenning. Het eerste komt neer op collectieve afzondering-in-eigenheid, het laatste op individueel verlies van culturele identiteit.

Tolerantie is nog geen respect

Sennett is niet de man van het uitkleden en gelijkmaken, of het nu langs de sociaal-democratische of neo-conservatieve weg gebeurt. Want het zal gepaard gaan met het verlies van autonomie in Sennett's ongebruikelijke definitie van 'accepteren wat je van de ander niet begrijpt'. Het westerse inburgeringsprogramma jaagt volgens die zienswijze vooral immigrantenressentiment aan. "Wederkerig respect is geen zero-sum spel: het is geen kwestie van de islamitische cultuur opgeven en de westerse incorporeren. Identiteit en zelfrespect zijn ten diepste verweven met cultuur. Neem je dat af, dan neem je iemands waardigheid af. Daarmee wordt desintegratie waarschijnlijker dan integratie"

Hij betreurt het dat de discussie overall blijft steken in nostalgische pleidooien voor eendimensionale aanpassing. "Ook in Nederland."

Aangezien hij getrouwd is met een Nederlandse de globaliseringssocioloog Saskia Sassen voelt hij zich 'bevoegd' bij de situatie hier stil te staan. "Ik vind het verschrikkelijk, als ik dat mag zeggen, dat er zelfs bij jullie zo gepraat wordt. Maar de integratie van nieuwkomers kun je niet overlaten aan wetten, noch aan de sociale jazz van goede wil en improvisatie. Als je vreemdelingen slechts tolereert, dan creëer je de omstandigheden waaruit iemand als Pim Fortuyn wordt geboren."

De cultuur als vluchteling

Eigenlijk zijn al zijn argumenten terug te voeren op die ene klassieke vraag: hoe solidariteit te organiseren. En dat is een onbeantwoorde vraag in het huidige kapitalisme, wat Sennett betreft. 'We moeten voorko-

men dat de cultuur een vluchteling wordt van het politieke en economisch systeem.

De enige oplossing die ik zie, is contact mogelijk maken, de voorwaarde scheppen om over verschillen te onderhandelen. Alleen een werkzame verzorgingsstaat kan dat.' Het herinnert aan wat zijn collega Abram de Swaan in 'Zorg en de staat' betoogt over de 'generalisatie van wederzijdse afhankelijkheid': de verstatelijking van zorg kan voorzien in premature lotsverbondenheid, omdat een ieder is aangewezen op dezelfde verzorgingsarrangementen. Het uitsluiten van de een is de misère van de ander.

'Overal duikt het idee op dat je als een ondernemer door het leven moet'

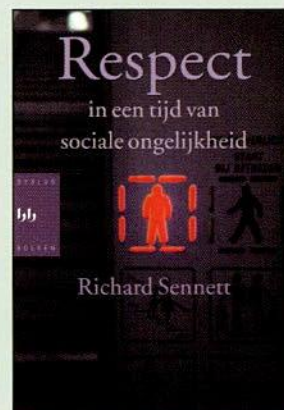
Sennett zegt daar wel wat in te zien, al schrijft hij dat de 'beschavende functies' zich alleen voordoen in het groot. In intieme verhoudingen de sociaal-werker en de behoeftige ligt de altruïstische adder van Nietzsche op de loer, zoals beschreven in 'Umwertung aller Werten': als macht over de machteloze. In Sennett's idioom: medelijden als vernedering, dus verlies van zelfrespect. "Het garanderen van een bestaansminimum komt aan veel bezwaren tegemoet. Uit onderzoek naar de islamitische middenklasse in New York blijkt dat deze gezinnen, van artsen en technici, zich zowel moslim als Amerikaans staatsburger voelen. Dat is geen uitruil, maar integratie. Het is een meervoudige identiteit dankzij het gevoel van materiële zekerheid."

'Jullie weten hoe het moet'

Impliciet, te impliciet, gaat Sennett met zijn betoog in tegen het unisono van de 'normen en waarden'-roepers. Het verlangen naar stabiliteit is een recept voor onheil, schrijft hij: het sluit elke verandering uit. Wie naar de morele stabiliteit van onwrikbare codes zoekt, zal er in een mondiale, multi-etnische samenleving nooit uitkomen hetgeen telkens bewezen wordt. "Dit is een reusachtig probleem," zegt hij. "Maar verdraagzaamheid moet je creëren, niet afsmecken. Over de VS wordt vaak gedacht in termen van een melting-pot. Dat is helaas een cliché met weinig realiteitswaarde.

Culturele integratie doet zich hoofdzakelijk voor in groepen van sociale stijgers, de rest blijft minoritized. Dat zijn de Mexicanen die de straten vegen en de wc's boenen, zoals de Turken bij jullie."

Weer met die twinkeling in de ogen: "En toch denk ik dat jullie Europeanen het probleem kunnen aanpakken. Eerder dan de Amerikanen, veel eerder. Jullie hebben de verzorgingsstaat uitgevonden. Jullie weten hoe het moet."



Richard Sennett, *Respect in een tijd van sociale ongelijkheid*, Byblos, 288 blz. ISBN 990 584 705 8X, € 21,50

‘Het hele dorp was uitgelopen’

Wat doen humanistische organisaties in de praktijk? In deze nieuwe rubriek aandacht voor de projecten waarbij zij betrokken zijn. Als eerste een kijkje in India, bij een theaterproject van Hivos (Humanistisch instituut voor ontwikkelingssamenwerking).

Een nacht lang theater voor het volk op het Zuid-Indiase platteland, dat is *kattaikkuttu*. Een combinatie van toneel, zang en dans, gebaseerd op mythologische verhalen. Hivos steunt de *samgam*, de acteursvakbond.

Zijn gewaad is kleuriger dan dat van andere spelers, zijn gezicht is feller geschminkt en hij draagt een hoog gebogen hoofddeksel ingelegd met groene, rode en gouden versieringen. Sarasandhan is duidelijk de held van het stuk, driftig gebarend beent hij over het stoffige podium. Stoffig, want theater in India is buiten en het podium is de binnenring van de halve cirkel die de toekijkende dorpsbewoners hebben gevormd.

Deze held speelt een rol in een *kattaikkuttu*-stuk. Dat is volkstheater met zang en dans uit het zuiden van India dat een hele nacht duurt. De acteurs, die ook goden kunnen belichamen, spelen oeroude mystieke verhalen. Tegelijk haken ze in op de hedendaagse lokale problemen van een dorp. Als er een milieuramp geweest is bijvoorbeeld, zie je dat terug in het stuk.

Kattaikkuttu zijn vertellingen over mythologische gebeurtenissen, gebaseerd op het vijfduizend jaar oude *mahabharata*, met goden, helden, koningen en het gewone volk. *Mahabharata* is een belangrijk epos van het hin-

doeïsme over de strijd tussen twee families. “Het is te vergelijken met de heldendichten over Ilias en Odyssee”, vertelt Inez Staarink, communicatiemedewerker bij Hivos. Ze woonde in september een voorstelling in India bij. Hivos steunt de acteursvakbond omdat het volkstheater een belangrijke culturele traditie is.

Een voorstelling ter gelegenheid van een religieus feest of een overlijden, vormt voor een dorp de gebeurtenis van het jaar. De dorpingen hebben samen vaak maanden gespaard om een groep acteurs naar het dorp te halen. Ze krijgen waar voor hun geld, een voorstelling duurt zes tot acht uur. “Het was in de eigen taal, het Tamil, dus ik begreep er niks van en toch heb ik me geen moment verveeld”, vertelt Staarink. Het schminken is al een ritueel op zich: kaarsen worden ontstoken, wierook kringelt omhoog en de goden worden aangeroepen. “Het klinkt als een soort gebed en is bedoeld om de voorstelling goed te laten verlopen. In het stuk belichamen een aantal acteurs goden. Religie is diepgeworteld in de Indiase samenleving.”

Zwaaien met messen

Staarink zag het stuk ‘Sarasandhan’, over een koning die een offerritueel wil houden om zijn macht te tonen. Voor hij dat kan doen moet hij echter Sarasandhan uit de weg ruimen. Deze man is uit twee moeders geboren en bestaat eigenlijk uit twee helften. Deze vrouwen konden eerst geen kinderen krijgen. Van de goden kregen zij één mango die hun vruchtbaarheid zou geven. Ze kregen ruzie over de magische mango en eindigden ieder met een halve mango. Vervolgens kregen zij allebei een half kind. De twee helften samen vormen de figuur Sarasandhan. Staarink toont foto’s waarop diverse spelers met grimmig gezicht vervaarlijk met messen zwaaien. Dat belooft weinig goeds voor het lot van Sarasandhan.

“Het hele dorp was uitgelopen en mensen zaten op matjes op de grond met eten en drinken naast zich. Regelmatig vielen er mensen in slaap, het duurde tenslotte de

hele nacht. In Nederland is theater vaak elitair, hier zijn het de boeren en wevers die komen kijken." Een ander verschil is dat het podium niet heilig is. "Kinderen die naar de wc gaan lopen dwars door het stuk heen, ouden van dagen op weg naar huis steken rustig over, maar niemand stoort zich daar aan."

De acteurs spelen verschillende rollen en tot voor kort bestond de cast uitsluitend uit mannen. Sommigen hebben zich gespecialiseerd in vrouwenrollen. Het speel-seizoen is van april tot september, de droge periode. De rest van de tijd zijn ze werkloos, werken ze in een thee-winkel of als wever. "Acteurs bezitten vaak geen land", zegt Staarink. "Aan de ene kant zijn ze dus arm, tegelij-kertijd belichamen ze op het podium de goden." In India word je als acteur geboren. Het kaste-systeem bestaan officieus nog altijd: is je vader acteur, dan word jij dat ook. De kunst kijk je van hem af. "Soms staan kinde-ren op hun twaalfde al op het podium", verbaast Staarink zich.

Arme acteurs

Het Hivos cultuurfonds onder-steunt de vakbond van kattaik-kuttu-spelers sinds 1996 jaarlijks met € 50.000,- en in 2002 met 9000 euro extra voor een school. Naast het steunen van een belangrijke culturele traditie, vindt het Hivos het belangrijk dat de bond de belangen van acteurs vertegenwoordigt. Kunst en cultuur beschouwt Hivos als communicatie-middelen bij uitstek, ze bevorderen het vrij uitwisselen van ideeën. De vakbond doet veel aan culturele samen-werking en uitwisseling. Daarnaast is kattaikkuttu volks-en plattelandstheater en zijn dit soort culturele initiatie-ven vaak alleen in steden te vinden. De beroepsvereniging hebben de acteurs nodig omdat ze snel in de schulden kunnen raken. Een geldschietter investeert van tevoren in een gezelschap, dat moet met de voorstellingen terugverdiend worden. Lukt dat niet dan raken acteurs in de macht van een geldschietter. "Dan zijn het gebonden arbeiders die altijd voor dezelfde geldschietter moeten werken en niet vrij zijn om naar een ander gezelschap te gaan. De vakbond probeert voor hun

rechten op te komen. Het zijn hele arme acteurs, die vaak amper genoeg geld hebben om van te leven."

Afgelopen jaar is met geld van Hivos een school opgericht voor toekomstige kattaikkuttu-spelers door de Nederland-se Hanne M. de Bruin en haar Indiase man. De kinderen leren lezen en schrijven (veel acteurs zijn analfabeet), algemene vakken, uiteraard acteren en muziek maken op bijvoorbeeld *mrdangam* (drums). Op de school zitten 21 leerlingen, drie van hen zijn meisjes. Afgelopen maart hebben de kinderen hun eerste voorstelling van 2,5 uur gegeven. De kinderen leren nu een vak in plaats van thuis of op het land te werken. Ook zijn ze niet langer onder-voed.



Speler uit een kattaikkuttu-voorstelling, het Indiaas volkstheater

Voor kinderen die overdag nog wel achter het weefgetouw zitten, organiseert de *sangam* 's avonds toneelcursussen. "Dat vinden ze fantastisch, zo leren ze 's avonds het begin van een nieuw vak", vertelt Staarink enthousiast. Bijkomend voordeel is dat kindacteurs een harde leer-school bespaard wordt. Zoals een klein, tenger jongetje met wit geschminkt gezicht, witrode jurk en een masker-tje dat een god speelde in het stuk dat Staarink zag. "Dat jongetje was heel zenuwachtig. Hij moest een liedje zin-gen en deed dat ontzettend vals, heel pijnlijk voor hem."

Jaan van Aken

Meer informatie: www.kattaikkuttu.org en www.hivos.nl

[foto:] Hivos



Bemoei je d'r mee Prijs

Het Humanistisch Verbond heeft 154 inzendingen voor De Bemoei je d'r Mee Prijs van dit jaar ontvangen. Dat is bijna twee keer zo veel als vorige keer en het is duidelijk dat er in Nederland heel veel mensen zijn die zich vrijwillig inzetten voor anderen, die bijdragen aan meer kwaliteit van samenleven en die werken aan verbondenheid tussen mensen. Een voorselectieteam zal de komende tijd alle inzendingen gaan bestuderen en gezamenlijk een eerste selectie maken. Een aantal projecten dat kans maakt genomineerd te worden zal ook bezocht worden. Begin juli ontvangen alle inzenders bericht of zij wel of niet door de voorselectie zijn gekomen. Projecten die door het voorselectieteam zijn uitgekozen, gaan door in de race om wel of niet genomineerd te worden door de jury. In september komt de jury bijeen om uit de voorselectie tien projecten te kiezen die genomineerd zullen worden en te beslissen welke van deze tien projecten de eerste, tweede en derde prijs krijgen. De bekendmaking hiervan én de uitreiking van de (geld)prijzen is op 8 november 2003.

HV campagne over schoolkeuze: actief pluriform onderwijs

In mei en juni voert het Humanistisch Verbond een campagne rond het thema actief pluriform onderwijs. Het HV wil ouders oproepen zeer bewust te kiezen voor de school van hun kind en vooroordelen opzij te zetten. Onze maat-

schappij is gemengd. De schoolkeus de ouders nu maken voor hun kinderen, is van belang voor de maatschappij later. Immers, als we willen dat onze kinderen nadenken over de 'vragen des levens' en zelf keuzes kunnen maken over de manier waarop ze zingeving in hun leven vorm kunnen geven, moeten ze goed geïnformeerd zijn.

In het openbaar onderwijs wordt vaak niets gedaan aan zingeving en op bijzondere scholen overheerst meestal één religie of levensbeschouwing. Het Humanistisch Verbond staat dan ook voor algemeen toegankelijke scholen, waar zowel leerlingen als leraren van diverse levensbeschouwelijke achtergronden samenkomen en waar het vak levensbeschouwelijke vorming kinderen leert over diverse religies en visies. Kinderen leren zo van en over elkaars waarden en normen. Immers, dé basis om zelf en samen zinvol keuzes te maken. Bij actief pluriform onderwijs nemen kinderen met diverse achtergronden kennis van alle levensbeschouwelijke stromingen en godsdiensten. Het doel is tweeledig: ten eerste met kennis vooroordelen wegnemen en respect creëren voor verschillen en zoeken naar overeenkomsten. En ten tweede kinderen zo goed en volledig mogelijk informeren. In mei en juni worden Boomerang-kaarten met de tekst 'Voel jij je ook zo bijzonder in het openbaar' uitgezet en worden themaboekjes 'bijzonder in het openbaar' verspreid. Onderstaande advertentie wordt geplaatst in diverse tijdschriften en dagbladen, er komen affiches en radiospotjes.

KIES LATER, LEER EERST



Roger van Boxtel is voorzitter van het Humanistisch Verbond

'Onze kinderen groeien op in een multiculturele, pluriforme samenleving. Deze pluriformiteit brengt een schat aan levensbeschouwelijke stromingen en wereldgodsdiensten samen. Maar hier gebeurt te weinig mee op school. In het openbaar onderwijs wordt vaak niets gedaan aan zingeving omdat gehecht wordt aan neutraliteit en op bijzondere scholen overheerst meestal één godsdienst. Hoe moeten onze kinderen straks dan kiezen?

Het Humanistisch Verbond staat voor algemeen toegankelijke en gemengde scholen waar

levensbeschouwelijke vorming als verplicht vak kinderen leert over diverse religies en visies. Eerst leren, straks kiezen!

Dit is slechts één van de actiepunten van het Humanistisch Verbond. Onder het motto *Zelf denken samen leven*, zet het Verbond zich in om de samenleving leefbaarder te maken.

Meer weten?

Vraag nu het gratis boekje 'Bijzonder in het Openbaar' aan via onze website www.humanistischverbond.nl.

Of vul de bon in.

Het Humanistisch Verbond voert samen met het Steunfonds Humanisme het CBF-keurmerk voor goede doelen.



Ja, ik wil meer weten over actief pluriform onderwijs. Stuur mij gratis een exemplaar van Bijzonder in het Openbaar.

Naam:

Adres:

Postcode:

Plaats:

Stuur de bon in een envelop naar: Humanistisch Verbond, Antwoordnummer 10938, 1000 RA Amsterdam.

Een postzegel hoeft niet, maar mag wel.



Rebels without a cause

Jaren geleden sprak ik op een conferentie in Madrid, georganiseerd door Spaanse humanisten, de Amerikaanse humanist Paul Kurtz. Kurtz is iemand met een duidelijke boodschap: het humanisme zou zich moeten presenteren als een seculiere levenshouding met een kritische houding tegenover 'the transcendental', God en de invloed van religie op het openbare leven. Kurtz heeft in de Verenigde Staten heel wat van de grond getild: een eigen uitgeverij met humanistische klassieken, een eigen onderzoekscentrum, een eigen tijdschrift *Free Enquiry* en zijn organisatie heeft een aanzienlijke invloed binnen de Amerikaanse en ook de internationale humanistische beweging.

Maar ook Kurtz was het soms wel eens zwaar te moede als hij op zo'n congres van de internationale humanisten de meest uiteenlopende plannen hoorde ventileren over de weg die het humanisme zou moeten gaan. De een voelde wel wat voor vrijzinnige religiositeit, de ander vond dat we meer aan politiek moesten doen, weer een ander meende dat we toch vast moesten houden aan de klassieke

doelstellingen, namelijk het verschaffen van een zingevingsperspectief voor niet-religieuzen. Enfin, zoveel hoofden, zoveel stemmen. "We houden van verscheidenheid", zeiden de optimisten, of "we zijn een pluriforme beweging".

Kurtz was er kennelijk even uitgepiept, want ik kwam hem 's middags in het Prado tegen. We stonden voor een schilderij en toen zei Kurtz enigszins gelaten: "Paul, we're rebels without a cause, don't you think?"

Dat zinnetje heeft mij in de jaren daarna veel te denken gegeven. Was er nog een taak voor humanisten? Of was alles al gerealiseerd? Er was toch

humanistische geestelijke verzorging in het leger? In de grondwet van 1983 was toch naast de godsdienst ook 'levensovertuiging' opgenomen als grondwettelijk beschermde waarde? En de secularisatie had toch, met name in Nederland, spectaculaire vormen aangenomen? De helft geloofde niet in 'God' en het percentage buiten-kerkelijken lag nog hoger! Wat viel er nog te doen voor humanisten?

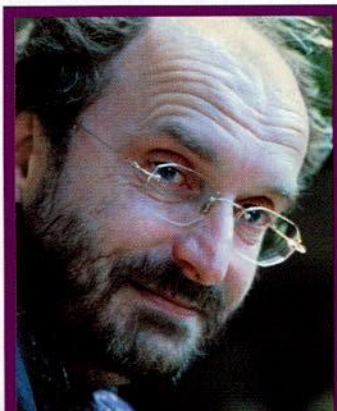
Wat nog te doen staat, is helder beschreven in een prachtig boek dat zojuist is uitgekomen. Het is geschreven door August Hans den Boef. Het heeft

als titel 'Nederland seculier!' en de ondertitel luidt: 'tegen religieuze privileges in wetten, regels, praktijken, gewoonten en attitudes' (Van Gennep, Amsterdam 2003). Den Boef geeft wat mij betreft een prachtige uitwerking van een humanistisch beginselprogramma. Wat humanisten moeten nastreven is een waarlijk seculiere staat. Daar zijn we

als titel 'Nederland seculier!' en de ondertitel luidt: 'tegen religieuze privileges in wetten, regels, praktijken, gewoonten en attitudes' (Van Gennep, Amsterdam 2003). Den Boef geeft wat mij betreft een prachtige uitwerking van een humanistisch beginselprogramma. Wat humanisten moeten nastreven is een waarlijk seculiere staat. Daar zijn we

grondwettelijke status (terwijl het op kan gaan in de vrijheid van meningsuiting). Het bijzonder onderwijs blijft nog steeds in stand als een maatschappelijke segregatiemachinerie. Hoofddoekjes, nikaabs en burka's rukken op in onderwijsinstellingen. Een halfzacht multiculturalisme is nog steeds de wereldbeschouwing van een vermeend progressieve elite die de toon aangeeft in het maatschappelijk debat. Al deze zaken worden door Den Boef haarscherp en met een keur aan voorbeelden besproken.

Wat mij betreft: Roger van Boxtel is groot en August Hans Den Boef is zijn profeet.



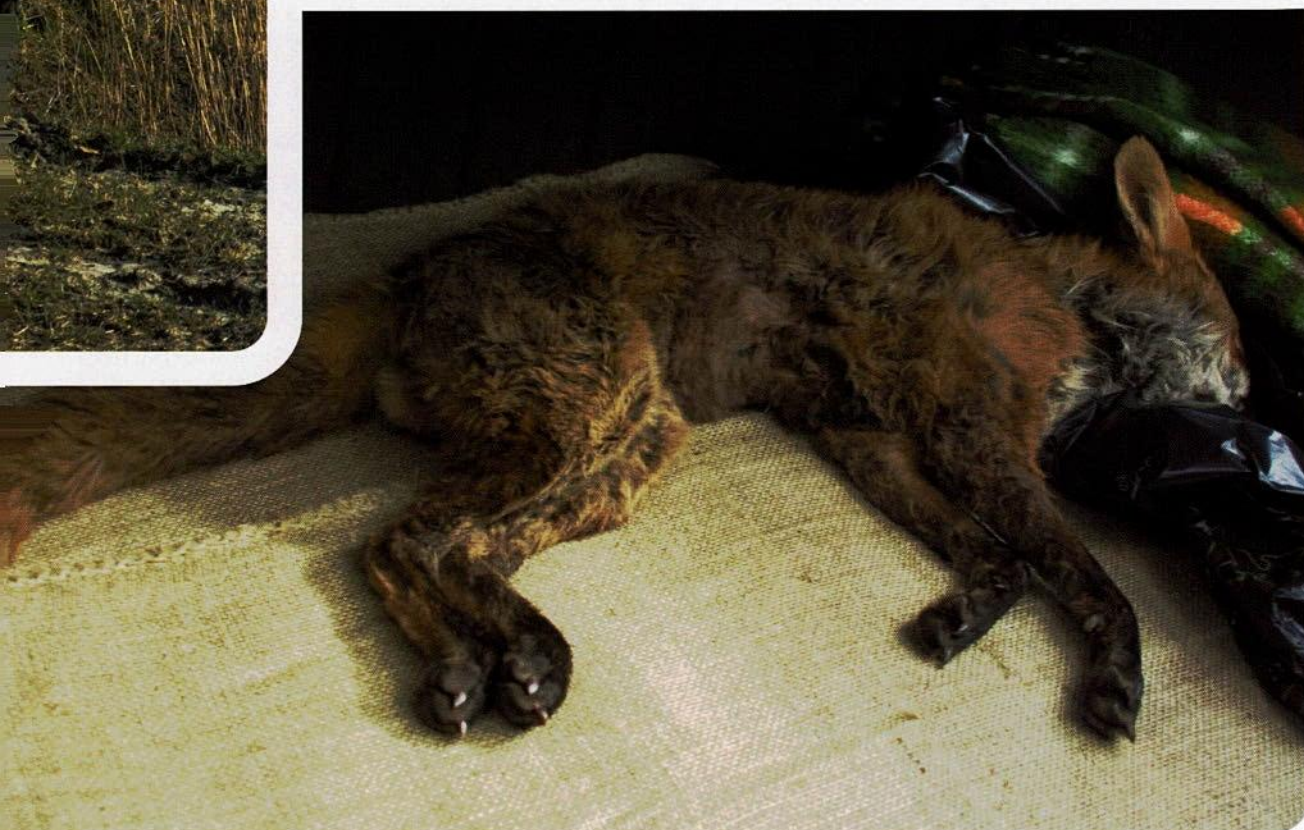
'Wat humanisten moeten nastreven is een waarlijk seculiere staat.'

GROETEN ULT



DE POLDER

Foto's: Rob Voss





• zelf
• denken
• samen
• leven

Afscheid nemen van een overledene

Persoonlijke toespraak

Ieder mens wil graag op een passende wijze afscheid nemen van een dierbare overledene. Bij het Humanistisch Verbond kunt u terecht voor sprekers die tijdens de uitvaartplechtigheid een persoonlijke toespraak houden. In een of meer gesprekken met u bereiden zij zich hierop voor. Humanisten gaan ervan uit dat de mens zelf inhoud aan zijn leven kan geven. In de toespraak zal dan ook het leven van de overledene en zijn of haar betekenis voor anderen centraal staan. De ruim 300 sprekers van het Humanistisch Verbond hebben een speciale cursus gevolgd. Wilt u meer weten over deze dienstverlening of zou u zelf de cursus willen volgen?

Voor meer informatie:

Humanistisch Verbond

tel. (020) 521 90 55 / (020) 521 90 50

e-mail: diensten@humanistischverbond.nl

internet: www.humanistischverbond.nl

S.J. Redmeijer

Anarchisme in denken en doen 2e dr €:20,42

Anarchisme-chaos of orde €: 20,42

De auteur ziet het anarchisme niet als maatschappelijk ideaal, maar als individueel gezagsloos toetsingsmoment.

Mens en leiderschap €:18,15

"Redmeijer rekt af met dooddoeners, vergrovingen, generalisaties, clichés en oneliners, die verdoezelen de feiten, die versluieren de werkelijkheid"... schets achtergronden... stelt zichzelf (en U) vragen". P. Kaptein in boekenrubriek: 'Van alle planken'... 4 mei 2002

.. 'sociaal bewogen man'... 'non-conformist pur sang.'
uit recensie Ned. Bibl. Dienst, Drs. M. v d Grijn.

U kunt de boeken bestellen door het betreffende bedrag op onze bank- of postgirorekening te storten. Zie onderaan de advertentie.

Als U alle drie boeken bestelt, dan betaalt u geen
€ 58,99 Maar slechts € 50,-.

Hebt u onze catalogus al besteld?



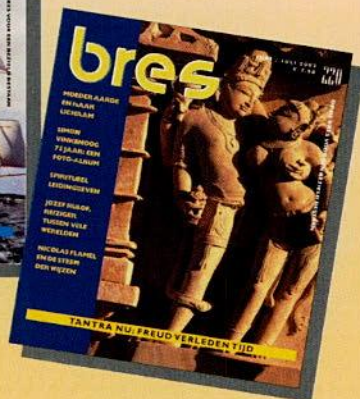
Uitgeverij Sassenhein

Postbus 76 Haren Gr.Tel: 0505350395 fax 0505350329

E:mail info@sassenhein.nl web: www.sassenhein.nl

postgiro 42.96.207 rabobank 16.22.33.868

Op de bres voor een bezield bestaan



bres

Het onafhankelijke tijdschrift *Bres* onderscheidt zich met originele artikelen op het gebied van kunst, religie en wetenschap, voor de lezer met betrokkenheid tot de ontwikkeling in de hedendaagse wereld.

Verschijnt 6 x per jaar, 144 pag., rijk geïllustreerd.

Prijs € 7,50; jaarabonnement € 37,50

Verkrijgbaar in boek- en tijdschriftenhandel.

**OF WORD OOK ABONNEE
EN PROFITEER BOVENDIEN VAN
HET WELKOMSTGESCHENK.**

Uitg. Bres B.V., Postbus 3296, 1001 AB Amsterdam

☎ (00 31) (0)20 - 624 34 42 of 627 85 10

www.brespublishing.com

www.bresmagazine.com

Flavio Costa (38) is financieel controller voor een groot kledingmerk. Een jaar geleden werd hij vrijwilliger bij Samah, een stichting van Humanitas voor alleenstaande minderjarige asielzoekers (ama's). Costa is 'maatje' van Junola, een 18-jarige ama uit Congo.

"In Italië was ik altijd actief als vrijwilliger. Ik woon nu zeven jaar in Nederland en merkte dat ik dat miste. Vorig jaar ging ik op zoek naar vrijwilligerswerk en kwam ik bij Samah terecht. Het maatjesproject vond ik meteen heel interessant, vooral omdat mijn moeder ook in een asielzoekerscentrum heeft gewoond in Italië - zij kwam oorspronkelijk uit Istrië.

De eerste afspraak met Junola was in een café, met iemand van Samah erbij. Het klikte en daarna kwam hij eten. We hebben lasagne gemaakt en veel gepraat, ook over zijn vlucht uit Congo. Sindsdien zien we elkaar minstens een keer per week. Junola heeft nu werk, hij maakt zes dagen per week schoon, dus het afspreken gaat moeilijker.

Hij komt vaak naar mijn kantoor om de computer te gebruiken. We zijn naar de Zaanse Schans geweest, naar de bioscoop en we zijn chic uit eten gegaan. We hebben ook vrienden van mij bezocht in Deventer. Op de terugweg zei Junola: 'Ik wist niet dat in Nederland ook gezinnen waren die gewoon samen eten.'

Vorig najaar was het heel koud. Junola had geen warme kleren, die heb ik toen voor hem gekocht. Hij misbruikt me niet, hij is verstandig genoeg en weet tot hoever hij kan gaan om mij iets te vragen. Hij wil iets terugdoen, maar dat hoeft echt niet. Toen ik een huis kocht stond hij erop om te helpen. Twee dagen lang heeft hij het behang van de muren getrokken.

In het asielzoekerscentrum waar hij woont ben ik een paar keer geweest. De sfeer is er niet fijn: jongeren hangen rond, alsof ze op iets wachten wat niet komt.

Ik probeer Junola te leren hoe het hier werkt. Misschien gedraag ik me vaderlijk, maar ik wil hem zo graag laten zien dat hij kan profiteren van zijn verblijf hier, ook al is hij er voor bepaalde tijd. Veel ama's denken dat Neder-



landers te veel bezig zijn met zichzelf en dat ze racistisch zijn.

De vrijwilligers van Samah komen maandelijks bij elkaar. We lopen vaak tegen dezelfde dingen aan. Sommige maatjes merken bijvoorbeeld dat ama's het moeilijk vinden om hun geschiedenis te vertellen. Junola probeert mij inzicht te geven in zijn geschiedenis, hij heeft me een videoband gegeven over Congo - eerst wist ik niets van dat land. En hij heeft mij zijn littekens getoond, overgehouden aan martelingen.

Hij heeft een verblijfsvergunning voor een jaar, die verlengd wordt als de situatie in Congo nog onveilig is. Toen hij die vergunning nog niet had was hij heel bang om teruggestuurd te worden. Ik heb toen gezegd: 'Als jij terugmoet, neem ik twee weken vakantie en ga ik met je mee.' Dat gaf hem zekerheid.

Als hij terug is in Congo, word ik maatje van een andere ama. Ik heb zo'n gelukkige jeugd gehad, met een fijne familie. Wat ik daar aan overgehouden heb, wil ik met anderen delen."

Josephine Krikke

[foto] Kick Smeets

Britse historicus op de barricaden in Italië

'De democratie is in gevaar'

In Italië gaat er vrijwel geen dag voorbij zonder een worstelwedstrijd tussen rechters en politici. Buiten het parlement bloeit een actieve oppositiebeweging op. Eén van de aanjagers is de Britse historicus Paul Ginsborg, oprichter en boegbeeld van de linkse *il Laboratorio per la democrazia*.

Linda van Putten

Er is spoedoverleg in huize Ginsborg. De hele avond rinkelt de deurbel van zijn achttiende-eeuwse *palazzo* in de binnenstad van Florence, op een steenworp van de Arno. "Er is een noodgeval vanavond", verklaart hij. En na een paar seconden, onderkoeld: "Er is altijd een noodgeval." Ruim dertig afgevaardigden van *il Laboratorio per la democrazia*, zitten opeengepakt in de huiskamer van de Engelse historicus Paul Ginsborg (1945). Ze beramen hun strategie voor de komende tijd. De groep maakt zich sterk voor politieke en sociale rechten en een onafhankelijke media en justitie.

Kookpunt bereikt

De openlijke strijd tussen de regering-Berlusconi en de rechterlijke macht heeft begin mei het kookpunt bereikt. De premier werd in het verleden drie keer veroordeeld met in totaal een gevangenisstraf van 6,5 jaar, maar hoefde deze niet uit te zitten omdat de delicten al verjaard

zijn. Sinds vorige maand moet Berlusconi zich opnieuw verantwoorden voor de rechtbank. Hij wordt verdacht van het omkopen van rechters en financiële inspecteurs eind jaren '80, begin jaren '90. Eind april is de parlementariër Cesare Previti, Berlusconi's voormalige zakenpartner, advocaat en ex-minister van Defen-

'Het wordt tijd dat de EU zegt: jullie zijn een stelletje racisten'

sie, al veroordeeld tot elf jaar gevangenisstraf voor het omkopen van rechters. Berlusconi noemt de rechtszaken een politiek complot van linkse rechters - 'de rode toga's' - en probeert hun macht in te perken. De regering werkt hard aan een wetsvoorstel dat gekozen volksvertegenwoordigers immuun moet maken voor vervolging. Pikant is dat Berlusconi de rechters oproept ook eens

navraag te doen bij Romano Prodi, ex-premier en thans voorzitter van de Europese Commissie. Ginsborg denkt dat de huidige premier zijn regeerperiode kan uitzitten. "Berlusconi kan twee keer in hoger beroep gaan, dus de processen kunnen nog bijna zeven jaar duren", rekent hij voor. De vraag is of de kiezers hem blijven steunen. Volgens een recent opinieonderzoek vindt 65 procent van de Italianen dat hij ontslag moet nemen als hij opnieuw veroordeeld wordt.

De Engelse professor zucht diep als het woord belangenverstrengeling valt. "Wat kun je er nog over zeggen? Een dergelijke premier is ongekend in Europa." De leider van *Forza Italia* is nog steeds eigenaar van drie commerciële televisiezenders en controleert als premier, officieel indirect, ook de publieke staatszender RAI. Vorig jaar werden twee kritische tv-journalisten van de buis gehaald en met de regelmaat van de klok stapten er, al dan niet onder dwang,

gefrustreerde bestuursleden op. "In tegenstelling tot de ophef over Haider heeft de Europese Unie helemaal niets gezegd over Berlusconi. Ze durft niet in te grijpen omdat dit land te groot en te belangrijk is." Italië heeft onlangs nog geweigerd om in Europees verband een antiracismewet te ondertekenen. "Het wordt echt tijd dat de EU zegt: jullie zijn een stelletje racisten."

Mars van de professoren

Ginsborg, voorheen docent Europese geschiedenis in Cambridge, woont tien jaar in Italië en is professor contemporaine geschiedenis aan de Universiteit van Florence. Eind vorig jaar verscheen zijn laatste boek 'Italy and its Discontents 1980-2001', een overzicht van de recente Italiaanse politieke en sociale geschiedenis. Was zijn oordeel als historicus in dit boek over de rijkste man van Italië volgens sommige recensenten nog te gekuist, in het openbare leven bevindt hij zich inmiddels in het zenit van de anti-Berlusconi beweging. Als commentator voor het dagblad *la Repubblica* kraakt hij regelmatig het regeringsbeleid en binnenkort publiceert hij een nieuw boek over de premier. Vorig jaar januari nam Ginsborg het initiatief voor de 'Mars van de professoren'. Aanleiding was het slepende regeringsconflict met de magistratuur. Ginsborg trommelde een paar professoren op met wie hij een petitie opstelde. "Ons motto was de waarschuwing van Alexis de Tocqueville: de democratie is in gevaar wanneer de autonomie van de rechterlijke macht en de pluriformiteit van informatie op het spel staan. We verwachtten vijfhonderd mensen, maar er waren twaalfduizend demonstranten in Florence. Het was een buitengewone combinatie van jonge-



ren, professoren, arbeiders en vakbondsmensen."

Hierna richtten Ginsborg en zijn geestverwanten *il Laboratorio per la democrazia* op met twee doelstellingen: de democratie verdedigen en de democratie renoveren. In dat opzicht gaat de groep een stap verder dan de *Girotondi*, de anti-Berlusconi-beweging die is opgekomen sinds diens aantreden in mei 2001. "Wij demonstreren niet alleen, we stellen ook alternatieve vormen van democratie voor."

Democratie en familiecultuur

Ginsborg maakt zich ernstig zorgen over de desillusie in de democratie. "De kiezers vertrouwen politici steeds minder; iedereen lijkt zwaar corrupt en alleen maar geïnteresseerd in macht. Burgers zelf zijn veel te passief, er moet een participerende democratie komen." Met een paar collega-professoren heeft hij zojuist hun verlanglijst besproken met Leonardo Domenici, de burgemeester van Florence.

Maar willen gewone burgers wel actief worden? "Ze zullen nauwelijks geïnteresseerd zijn als ze niet betrokken worden. Het alledaagse leven van de Italianen is volledig gebaseerd op

familie, werk en televisie. Het vreet alle aandacht op, er is nauwelijks ruimte over voor het publieke leven." De relatie tussen democratie en familiecultuur is één van Ginsborgs stokpaardjes in zijn boek 'Italy and its Discontents': "De sterkte van een democratie hangt niet alleen af van de regerende politieke elite, maar ook van de familiecultuur en de energie van de burgers." Een toenemend aantal Italianen lijkt, gestimuleerd door een bonte verzameling van onder andere vakbonden, communistische groeperingen en katholieke organisaties, de energie op te kunnen brengen voor een onuitputtelijke stroom van vredesmarsen, demonstraties en stakingen. Maar het verzet is nog sterk regionaal bepaald, merkt Ginsborg op. "Het is sterk in Toscane en Emilia Romagna waar links traditioneel veel aanhang heeft. De oppositie is echter nog heel zwak in zuidelijke regio's zoals Puglia, Sicilië, maar ook in noordelijke gebieden zoals de Veneto. Cruciale steden zoals Milaan zijn nog nauwelijks in beweging."

In mei was *Casa delle libertà*, de tweede regeringscoalitie van *Forza Italia*, *Lega Nord* en *Alleanza Nazionale*, twee jaar aan de macht. De nieuwe zege

van Berlusconi verbaasde Ginsborg niet. In zijn boek reconstrueert hij waarom. Na het voortijdig sneuvelen van de eerste regering Berlusconi in 1994 heeft *Ulivo*, de centrum-linkse coalitie, jarenlang zonder duidelijke visie geregeerd en ze slaagde er niet in een scherpe wet tegen belangenverstrengeling op te stellen. Door de teleurstellende hervormingspogingen kregen veel Italianen behoefte aan een sterke leider en kozen ze, verleid door een gigantische mediacampagne, massaal weer voor de gelijkijnde regeringscoalitie uit 1994.

Loze beloftes

In zijn binnenkort te verschijnen boek ontleedt Ginsborg het huidige regeringsbeleid. "Als je het sec bekijkt heeft Berlusconi zeker niet gedaan wat hij twee jaar geleden heeft beloofd: de hervorming van de publieke administratie en de rechterlijke macht, grote publieke werken, meer individuele vrijheid en verlaging van de belastingen. Bijna onmiddellijk na zijn aantreden ging het slechter met de economie terwijl al zijn plannen gebaseerd zijn op een florierende markt. Hij heeft enige stappen gezet om de rechterlijke macht te hervormen, maar hij is niet half zo ver als hij gewild had." De premier heeft een speciale wet doorgedrukt om zijn eigen rechtszaak naar een ander, minder kritisch, gerechtshof over te plaatsen, maar dat is uiteindelijk niet gelukt. De belofte van meer individuele vrijheid is eveneens verre van ingewilligd. Zoals overall elders in de wereld zijn er sinds '11 september' onder het mom van terrorismebestrijding veel verscherpte controles en restricties ingesteld. Acties van linkse protestgroepen

worden al snel als terroristisch bestempeld en voortijdig in de kiem gesmoord.

Italië opsplitsen

Wat is Berlusconi dan wel gelukt? "Hij is erin geslaagd de coalitie bij elkaar te houden: twee jaar, dat is behoorlijk goed voor Italiaanse normen." Een serieuze bedreiging voor de coalitie is de 'devolutie', de noordelijke decentralisatiewens van Umberto Bossi, de leider van *Lega Nord*. "Hij trekt nog steeds erg aan de devolutie, maar Fini (de leider van *Alleanza Nazionale*, red.) en Berlusconi zijn erg centralistisch ingesteld. De gematigde president Ciampi heeft

'Berlusconi heeft niet gedaan wat hij heeft beloofd'

zich tot nu toe erg aangepast, maar er is een ding dat hem woedend maakt: het land opsplitsen."

Berlusconi's steun aan de Verenigde Staten kon zijn positie verder ondermijnen gezien de anti-oorlogstemming onder veel Italianen en de paus. "Berlusconi's leven wordt gedomineerd door opiniepeilingen, hij zet geen stap zonder ze te raadplegen. Hij heeft gedaan wat Italiaanse premiers geneigd zijn te doen: gokken op andere paarden wanneer ze denken populariteit te verliezen. De regering is opgeschoven naar het Europese midden."

Voor de politieke oppositie hoeft de premier vooralsnog niet veel te vrezen, meent Ginsborg. "Centrumlinks kan geen al te grote vuist maken want ze heeft niet zo veel zetels in

het parlement. Wij kunnen rotzooi trappen, maar kunnen hem niet tegenhouden." Een onvermijdelijk dilemma is de vraag of *il Laboratorio* buiten de politiek moet blijven. "Dat is een heel moeilijk punt. Een van de redenen waarom we zo populair zijn, is omdat we nog geen belangen hebben. Veel mensen zeggen tegen mij: je moet burgemeester van Florence worden. Maar ik wil dat helemaal niet", lacht hij. "Ik ben erg gelukkig met mijn werk als docent en schrijver. Sommige mensen vragen zich terecht af: als jullie je handen niet vuil willen maken, wie wil dat dan wel? Wie zal een nieuwe politieke klasse stichten? Wij willen echter geen nieuwe politieke partij oprichten - er zijn er al te veel van - en moeten dus samenwerken met een bestaande partij. Een aantal van ons zal uiteindelijk de overstap wel maken. Dat betekent compromissen en het gevaar van grote absorptie." *Ulivo* wil Ginsborg maar al te graag absorberen en heeft hem en andere 'laboranten' gevraagd nauwer samen te werken met de centrumlinkse oppositie. Maar voorlopig geeft hij hen liever zo nu en dan 'een schop onder hun achterste'. Hij is ervan overtuigd dat het werkt. "In het begin waren D'Alema en Rutelli (leiders van *Ulivo*, red.) in een soort coma. Ze deden nauwelijks iets totdat de actiegroepen hen weer in beweging brachten." Accepteren de Italianen de kritiek en bemoeienis van een Britse professor? "Jazeker", reageert hij verheugd. "Misschien worden ze heel vijandig als ik belangrijker word, maar dat geloof ik niet. Tot dusver heb ik nog geen enkele opmerking gekregen. Geen één." Hij klinkt verbaasd. "Zelfs niet uit het kamp van Berlusconi."

Verzet

Weer zijn de slachtoffers van en strijders tegen het nationaal-socialisme en de Japanse terreur herdenkt. Mensen met verschillende politieke opvattingen. Want hoewel de herdenkingen steeds in het teken staan van de democratie, niet iedereen dacht daarover zo positief (het parlementaire stelsel, de Verlichtingsidealen).

Net als de fascistische Rooms Katholieke Staatspartij liever een corporatief dan het parlementaire stelsel. Ook de Antirevolutionaire Partij verwierp de volkssoevereiniteit en wilde een politiek-maatschappelijke reconstructie, uitgaande van de grondwet van 1848. En wat het antisemitisme betreft? De rooms-katholieke kerk van Nederland had nog in 1924 op een bisschoppelijke synode in Utrecht de gelovigen opgeroepen joden zo veel mogelijk te mijden. Kerken bleven proberen joden te bekeren. Schuld voor de jodenvervolgung in Duitsland werd verklaard uit hoogmoed, onwil zich te bekeeren, gebrek aan vaderlandszin.

En dat terwijl de NSB het antisemitisme tot circa 1937 bleef afwijzen.

Sommige katholieken beschouwden het fascisme, op grond van pauselijke uitspraken, lang als de zuiverste vorm van het rooms-katholicisme. Ook in rechts protestantse kringen vond men menige aanhanger van het Nederlandse en Italiaanse fascisme. Toch werd er ook gewaarschuwd voor het nationaal-socialisme als systeem en eenmaal bezet hielpen confessionelen, liberalen en socialisten vervolgd en werd verzet gepleegd in naam van de democratie. Alles met mate weliswaar. Maar in 1945 hadden velen geen oog voor het onafhankelijkheidsstreven in Nederlands-Indië. Is de nationale herdenking - met respect voor de doden - toe aan een historische evaluatie?

Anders dan Nederland kent Duitsland geen nationale herdenking. Te gevoelig thema. Van een aanhou-

dend consequent antifascistisch verzet is nauwelijks sprake geweest; velen geraakten betrokken bij de nazistische machinerie. Als er al stilgestaan wordt bij de *Widerstand*, dan gebeurt dat zeer selectief. Zoals bij *Die Weisse Rose* en Von Stauffenberg. Zelfs dubieuze bisschoppen worden wel tot de *Widerstand* gerekend. Communisten kregen vooral in de DDR aandacht. Maar de sociaal-democraten die zich tegen Hitler verzetten werden en worden in Duitsland vrijwel doodgezwegen. Weinigen kennen



'Mond dicht! Jullie worden nog vandaag opgehangen'

daardoor nog Otto Wels, partijleider-fractievoorzitter van de SPD. Toen de conservatieve, liberale en de katholieke partijen besloten hadden Hitler zijn zin te geven, werd dat door de SPD-fractie afgewezen. Toen Wels daarover in de Rijksdag, de toenmalige volksvertegenwoordiging, het woord voerde waren zijn partijgenoten omringd door SA-lieden die hen toeschreeuwden: 'Maul halten. Ihr werdet heute noch aufgehängt.'

Wels verdient nationale erkenning. Niet alleen vanwege zijn rede in de Rijksdag. Ook daarvoor en daarna heeft hij zich gekeerd tegen extreem Rechts. En tegen radicaal links. Kortom, tegen totalitarisme! Hij zag al in 1918 waar het in de Sovjet-Unie op uit zou draaien. In Duitsland dus geen 'dictatuur van het proletariaat', zo vond hij. Otto Wels behoort daarom zeker na de ineenstorting van de DDR nationaal geëerd te worden. Dat kan met een gedenksteen in het Rijksdaggebouw, het hart van de Duitse democratie. Over de tekst geen onduidelijkheid: 'Kein Ermächtigungsgesetz gibt Ihnen die Macht Ideen die ewig und unzerstörbar sind zu vernichten.'* Profetische woorden die hij op 23 maart, zeventig jaar geleden, uitsprak richting Hitler, die het parlement dictatoriale macht vroeg.

André de Bruin

Op de foto: Otto Wels

* Geen Machtigingswet geeft U de macht ideeën die eeuwig en onverwoestbaar zijn te vernietigen.

Kunst op internet

Interactieve hoogstandjes

De eerste kunst op internet, hip begin jaren negentig, waren de zogenaamde *hyperteksten*. Een hypertekst is een non-lineair verhaal. De lezer volgt niet een rechte lijn zoals in een conventionele roman, maar hij kan voortdurend keuzes maken, waardoor hij zijn eigen verhaal maakt. Een literair voorbeeld in print dat volgens hetzelfde principe is opgebouwd, is 'Het leven, een gebruiksaanwijzing' van Georges Perec. De website Eastgate (www.eastgate.com) is het middelpunt van deze *interactive storytelling*.

De opkomst van de hyperteksten werd begeleid door idealen uit de post-moderne, deconstructivistische literaire theorie. In de praktijk werkten de literaire hyperteksten maar gedeeltelijk. Ze waren vaak flauw, voorspelbaar, te deconstructivistisch of gewoon te slecht geschreven, goede uitzonderingen daargelaten. Bovendien werd het web steeds meer 'onttekst' en multimedialer.

Kuifje en Kamagurka

Enigszins in de trant van die eerste hyperteksten ontwikkelde Jogchem Niemandsverdriet zijn site 'Nobodyhere' (www.nobodyhere.com). De teksten en de hele toonzetting waren echter veel lichter en speelser. Door het (schijnbare) gebrek aan pretentie maakte hij op een intuïtieve manier juist beter gebruik van de kracht van het medium. Bezoekers werden op het ver-

In deze rubriek over 'digitaal leven' besteedt de Humanist aandacht aan ontwikkelingen op het internet en het wereldwijde web in het bijzonder. Peter Gorgels, maker van de website Intellectueel Online en tevens webeditor bij het Rijksmuseum, verhaalt over het digitale leven, signaleert trends en interessante sites, geeft achtergrondinformatie en handige tips.

keerde been gezet door onverwachte tekstanimates of speciale linkgrapjes. Later werden interactieve animaties steeds belangrijker en de site doet dan ook nog steeds modern aan.

In de verte lijkend op de animaties van Niemandsverdriet zijn de interactieve hoogstandjes van Hoogerbrugge, een echte webster (www.hoogerbrugge.com). Nails noemt hij ze, *short interactive web animations*, 'little stories about everyday life'. Hoogerbrugge maakte naam met zijn serie interactieve animaties 'Modern Living/Neurotica series'. De strakke lijn van Kuifje-schepper Hergé in combinatie met de absurde, neurotische genialiteit van



Kamagurka bewerkt met de creatieve trukendoos van het webanimatieprogramma Flash, zo zou je deze bijzondere filmpjes kunnen samenvatten. Genoeg voor uren klikplezier voor muis en geest.

Hysterische parodie

Een andere en zeer extreme vorm van internetkunst wordt gemaakt door Jodi. Ga naar www.jodi.org (of bijvoorbeeld 404.jodi.org) en laat dan alle hoop maar varen om iets te doen wat op surfen lijkt. Je browser is in kleine schermpjes opgedeeld die razendsnel heen en weer schieten. E-mailadressen, webadressen, buttons van Windows, kortom allerlei standaard computer-elementen dansen in een enerverende collage over je scherm. Je browser is een hysterische parodie op een functioneel webinstrument geworden.

Jodi bestaat uit het kunstenaarsduo Joan Heemskerk en Dirk Paesmans. Dirk Paesmans omschrijft Jodi als 'een gecondenseerde vorm van het net'. Het duo maakt de gebruiker bewust van de hardcore elementen van computers en het internet, alwaar de *mainstream* webcultuur hem met gelikte *interfaces* nieuwe conventies oplegt. Voor wie er geen genoeg van krijgt, Jodi heeft ook een cd-rom gemaakt die het complete besturingsprogramma van je computer overneemt. Het is dan nog een hele klus de macht weer terug te krijgen, want hints daarvoor krijg je niet.

Een recente ontwikkeling is de reflectie op de groeiende draadloze mobiliteit. Een interessant voorbeeld in de mainstreamcultuur is de Nokia-game. Een aantal weken lang moeten de spelers opdrachten uitvoeren die tot hen komen via verschillende media: televisieprogramma's, sms-berichten, e-mails en websites. Terwijl de speler op straat loopt, kan er opeens een sms'je binnenkomen met een opdracht die meteen uitgevoerd moet worden. De schijn van een *realtime*

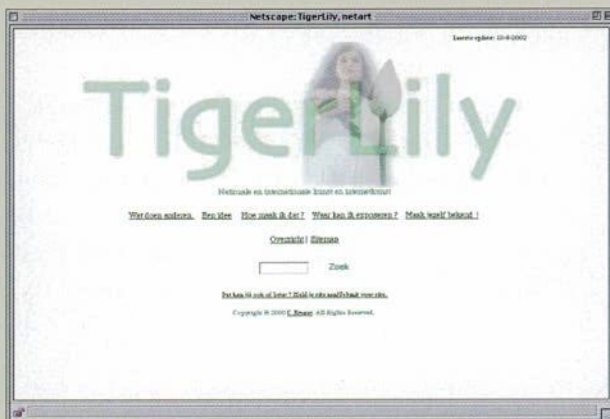
gebeurtenis wordt zo levensecht: virtuele en non-virtuele werelden vloeien in elkaar over.

Mooiweefijetser

Een ander spraakmakend, meer artistiek draadloos project, namelijk dat van Jeroen Kee en Ester Polak, maakt gebruik van GPS (global positioning system). GPS wordt bijvoorbeeld toegepast in de routeplanner van auto's, waardoor het systeem kan bepalen waar het voertuig zich bevindt. De kunstenaars maakten vorig jaar het project Amsterdam RealTime (realtime.waag.org) voor de tentoonstelling Kaarten van Amsterdam 1866-2000 in het Gemeentearchief Amsterdam. 'Iedere Amsterdammer heeft een onzichtbare kaart van de stad in zijn hoofd', staat op de website. 'De manier waarop hij zich door de stad beweegt en de keuzes die hij hierbij maakt worden bepaald door deze *mental map*. Amsterdam RealTime wil een poging wagen tot het zichtbaar maken van deze *mental maps* via het verplaatsingsgedrag van de gebruikers van de stad.' Verschillende personen meldden zich voor het project aan: onder anderen een mooiweefijetser, een marathontrainer en een metrobestuurder. Een speciaal proefkonijn was Chris, die een wandeling door en rond Amsterdam maakte waardoor op de kaart de tekening van een duif ontstond.

Hoe divers de huidige internetkunst is, is goed te volgen op de sites Tigerlily (www.tigerlily.nl) of nog beter op Rhizome (rhizome.org). Helaas gaat ook aan het virtuele firmament de zon niet meer voor niks op. Om de artikelen op de laatstgenoemde site echt te kunnen genieten, wordt jaarlijks een (kleine) bijdrage gevraagd.

Peter Gorgels



Rellen in het Stedelijk

Waar wordt altijd het eerste op bezuinigd?

Op de kunsten.

Heel goed beantwoord, u gaat over naar de volgende ronde.

Het gaat slecht met de economie. Er is een recessie in Nederland. Wij moeten de broekriem aanhalen. Er zijn harde maatregelen nodig. Wij mogen niet op de pof leven. Wij moeten allemaal inschikken. Het mes moet er in. Enzovoort. U kunt het zelf allemaal invullen.

'Alles van waarde is weerloos', dichte Lucebert.

Het staat zelfs in grote letters op een gebouw langs een van de Nederlandse snelwegen.

Maar is alles van waarde werkelijk weerloos of is hier alleen maar sprake van dichterlijke pathos? Om zich te kunnen verdedigen hebben de kunsten het woord, het

geluid, de toon, de beweging en het beeld. Dat zijn gevaarlijke tegenstanders, maar zij geven zelden de doorslag. Als straks door het nieuwe kabinet op de kunsten wordt bezuinigd dan zullen er zeker protesten komen, maar die protesten hebben altijd iets obligaats.

Hoe komt dat? Om zichzelf te vertegenwoordigen hebben de kunsten allerlei raden en commissies ingesteld. Die raden en commissies zouden de instituties moeten zijn, die bij de overheid gaan protesteren tegen de afbraak van de kunsten. Dat doen ze ook, maar heel voorzichtig en beleefd. Die raden en commissies beseffen namelijk dat zij tegelijkertijd afhankelijk zijn van die overheid waar ze nu tegen protesteren. Als je een al te grote mond opzet, gaat de geldkraan misschien nog harder dicht. Daarnaast hebben mensen die in raden en commissies zitten altijd de neiging om zich te bekeren tot het harmoniemodel. Je hangt je jasje

over een stoel, je gaat een hele middag vergaderen, je suft zo'n beetje door bij een kopje koffie en dan vind je het aan het eind van de dag eigenlijk heel vervelend als er nog geen oplossing is.

Daarom ben je *for the time being* tevreden met een halve oplossing. Zo'n halve oplossing heet een compromis. Heel Nederland hangt aan elkaar van compromissen. Alle vergadertijgers klagen erover, maar diezelfde vergadertijgers zijn er ook de veroorzakers van. Op zichzelf schoon te wassen zeggen al die vergadertijgers dat die compromissen tot het wezen van de democratie behoren.

Dat is natuurlijk ook zo, maar

voor de kunsten is dat een onaangenaam perspectief.

Kunst heeft alleen een zin in zichzelf en is verder zinloos. Mevrouw Belliot, wethoudster te Amsterdam, denkt daar wel anders over,

maar daarmee maakt zij

Amsterdam alleen maar belachelijk. Je kunt wel vinden dat er Turkse operette in de Stadsschouwburg moet, omdat dat goed is voor de multiculturele samenleving, maar daarmee verhef je Turkse operette nog niet tot een kunst. Hoogstens tot een kunstje.

Omdat de kunsten zinloos in zichzelf zijn, kunnen zij zich ook niet verdedigen. Zij zijn, om met Lucebert te spreken, weerloos. Een overheid moet er toevallig geld voor over hebben, zoals een individu geld over heeft voor een schilderij dat hij zo mooi vindt dat hij het aan zijn muur wil hangen. Als dat individu geen schilderij aan zijn muur hangt, of een schilderij van een zigeunerin met één blote tiet, dan kan niemand dat individu daarom berispen. Iemand kan reuze gelukkig zijn zonder ooit naar een museum te gaan, een boek te lezen of een toneelstuk te zien. De kunsten kunnen niets

**'Heel Nederland hangt aan
elkaar van compromissen'**

afdwingen en daarom valt er ook zo weinig te protesteren. De kunsten zijn weerloze lammeren, die alleen maar overleven door de goedertierenheid van de geldgevers.

Die afhankelijkheidspositie is moeilijk te verteren, maar hoe zou je in opstand kunnen komen? Eigenlijk zie ik maar één oplossing: de kunsten zouden het voetballen als voorbeeld moeten nemen. Net als kunst is sport een zinloze bezigheid. Als er morgen niet meer gevoetbald wordt, gaat niemand dood. Je zou het misschien niet geloven, maar er zijn landen waar het edele voetbalspel niet beoefend wordt en waar men toch heel gelukkig is.

De laatste tijd is het Nederlandse voetbal in een soortgelijke crisis geraakt als de kunst. Er is te weinig geld om het voetbal in Nederland nog op het hoogste niveau te beoefenen. Om zo lang mogelijk bij te blijven, hebben de voetbalclubs in het verleden een onverantwoord uitgavenbeleid gevoerd. De voetbalbond heeft net gedaan of zijn neus bloedt en nu dreigt de ene voetbalclub na de andere failliet te gaan.

Hoe hebben de Nederlandse voetbalclubs de crisis nu aangepakt? De voetbalclubs zijn naar gemeenten

gegaan en hebben de gemeenteraadsleden via hun supporters onder druk gezet. Wethouders werden bedreigd. Het werd niet hardop uitgesproken, maar een opstand der horden stond op het programma. Tegelijkertijd kwamen de clubs met 'creatieve oplossingen', die een normaal mens corrupt zou noemen. Zo kocht een gemeente voor vele miljoenen het stadion, dat men een paar jaar eerder voor het symbolische bedrag van één gulden aan diezelfde club had geschonken. Op die manier wordt met gemeenschapsgeld gesjoemeld, maar men doet dat om de supporters stil te houden. Voor je

het weet, worden treinen weer gevandaliseerd en winkels geplunderd. Om de lieve vrede te bewaren, is een beetje corruptie best geoorloofd.

Dat alles is eigenlijk heel leerzaam voor de kunsten. Museumbezoekers zouden het eigenlijk niet meer moeten nemen wanneer op het budget van het Stedelijk Museum wordt gekort, of wanneer de verbouwing weer wordt uitgesteld. Museumbezoekers zouden een paar sterke jongens in de hand moeten nemen, maar nog beter is het dat die museumbezoekers zelf een cursus kickboxen gaan volgen. Dat zij eens flink gaan oefenen met fiets-

kettingen en boksbeugels. Dat zij voetbalpetjes gaan opzetten, wild tegen muren gaan pissen en hard gaan schreeuwen, het liefst in een plat dialect. Dronken lallen verdient ook aanbeveling en gaat het dan nog hard tegen hard, dan zouden de museumbezoekers ook eens antisemitische leuzen in de strijd kunnen gooien. De joden van Boijmans tegen de superjoden van het Stedelijk.

Je zult eens zien hoe snel wethouders van kunstzaken dan in hun schulp kruipen. Ik voorspel ook dat het op die manier heel vlug is afgelopen met die

bezuinigingen op de kunst, want wat de museumbezoekers kunnen, kunnen de theater-, bioscoop- en concertbezoekers natuurlijk ook. Hand in hand, kameraden!



'Museumbezoekers zouden een cursus kickboxen moeten volgen'

Kloondokters: Pioniers of bedriegers?

Mensen klonen. De meeste medici moeten er hartelijk om lachen. Maar het debat komt onmiskenbaar op gang. Een aantal wetenschappers zegt 'de eerste kloonbaby' gemaakt te hebben. Zijn zij capabele pioniers of onbetrouwbare 'spin doctors' op zoek naar roem?

Marieke Popma

'Als één schaap over de dam is, volgen er meer.' Waarschijnlijk onbedoeld, maar Ian Wilmut's kloon-schaap Dolly heeft het spreekwoord sinds 1996 wel eer aangedaan. De afgelopen jaren rolt het ene na het andere kloondier van de lopende band: koeien, muizen, konijnen, varkens en een enkele aap.

In 1998 zette een Italiaanse gynaecoloog de wereld op zijn kop toen hij aankondigde de kloontechnologie ook op mensen te willen toepassen. De motivatie van Dr. Severino Antinori: "Ieder mens heeft het recht op vrije voortplanting. Ik wil onvruchtbare koppels daar mee helpen." Vorig jaar kondigde Antinori aan dat er drie vrouwen zwanger waren van kloonbaby's. Kort daarna greep de directrice van Clonaid de microfoon. Dr. Brigitte Boisselier deelde de wereld mee dat de eerste kloonbaby was geboren. Inmiddels zou Clonaid er al vijf op de aarde gezet hebben.

Het is nu maanden later zonder dat er een kloonbaby is gesignaleerd en

de maatschappelijke scepsis wordt steeds groter.

"Ik ben niet het monster dat de katholieke kerk van mij maakt", schiet Antinori in de verdediging. De 58-jarige gynaecoloog was al eerder in het nieuws met zijn vernieuwende

'Ik ben niet het monster dat de katholieke kerk van mij maakt'

methoden op het gebied van vruchtbaarheidbevordering. De zwangerschappen bij vrouwen na de overgang spraken het meest tot de verbeelding. Zo kreeg de Nederlandse Anita Blokziel in 1993 een dochter toen zij 56 jaar was, en een jaar later beviel Rosanna della Cortes op haar 63e van een baby. Ook bedacht hij de ICSI-methode (intra-cytoplasmatische sperma injectie), waarbij zaad rechtstreeks in de eikel wordt gespoten.

"Bij klonen is het enige verschil dat je nu ook een kind kunt krijgen als een van de ouders volledig onvruchtbaar is", zegt Antinori. Maar dat wil er bij de critici niet in. Nog afgezien van de ethische juistheid ervan, zou klonen medisch nog helemaal niet haalbaar zijn, zo luidt de kritiek.

Op papier is klonen een eenvoudig trucje. De persoon op wie het kloonkind moet lijken staat wat DNA-materiaal af, dat wordt ingebracht in een van DNA-ontdane eikel van een donormoeder. Met behulp van stroomstootjes wordt de celdeling op gang gebracht. Eenmaal tot stand gebracht wordt het embryo in een draagmoeder geplaatst om daar tot volgroeing te komen.

Onverantwoord klonen

Overigens bestaat 'therapeutische' embryoklonering al sinds eind 2001. Daarbij staan de stamcellen van het gekloonde embryo in dienst van het onderzoek naar ziektes als aids, Parkinson en Alzheimer. Het embryo



Dr. Severino Antinori tijdens zijn bezoek afgelopen mei aan Nederland

wordt na uiterlijk twee weken vernietigd. Ook hierop is kritiek, maar het zogenaamde 'reproductief klonen' van Antinori en consorten wekt de meeste argwaan.

"Ik ben zeer teleurgesteld in Antinori's bewijsvoering", zei prof. dr. Joep Geraedts afgelopen maand op een symposium in Amsterdam. Daar had Antinori de zaal juist voorgespiegeld dat er 'positieve ontwikkelingen' te melden waren in de 'genetische herprogrammering', zoals hij klonen noemt. Maar de hoogleraar genetica en celbiologie aan de Universiteit van Maastricht is kritisch. "Reproductief klonen is onverantwoord. Het heeft allerlei vreselijke gevolgen, zoals vervroegde ouderdom, leverproblemen en longaandoeningen. En de langetermijneffecten kennen we nog niet eens." Antinori wijst op de positieve onderzoeksresultaten bij gekloonde dieren. Hij spreekt van slagingspercentages van 70 procent. Maar Geraedts relateert: "Antinori kijkt naar de percentages vlak na de bevruchting. Als je de resultaten na tien dagen

bekijkt, ligt die efficiëntie op 1 procent."

Kloonschaap Dolly is inmiddels overleden. Maar Antinori vindt niet dat dit ook maar iets aantoonst: "Ik heb geen enkel autopsierapport kunnen ontdekken!" Bovendien denkt hij dat het klonen van mensen succesvoller zal verlopen dan dat bij dieren: "Het kloonproces zal veel nauwkeuriger in de gaten gehouden moeten worden." De angst

voor identiteitsverlies begrijpt hij niet: "Zo'n kind wordt door opvoe-

'Ik ben zeer teleurgesteld in Antinori's bewijsvoering'

ding en ervaring natuurlijk nooit dezelfde persoon als de DNA-donor."

Déjà vu

Geraedts' kritische houding tegenover mensenklonen is tekenend voor de medische wetenschap. Zou er misschien sprake zijn van massahysterie? "Deze verkettering doet mij denken aan de jaren '70", herinnert prof. Robert Edwards zich. Hij is hoofdredacteur van het (e-)tijdschrift *Reproductive Bio Medicine Online*. "Wij kregen toen de eerste lachsalvo's over ons heen. Nu is de kritiek nog veel zwaarder."

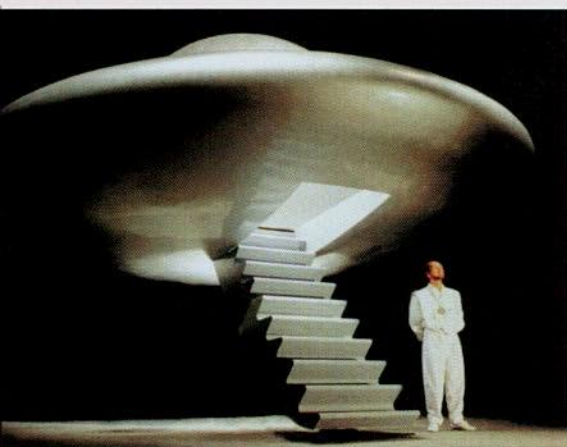
Edwards kan erover meepraten.

Hij stond in 1978 aan de wieg van 's werelds eerste IVF-baby, Louise Brown. Wat toen taboe was, in vitro fertilisatie, is inmiddels een geaccepteerde voortplantingsmethode. Wereldwijd lopen meer dan een miljoen reageerbuis kinderen rond.

"Het is wel logisch dat er nu meer kritiek is. Klonen is nou eenmaal geen natuurlijk proces", zegt Edwards. Hij verduidelijkt dat bij IVF en ICSI een natuurlijk proces buiten de baarmoeder wordt uitgevoerd, terwijl bij klonen de eicel genetisch gemanipuleerd wordt. Dat maakt Edwards trouwens niet minder enthousiast. "Klonen moet kunnen, zolang het maar verantwoord gebeurt." Edwards is een van de weinige supporters van Antinori, en ook van diens collega Panayotis 'Panos' Zavos, een Amerikaanse vruchtbaarheidsspecialist. "Wat ze nu precies doen, kan ik nog niet beoordelen, maar wel hun goede staat van dienst. Antinori's ICSI-methode, bijvoorbeeld, kwam destijds zwaar onder vuur. Nu is die geaccepteerd." Edwards gelooft heilig in de voortgang van de wetenschap: "Het is ook een teken des tijds. Van mijn volwassen dochter wordt tegenwoordig verwacht dat ze



Coureur en zanger Vorilhon alias Profeet Raël



Raël bij het ruimteschip van Elohim

carrière maakt. Waarom mag ze dan niet wachten met kinderen krijgen?"

Duur en gevaarlijk

Edwards is daarmee een vreemd geluid in de medische wereld, die de kloondokters nauwelijks serieus neemt. Toch hebben diezelfde artsen al ruim dertig jaar meerdere academische diploma's op zak. Antinori studeerde medicijnen in Rome, werkte als gynaecoloog in een Romeins ziekenhuis en opende in 1982 zijn eigen vruchtbaarheidskliniek in de Italiaanse hoofdstad. De 59-jarige Panos Zavos emigreerde in 1966 vanuit Cyprus naar de Verenigde Staten en studeerde daar onder meer biologie en scheikunde. In 1979 opende hij in Lexington, Kentucky zijn andrologiekliniek voor seksuele disfunctie bij mannen.

Zavos heeft nog geen kloongeboorte aangekondigd. Wel schrijft hij in het eerder genoemde medische online tijdschrift dat hij een tiencellig embryo heeft weten te klonen. Twee jaar terug produceerde het Amerikaanse bedrijf ACT de eerste, zes-cellige, therapeutische kloon. Vooralsnog gebruikt Zavos zijn resultaat alleen voor onderzoeksdoeleinden.

Edwards is blij met Zavos' openheid van zaken 'omdat dit onderzoeksge-

bied tot nu toe was omgeven met geheimzinnigheid', zo schrijft hij in hetzelfde blad. Hij roept wel op tot voorzichtigheid: "Bij koeien mag klonen dan redelijk succesvol zijn, een mens is toch iets anders."

Zavos en Antinori gebruiken het model van de gekloonde koeien namelijk als uitgangspunt voor het klonen van mensen. Maar de mens is een primaat, zegt Joep Geraedts: "En juist bij apen zijn de resultaten erg slecht!" Volgens Antinori ligt de kans op een miskraam bij klonen op 5 procent. "Bij natuurlijke geboortes is dat 3 procent", heiligt hij de risico's van zijn voortplantingsdoel. Gert van Dijk, medewerker Biomedische Technologie van het Rathenau Instituut, is sceptisch: "Ik verwacht niet dat het klonen van mensen op korte termijn mogelijk wordt. Reproductief klonen zal altijd duur en gevaarlijk blijven."

Bewijs ontbreekt

En dan is er nog Clonaid. Het bedrijf is een vreemde eend in de toch al omstreden bijt. Terwijl Severino Antinori begin jaren '70 geïnspireerd raakte door een lezing van Edwards' partner Patrick Steptoe over bevruchting buiten de baarmoeder, had Claude Vorilhon een paar honderd kilometer verderop een heel andere levensbeslissende ervaring. Terwijl hij in Parijs een carrière nastreefde als coureur, uitgever en zanger, ontmoette Vorilhon in 1973 de buitenaardse Elohim. Sindsdien is hij de profeet Raël. Zijn onmiskenbare charisma en overredingskracht hebben hun vruchten afgeworpen; de Realien Movement heeft inmiddels 60.000 aanhangers.

In 1997 richtte Vorilhon in de Verenigde Staten Clonaid op. De Franse Raëliaanse bisschop dr. Brigitte Bois-

selier werd directrice, na twaalf jaar als biochemica bij het gasbedrijf Air Liquide. Raël zag het helemaal zitten: "Straks kunnen we ons geheugen simpelweg downloaden naar onze eigen kloon en bereiken we een staat van onsterfelijkheid."

Clonaid heeft tot nu toe het meeste opzien gebaard. Eind december zou de kloonbaby Eve geboren zijn. Een week later meldde Clonaid dat het tweede kloonkind geboren was uit een Nederlands lesbisch stel en kort daarna een jongetje in Japan, dat het DNA van zijn overleden broertje zou hebben. De teller tikte door en inmiddels zegt het bedrijf vijf baby's gekloond te hebben.

Ieder bewijs ontbreekt echter. Robert Edwards schampert: "Wie zeg je, Clonaid? Oh, je bedoelt die lui van die sekte!" In hun race om de eerste kloonbaby zijn de kloondokters onderling al net zo kritisch over elkaar. Ze zijn stuk voor stuk uitgesproken persoonlijkheden die onvermijdelijk met elkaar botsen.

Volgens Severino Antinori is zijn collega Zavos een goede androloog, maar heeft hij de papieren niet om te kunnen klonen. Bovendien zou hij te Amerikaans zijn ingesteld. Zavos heeft zeker iets opgestoken van de Amerikaanse cultuur, zo blijkt op zijn website. Temidden van een lange lijst eredoctoraten, bestuursfuncties en mediaverschijningen prijkt de naam van een van zijn bedrijven: Sperm-R-Us. Bezoekers van de website kunnen hun zaad laten analyseren of opslaan voor duizend dollar. Een anonieme patiënt van Zavos lijkt dit prijzige imago te staven: Zavos zou voor de kloonprocedure ruim 80.000 euro vragen.

De twee artsen werkten een paar jaar samen, maar dat bleek geen

succes. Vorig jaar gingen ze ieder hun weegs. Dr. Zavos' versie van de breuk is dat hij de opvliegerige Antinori voortdurend uit de gordijnen moest halen. Bovendien vindt hij Antinori voorbarig met zijn succesverhalen.

Clonaid kan van geen van beiden de goedkeuring wegdragen. Antinori: "Dr. Boisselier heeft mij een tijdje terug gevraagd om hulp, omdat ze zelf geen kaas heeft gegeten van klonen." Boisselier geeft toe dat ze wilde samenwerken, maar 'een gebrek aan know-how?' "Dr. Antinori is een slechte verliezer!"

Clandestien klonen

Critici denken dat de kloondokters veel baat hebben bij alle media-aandacht. Allemaal willen ze de eerste succesvolle kloon op hun naam zetten. Dan is er nog het financieel gewin. Ook Clonaid verkoopt op haar website artikelen: van de boeken van Raël tot een celdelingapparaat van zesduizend dollar. Ook voor de ledenwerving legt de publiciteit de Raelian Movement geen windeieren.

Toch hebben vooral Zavos en Antinori ook veel te verliezen. Iedere uitspraak over klonen tast hun reputatie verder aan. Antinori werd twee jaar geleden al uit het consortium van vruchtbaarheidsklinieken 'A Part' gezet en in Italië staat zijn medische licentie al enige tijd op de tocht. En er is meer: "Ik ga twintig jaar de cel in als ik u meer details vertel", schetst Severino Antinori zijn juridische beperkingen.

Het is dan misschien ook niet zo verwonderlijk dat de kloondokters en public vaak in hele vage bewoordingen spreken. "Het nadeel van zo'n kloonverbod is dat wetenschappers dan clandestien gaan klonen, terwijl

Antinori en Zavos verder toch gerenommeerde artsen zijn", vindt biomedicus Gert van Dijk.

Italië heeft als een van de weinige landen al wetgeving op dit gebied. Vorig jaar werd ook in Nederland een algeheel verbod op klonen ingesteld met de invoering van de embryowet. Hoewel de internationale consensus over reproductief mensen klonen vrijwel eensluidend negatief is, blijft wetgeving vooralsnog vaak uit. Vooral het gesteggel over wel of niet therapeutisch klonen houdt de procedure op.

Antinori's collega's in de Verenigde Staten kunnen het nu nog even aankijken. Het Huis van Afgevaardigden stemde in maart volmondig voor een volledig kloonverbod, maar het wachten is op de verdeelde Senaat,

'Ik ga twintig jaar de cel in als ik u meer details vertel'

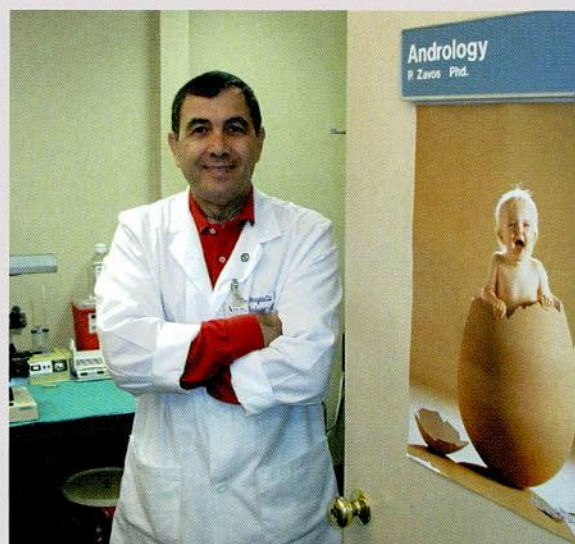
waar twee jaar geleden al een zelfde wetsontwerp sneuvelde.

Desalniettemin hebben de kloondokters hun laboratoria inmiddels naar onbekende locaties verhuisd. Zavos vertelde zijn anonieme patiënt dat het klonen in Beiroet en Moskou zou plaatsvinden.

Overigens is ook de privacy van de klant voor alle dokters een reden om te zwijgen. Dr. Boisselier: "De wereld moet begrijpen dat de ouders van de kloonbaby geen circusattractie willen zijn."

Geen weg terug

Voor een leek is de betrouwbaarheid van de kloondokters nauwelijks te controleren. En voor de medische



Dr. Panos Zavos

wereld al net zo min, zolang de kloondokters geen concrete bewijzen meebrengen. Hun haast om als eerste een kloonbaby aan de media te kunnen presenteren, roept bij velen weerstand op. Waarom niet wachten tot dieren optimaal gekloond kunnen worden?

De artsen weten zelf ook dat ze met de dag ongeloofwaardiger worden. Een rotsvast geloof in hun eigen gelijk en in de wetenschappelijke evolutie is dan ook een 'must'. Zavos wees er al eens op dat de 'geest uit de fles' is: er is geen weg meer terug.

"Ik ben niet tegen de wetenschappelijke voortgang, begrijp me niet verkeerd. Ik denk alleen dat klonen onverantwoord is, biologisch én moreel", zegt hoogleraar genetica en celbiologie Geraedts.

Maar Robert Edwards weet dat dit soort argumenten betrekkelijk zijn: "Toen de medische wereld zag dat IVF succesvol was, werden alle bezwaren probleemloos aan de kant geschoven." Zouden Dr. Antinori, Dr. Zavos en misschien zelfs Dr. Boisselier dan toch onbegrepen pioniers zijn?

Het Heilig Oliesel (3)

Saoedi-Arabië in de tang

Nu de Irakese olie weer rijkelijk vloeit wordt de druk op de hoofd-oliekraan, Saoedi-Arabië, opgevoerd. De dalende olieprijs brengen het land aan de rand van een bankroet. Dat beperkt de speelruimte voor de anti-Amerikaanse prinses. Maar van binnenuit dreigt een ander gevaar, dat een einde aan de 'oliegarchie' van de sjeiks kan maken. De nachtmerrie van Bush.

Stan van Houcke

'Hoewel het onopgeloste conflict met Irak een onmiddellijke rechtvaardiging verschaft, overstijgt de noodzaak van een aanzienlijke Amerikaanse militaire aanwezigheid in de Golf het vraagstuk van het regime van Saddam Hoessein.' Zo concludeerde in september 2000 het 'Project voor de Nieuwe Amerikaanse Eeuw', een invloedrijke denktank, opgericht door de huidige beleidsbepalers van de Amerikaanse buitenlandse politiek Cheney, Rumsfeld en Wolfowitz.

Uit deze conclusie blijkt dat het niet in de eerste plaats gaat om Irak. In feite draait het om Saoedi-Arabië, de grootste producent binnen OPEC, die de olieprijs bepaalt. Onlangs stelde Michael Renner, olie-expert van het in Washington gevestigde World Watch Institute het aldus: 'De heerschappij over de Irakese olie zal de Verenigde Staten in staat stellen de Saoedische invloed op de oliepolitiek te verminderen en Washington een enorme macht over de wereld-oliemarkt geven.' Zodra de Irakese olie-industrie op volle toeren draait zal 'Saoedi-Arabië niet langer

meer de dominante producent zijn, die eigenhandig de oliemarkt kan beïnvloeden... Het openen van de Irakese oliekraan zal de wereld overspoelen en prijzen aanzienlijk omlaag drijven.'

Straatarme natie

Sinds het herenakkoord van 1945 over de olie tussen president Roose-

demici is afgestudeerd in een islamstudie en bezit dus kennis die nutteloos is voor het opbouwen van een moderne economie. Het koninkrijk telt zeventienduizend prinses en de corruptie onder de elite is bijzonder hoog. De olieopbrengsten zijn gedaald van 227 miljard dollar in 1981 naar 31 miljard dollar vijf jaar later en zijn sindsdien op hetzelfde niveau blijven steken. Het gemiddeld inkomen per hoofd van de bevolking is de afgelopen twintig jaar meer dan gehalveerd. Vorig jaar daalde de economie met twee procent. In 1981 bezat Saoedi-Arabië honderd miljard dollar aan financiële reserves. In 2000 had het een buitenlandse schuld van 150 miljard dollar.

Al die miljarden verdwenen als gevolg van oorlogen en wapenaankopen. Saoedi-Arabië financierde Irak in zijn oorlog tegen Iran met 26 miljard dollar voor een bloedbad, waarbij - in de woorden van Henry Kissinger - 'het uiteindelijke Amerikaanse belang... is dat beide partijen zullen verliezen.' Volgens de aloude koloniale doctrine van verdeel en heers

'Saoedi-Arabië steunt onze vijanden en valt onze bondgenoten aan'

velt en de Saoedische koning Ibn Saoed is de situatie in de wereld ingrijpend veranderd. Zelfs in het conservatieve Saoedi-Arabië, waar het aantal inwoners de afgelopen dertig jaar is verviervoudigd tot meer dan 21 miljoen mensen. Rond de 60 procent van de bevolking is nu jonger dan twintig jaar. Het officiële werkloosheidscijfer is 15 procent, maar onofficieel bedraagt het meer dan 25 procent. De helft van de aca-

wilde Washington wel dat het regime van ayatollah Khomeini werd vernietigd, maar niet dat het Iraakse regime daardoor een regionale grootmacht zou worden. Met in totaal 36 miljard dollar financierde Riyadh met andere Golfstaten de Golfoorlog van 1991. En in de jaren '90 kocht Saoedi-Arabië voor honderd miljard dollar aan wapens, voornamelijk van de Verenigde Staten, bijna veertig procent van de wereldwijde wapenverkoop aan ontwikkelingslanden in tien jaar tijd, zodat de VS in feite vorstelijk verdiende aan die Golfoorlog. Bovendien is er sprake van kapitaalvlucht. Vele miljarden dollars oliegeld van de elite werd in Amerikaanse concerns geïnvesteerd.

Het probleem is nu dat Saoedi-Arabië van een schatrijk land een straatarme natie is geworden en niet langer meer als buffer kan fungeren

voor een te hoge olieprijs. In 1981 kon het onbezorgd tien miljoen vaten per dag produceren, maar twee decennia later niet meer. Na een lange periode van lage prijzen besloot OPEC in maart 1999 de productie te verminderen om zo de prijs op te drijven. Daarmee nam Saoedi-Arabië voor het eerst duidelijk afstand van zijn vroegere matigende rol, waarbij het als grootste produ-

'De oorlog werd verklaard door Bin Laden, maar er zijn duizenden Bin Ladens'

cent binnen de organisatie volgens afspraak met de Amerikanen de prijs zo laag mogelijk hield. Die tijd van het op commando zoveel mogelijk

oppompen is voorbij: de prijs zou dan teveel zakken, de inkomsten zouden dalen, de armoede van de eigen bevolking zou verder toenemen en daarmee de binnenlandse spanningen, waardoor het voortbestaan van het koningschap bedreigd wordt. De sjah van Iran was een illustrerend voorbeeld geweest van hoe een verpauperde bevolking en een opkomend fundamentalisme een regime ten val konden brengen.

Ondanks of beter nog: juist dankzij de massale Amerikaanse politieke en militaire steun.

Centrum van het kwaad

Augustus vorig jaar lekte een geheim rapport uit, waarin Saoedi-Arabië 'het centrum van het kwaad' werd genoemd, de meest gevaarlijke tegenstander in het Midden-Oosten. Het was geschreven door de Rand Corporation voor het Pentagon, dat



[illustratie:] Marcel Ruyters

een invloedrijke stem heeft bij het bepalen van het Amerikaanse regeringsbeleid. Volgens de Britse krant *The Observer* wordt 'Washington geadviseerd een directe confrontatie aan te gaan met de voormalige bondgenoot, om zonnig zijn olievelden, die van cruciaal belang zijn voor de Amerikaanse energie, in beslag te nemen... Vice-president Dick Cheney, die zelf commerciële belangen heeft in het Midden-Oosten, omschreef... in Californië zonder omwegen zijn bezwaar tegen Saddam: "Hij zit boven op 10 procent van 's werelds olievoorraden.'" *The Observer* voegde eraan toe: 'als Saddam ten val wordt gebracht, dan verwachten de Westerse oliemaatschappijen, onder aanvoering van ExxonMobil veel makkelijker toegang te hebben tot die oliereserves, waardoor ze minder afhankelijk worden van de Saoedische olievelden en de toekomst van de Saoedische koninklijke familie.' In het rapport van de Rand Corporation wordt ervoor gewaarschuwd dat de Saoedische koninklijke familie afhankelijk is van islamitische terroristische groeperingen die gelieerd zijn aan Al-Qaida en dat men miljarden dollars besteedt aan het steunen van, antiwesterse, religieuze activiteiten in de hele wereld. De regering Bush wordt aangeraden een ultimatum te stellen door het dreigen met militaire en financiële middelen. De VS zou zelfs voorbereidingen moeten treffen om de Saoedische olievelden in beslag te nemen. 'De Saoedi's zijn op elk niveau van de terroristische keten actief, van planners tot financiers, van leidinggevend kader tot uitvoerend soldaat, van ideoloog tot cheerleader... Saoedi-Arabië steunt onze vijanden en valt onze bondgenoten aan', aldus de Rand Corporation,

waarin onder andere de voormalige minister van Buitenlandse Zaken Henry Kissinger zitting heeft, benevens de voormalige vice-president Dan Quayle en de voormalige ministers van Defensie James Schlesinger en Harold Brown.

Rad voor ogen gedraaid

Een jaar eerder al schreef de bekende onderzoeksjournalist Seymour Hersh in *The New Yorker* over onderschepte telefoongesprekken tussen leden van de Saoedische koninklijke familie waaruit duidelijk werd hoe corrupt, verzwakt en vervreemd het regime is van zijn religieuze achterban, hoe 'het zijn toekomst veilig probeert te stellen door het verstrekken van honderden miljoenen dollars aan... beschermingsgeld aan fundamentalistische groeperingen die het regime willen omver werpen.... In recente

'Nachtmerrie van Washington: een staatsgreep in Saoedi-Arabië'

interviews beschrijven huidige en voormalige veiligheids- en militaire functionarissen de groeiende instabiliteit van het Saoedisch regime... Ondanks zijn olie-inkomsten heeft Saoedi-Arabië al meer dan een decennium een begrotingstekort en nu een grote buitenlandse schuld. Amerikaanse bouwondernemingen en oliemaatschappijen voeren elk jaar miljardenopdrachten uit in Saoedi-Arabië, 's werelds grootste olieproducent. Eind vorig jaar werkte Halliburton, de olie-dienstverleningsmaatschappij waarvan Dick Cheney hoofd was... in Saoedi-Arabië... De

CIA werd ervan weerhouden om risicovolle inlichtingenoperaties in het land uit te voeren... In 1994 liep de eerste secretaris van de Saoedische ambassade bij de Verenigde Naties over en zocht politiek asiel in de Verenigde Staten. Volgens zijn advocaat Michael Wildes bracht hij ongeveer veertienduizend interne regeringsdocumenten met zich mee die de corruptie beschreven van de Saoedische koninklijke familie, de schendingen van de mensenrechten en de financiële ondersteuning van terroristen... Er werd een ontmoeting gearrangeerd op het kantoor van zijn advocaat met twee FBI-agenten en een onder procureur-generaal van de Verenigde Staten. "Wij gaven hun een dwarsdoorsnede van de documenten en legden die op tafel", verklaarde Wildes vorige week tegenover mij. "Maar de agenten weigerden ze te accepteren..." Een vooraanstaande olie zakenman uit het Midden-Oosten vertelde me in een recent gesprek: "Het wordt tijd om de waarheid onder ogen te zien. De oorlog werd verklaard door Bin Laden, maar er zijn duizenden Bin Ladens. Zij bepalen de regels van het spel – de agenda. Het is een nieuwe vorm van oorlog. Die fabelachtige militaire machine van jullie is volstrekt nutteloos... Mensen zoals ik hebben jullie een rad voor ogen gedraaid... We proberen jullie te behagen, maar we voelen ons al jarenlang gekwetst..." Het Saoedisch regime "zal na verloop van tijd exploderen", zei hij. Over de terroristen die verantwoordelijk zijn voor de aanvallen van 11 september verklaarde hij: "Nu bepalen zij de timing. Als ze soortgelijke operaties in Saoedi-Arabië uitvoeren, dan zal de prijs van de olie omhoogschieten tot honderd dollar per vat", aldus het artikel van Seymour Hersh.

Steunpilaar van Amerika

Mocht het Saoedisch koninklijk huis ten val worden gebracht door islamistische fundamentalisten dan zou, zoals het verdrijven van de Sjah van Perzië eerder al aantoonde, dit niet alleen ernstige gevolgen hebben voor de olietoevoer, maar ook voor de miljardenverkoop van wapens aan dat land. Op dat laatste wees enige tijd geleden de oud CIA-functionarior Stephen Pelletiere: 'De Saoedi's kopen gigantische hoeveelheden wapens van de Verenigde Staten, met als gevolg dat ze een steunpilaar

Carlyle Groep is een nogal schimmige firma in de zin dat we er niet zoveel informatie over krijgen als we zouden moeten, maar zeker is dat een van de sectoren waar ze zich mee bezighouden wapenproductie is. De Saoedi's zijn leden van de Carlyle Groep evenals, zoals ik eerder al zei, prominente Texanen.'

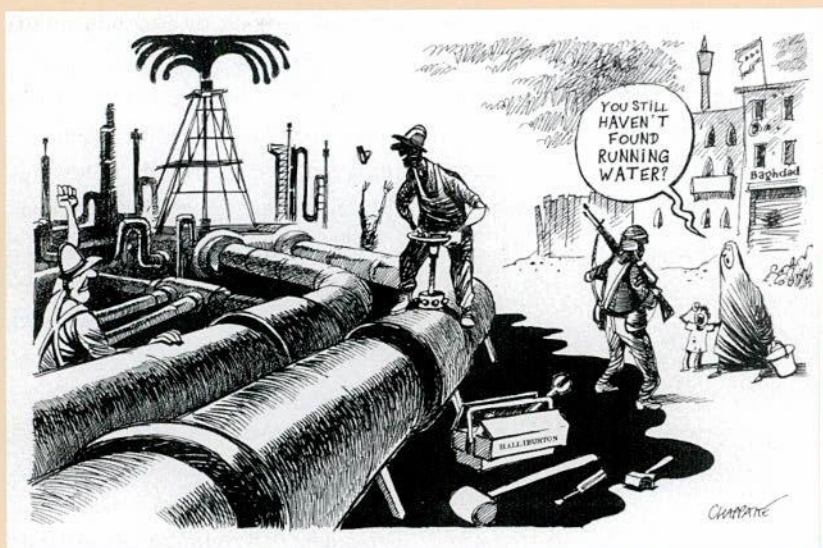
Hoge posities binnen de Carlyle Groep worden bekleed door voormalige Amerikaanse regeringsfunctionarissen, een minister van Defensie, van Buitenlandse Zaken, een Witte Huis-adviseur, en Bush senior. Op 27

vaartbedrijven... Osama is een van de meer dan vijftig kinderen van Mohammed Bin Laden, de grondlegger van het familiebedrijf dat een waarde van vijf miljard dollar vertegenwoordigt.'

Een oorlog tegen Irak zal voor de Carlyle Groep, waaraan de families Bush en Bin Laden zijn verbonden, uiterst lucratief zijn. Een maand vóór de aanslagen van 11 september verklaarde FBI-agent John O'Neill: 'Het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken – met achter zich de olielobby, die de entourage vormt van president Bush – heeft verhinderd dat er een poging werd gedaan de schuld van Bin Laden aan te tonen... Het belangrijkste obstakel bij het onderzoek naar islamitisch terrorisme waren de belangen van de Amerikaanse olieconcerns en de rol die daarbij door Saoedi-Arabië gespeeld werd.' Uit frustratie nam O'Neill ontslag. Op 11 september kwam hij als veiligheidsfunctionaris van de Twin Towers om het leven.

Gekuisd VN-rapport

Een paar maanden geleden rechtvaardigde president Bush tijdens een persconferentie een militaire invasie van Irak door erop te wijzen dat massavernietigingswapens bedoeld zijn om een vijand af te schrikken. Vandaar dat de Amerikaanse regering met al haar oliebelangen geen stap achteruit zal doen, 'want ik weet wat er op het spel staat', aldus Bush. Zodra het regime in Bagdad voldoende massavernietigingswapens bezit, zal het onaantastbaar zijn, en niet langer onder druk kunnen worden gezet. Irak zou dan uitgroeien tot een regionale grootmacht en Washington zou elke greep op de olieprijsen voorgoed verliezen. Alleen binnen de context van de olie



zijn van de Amerikaanse wapen- en munitie-industrie. Het is die connectie die regeringen als die van Bush in stand moet houden. Het is waar dat er een persoonlijke band bestaat tussen de Saoedi's en de Bush familie, maar dat is niet de enige reden waarom de Bushes zich in de gekste bochten wringen om de Saoedi's te vriend te houden en met hen samen te werken. Het werkelijke belang vormen de enorme wapencontracten van miljarden en nog eens miljarden dollars, die concerns als Raytheon en Boeing en niet te vergeten de Carlyle Groep in leven houden. De

september 2001 berichtte *The Wall Street Journal* het volgende: 'Wanneer de VS zijn defensiebudget verhoogt in verband met zijn missie een einde te maken aan de terroristische activiteiten die Osama bin Laden ten laste worden gelegd, zal daar iemand geheel onverwacht van meeprofiten: de familie van meneer Bin Laden... De puissant rijke Saoedische clan... heeft geïnvesteerd in een aandelenfonds dat werd ingesteld door de Carlyle Groep, een handelsbank uit Washington met goede connecties, die zich specialiseert in het opkopen van defensie- en ruimte-

spelen massavernietigingswapens een rol, zoals duidelijk wordt uit het feit dat Israël en Pakistan nucleaire wapens bezitten. Bovendien kreeg het Saddam-regime in de jaren tachtig de grondstoffen en onderdelen voor chemische en biologische wapens op grote schaal van de Verenigde Staten om daarmee het Iran van ayatollah Khomeini te bestoken.

Vandaar ook dat de regering Bush meer dan 3000 pagina's verwijderde uit het 12.200 pagina's tellend wapenrapport dat Irak aan de Verenigde Naties overlegde. Pas daarna kregen de niet-permanente leden van de Veiligheidsraad het rapport in handen. In de gekuiste versie was niet meer te lezen hoe betrokken Amerikaanse concerns, universiteiten en politici, onder wie Bush senior zelf, betrokken waren geweest bij de wapenhandel met Saddam. Dat is ook de reden waarom de Amerikanen er zo zeker van waren dat Irak op zijn minst nog grondstoffen en onderdelen voor massavernietigingswapens bezit.

Machteloze despoot

Tot het aantreden van de 'olieregering' van president Bush was de achterliggende gedachte van de Amerikaanse buitenlandse politiek dat een machteloze despoot te verkiezen was boven een krachtig democratisch bewind in Iran. Een dictator is makkelijker aan banden te leggen dan een pluriforme groep democraten. In wezen is dit nog steeds het politieke uitgangspunt, zoals blijkt uit een artikel van de hoogleraar Kanan Makiya, lid van de Irakese democratische oppositie, die in de tijd dat het Westen het regime van Saddam steunde, het boek 'Republic of Fear' schreef. Daarin onthulde

Makiya de terreur in zijn land, zonder dat dit ook maar enige ophef veroorzaakte onder Westerse politici.

In *The Observer* van 16 februari jongstleden schreef hij dat de Amerikaanse regering voornemens is om na de val van Saddam 'Amerikanen te benoemen om Irakese ministeries te leiden... Het plan zoals het vorige week aan de Irakese oppositie in Ankara gedicteerd werd door een delegatie onder leiding van de Verenigde Staten, voorziet verder in de benoeming door de Verenigde Staten van een onbekend aantal Irakese col-laborateurs in een raad van adviseurs voor deze militaire regering... De [Amerikaanse] bureaucraten die verantwoordelijk zijn voor dit plan komen uit regeringskringen die altijd al vijandig hebben gestaan tegenover het idee van een door de Amerikanen

'Ik had opdracht gekregen om een politiek te voeren die voldoet aan de definitie van genocide'

gesteunde democratische transformatie van Irak... Vandaar dat het uitgangspunt is... het aanstellen van een onverbloemd militaire heerschappij om de Irakezen hun legitieme rechten te ontfangen hun eigen toekomst te bepalen', aldus Makiya, die enkele weken daarvoor nog met president Bush had gesproken over de toekomst van Irak. Over een op handen zijnde bijeenkomst van de democratische oppositie, in Noord-Irak schreef hij: 'Wij zullen ongetwijfeld tegengewerkt worden door een Amerikaanse delegatie als die ervoor kiest om aanwezig te zijn... wij zullen hun pogingen bestrijden om de mannen en vrouwen te marginalise-

ren en opzij te schuiven, die hun hele leven hebben gewijd aan de strijd tegen Saddam Hoessein en daar zwaar onder hebben geleden.'

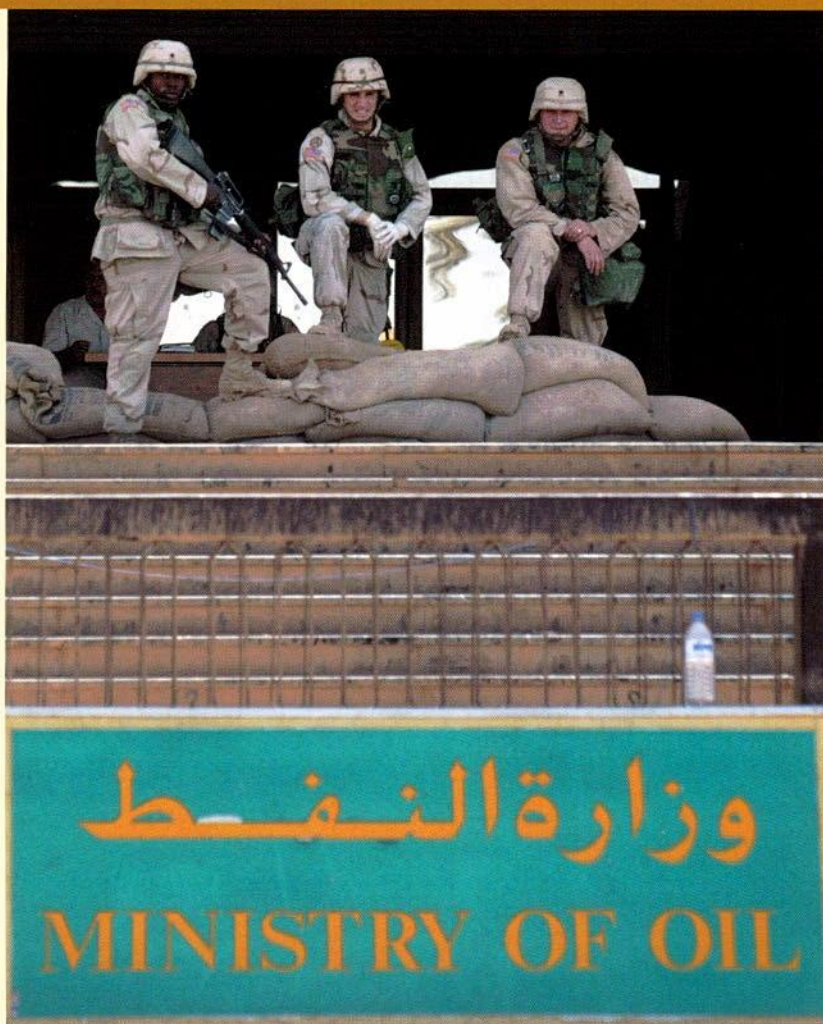
Op 27 februari jongstleden berichtte de Britse *Independent* dat 'de eerste bijeenkomst van de Irakese oppositie gisteren in het hart van Irakees Koerdistan werd overschaduwd door de aanwezigheid van zwaar bewapende Amerikanen. De bijeenkomst was bedoeld als een gebeurtenis van het allerhoogste belang voor de gecombineerde Irakese oppositie groeperingen om een democratische toekomst voor het tijdperk na Saddam te lanceren. Maar de Amerikanen domineerden de bijeenkomst, luidkeels hun kijk op het proces van staatsvorming ten toon spreidend... "Stop met filmen en luister verdomme naar me", schreeuwde een van hen... De lijfwacht, met een zwarte vliegeniersbril op, was uitgerust met een machinegeweer en een pistool vastgegespt aan zijn dijbeen. "Hier valt niet over te onderhandelen en degene die dit niet aanstaat kan vertrekken." Inmiddels is bekend

geworden dat zodra de invasie voltooid is Irak voor een nog onbepaalde tijd onder Amerikaans militair bestuur zal staan. Bovendien zal de regering Bush de militaire bezetting financieren met Irakese oliegeden.

Antiwesterse haviken

Januari van dit jaar meldde de Britse *Times*: 'Tijdens... de jaren '90 verdrongen Franse oliemaatschappijen elkaar om contracten van vele miljarden met de Irakese olie-industrie binnen te slepen. TotalFinaElf probeert al lang de concessie in handen te krijgen van het Majnoon-veld met een geschatte reserve van 10 tot 30 miljard vaten. Een verandering van

regime kan voor deze concerns een regelrechte ramp betekenen. Als Franse oliebelangen al bedreigd zullen worden door de ondergang van het Irakese regime, kunnen de consequenties voor Rusland... ronduit catastrofaal zijn... Rusland is de op een na grootste olieproducent van de wereld. Hoge olieprijsen zijn cruciaal geweest voor het funderen van drie jaar snelle economische groei. Moskou weet dat een verandering van regime in Irak uiteindelijk dramatische consequenties zal hebben voor de wereldprijzen want het opheffen van de sancties zal leiden tot een oververzadiging aan olie... De Russische regering gaat ervan uit dat voor elke dollar verlaging in olieprijs een economisch verlies van ongeveer 2 miljard dollar per jaar betekent... Een Westerse diplomaat in Moskou verklaarde: "Achter de schermen doen Parijs en Moskou verwoede pogingen om hun oliebelangen te beschermen..." De Verenigde Staten zijn er desperaat op uit de Saoedische overheersing van de wereldwijde olie-industrie te verzwakken. De gedachte van een staatsgreep door antiwesterse haviken in Saoedi-Arabië is de ergste nachtmerrie van de beleidsbepalers in Washington', aldus Times. Verwacht wordt dat na een succesvolle invasie de olieprijs zal halveren. De aanval op Irak is bedoeld om de macht van OPEC te vernietigen, zoals het Amerikaanse tijdschrift *Fortune* november vorig jaar schreef. Fadhil Chalabi, de uitgeweken Irakese oud-minister van Olie verklaarde daarover: 'Het zou niet in Iraks belang zijn met de OPEC samen te werken', waardoor de Irakese olie 'een alternatief voor Saoedische olie zal worden.' Niet langer meer zal dan Saoedi-Arabië de olieprijs kunnen bepalen. Centraal staat, om president



Amerikanen op wacht bij het Ministerie van Olie, Bagdad 23 april 2003.

Bush te citeren: 'affordable energy', betaalbare energie, om de Westerse economie draaiende te houden en banen te scheppen. Niet dat Riyadh de prijs tot krankzinnige hoogte zal opdrijven, want de Saoedische elite heeft voor miljarden in de Amerikaanse economie belegd, maar hun prijs is altijd nog hoger dan de grootaandeelhouders en hun vertegenwoordigers in Washington willen betalen.

Volkerenmoord

Ooit schreef de Duitse historicus Joachim Fest: 'Het vermogen ander-mans ongeluk in de herinnering te bewaren... te delen in de rouw, dat is het kenmerk van beschaving, daaruit bestaat het wezenlijke verschil tussen mensen en barbaren.' Ik moest daaraan denken toen ik op die

warme middag in het kinderziekenhuis van Bagdad de zesjarige Foead voor mijn ogen aan leukemie zag sterven. Helemaal alleen. Hij kwam uit Kirkoek, ver weg in het noorden. Zijn ouders hadden geen geld om de reis naar en het verblijf in Bagdad te betalen. Dagenlang had het jongetje doodstil met zijn hoofd tegen de metalen bedrand geleund, met zijn linkerhand hield hij dag en nacht een propje tegen zijn neus om het bloeden te stelpen. Medicijnen om het bloeden te stoppen mochten vanwege de sancties niet geïmporteerd worden. Het ziekenhuis had zelfs geen pijnstillers voor de kankerpatiëntjes. Volgens de Verenigde Naties zijn als gevolg van de bombardementen waarbij de totale infrastructuur werd vernietigd en de al twaalf jaar duren-

[foto:] WFA/Reuters

de sancties meer dan een half miljoen kinderen onder de vijf jaar om het leven gekomen. Een beleid dat de oud VN-coördinator van het Humanitaire Programma in Irak, Dennis Halliday, 'volkerenmoord' noemt en 'oorlogsmisdaden.' Na uit protest te zijn opgestapt verklaarde hij: 'Ik had opdracht gekregen om een politiek te voeren die voldoet aan de definitie van genocide: een bewust beleid dat in feite meer dan een half miljoen individuen... heeft vermoord. We weten allemaal dat het regime van Saddam Hoessein de prijs voor de economische sancties niet betaalt... Het zijn de gewone mensen die hun kinderen verliezen, of hun ouders.' Een decennium geleden vatte Robert Gates, de nationale veiligheidsadviseur van Bush senior, deze politiek kort maar krachtig samen: 'Irakezen zullen de prijs moeten betalen zolang Saddam aan de macht is.' Terwijl ik Foead zag doodgaan dacht ik aan Irakese ouders, aan al die moeders, die met veel pijn hun kind ter wereld hadden gebracht en met nog meer hartverscheurende pijn hun kind hebben zien sterven voor een zaak waarop zij geen enkele greep hebben.

Hoeveel vazen?

Inmiddels is de militaire invasie voltooid. Dinsdag 15 april berichtte verslaggever Wilfried Bossier in NRC Handelsblad dat 'voor het Palestine Hotel nu dagelijks honderden boze Irakezen [betogen] tegen de Amerikaanse aanwezigheid. "Weg met Bush! We kunnen ons land beter zelf besturen! Irak voor de Irakezen!", zijn hun leuzen... De betogers zijn vooral woest omdat de Amerikaanse troepen niet eens proberen het plunderen en brandschatten van woningen, ziekenhuizen en musea te ver-

hinderen... "Hoe komt het toch dat ze alleen bij het ministerie van Oliezaken de wacht houden? Dat werd onmiddellijk beschermd met troepen, maar niet de ziekenhuizen of het Iraaks Museum", vraagt een van de betogers.' Terwijl de wereldpers stond te kijken hoe een groep Irakezen, geholpen door Amerikaanse soldaten, een standbeeld van Saddam Hoessein omverhaalden, werd honderd meter verderop in het museum van oudheden de culturele erfenis van de mensheid door plundersaars geroofd of aan barrels geslagen. Het wereldwijd herhaald uitzenden van videobeelden waarop het plunderen van vazen te zien was, riep bij minister Rumsfeld grote ergernis op. 'Ik bedoel, hoeveel vazen hebben ze daar binnen staan', vroeg hij zich

'De oliebronnen lijken beter beschermd dan ziekenhuizen'

onder luid gelach van de opgetrommelde pers af. Een dag later, woensdag 16 april, constateerde Amnesty International in een persbericht: 'Het lijkt erop dat er door de coalitie meer voorbereidingen zijn getroffen om de oliebronnen te beschermen dan het beschermen van ziekenhuizen en waterzuiveringsinstallaties.' Woensdag 7 mei meldt *The Washington Post* dat de olie dienstverleningsmaatschappij Halliburton, waarvan Dick Cheney directeur was en nog steeds groot aandeelhouder van is, van de Amerikaanse regering de opdracht heeft gekregen om in Irak aan de slag te gaan. Het concern kreeg dit miljardencontract zonder dat er sprake was geweest van een aanbesteding. De democratische afgevaardigde

Henry Waxman eist dat de inhoud van het contract openbaar wordt gemaakt. Volgens Waxman is de overeenkomst 'in strijd met de beweringen van de regering dat de Irakese bronnen door de Irakezen zullen worden beheerd, dat we daar niet zijn om de Irakese olie-industrie te runnen.'

Olie verzwelgen

Na de Golfoorlog van 1991 schreef Thomas Friedman, vooraanstaand columnist van de *New York Times*: 'De VS heeft geen troepen naar de Saoedische woestijn gestuurd om democratische principes te handhaven. De Saoedische monarchie is een feodaal regime dat vrouwen zelfs verbiedt om auto te rijden. Het is zeker niet de politiek van Amerika om de wereld te beschermen tegen feodalisme. Het gaat hier om geld, om het beschermen van regeringen die loyaal zijn aan Amerika en om het bestraffen van degenen die dat niet zijn en om de vraag wie de olieprijs bepaalt... het belang waar het om draait is het veilig stellen van de wereld voor degenen die olie verzwelgen,' waarbij centraal staat dat 'de verborgen hand van de markt nooit zal werken zonder een verborgen vuist.' Het is olie, almaar meer olie om een imperium met een dreigend begrotingstekort van 1,8 biljoen dollar, een handelstekort van meer dan 500 miljard dollar en een buitenlandse schuld van ruim 2 biljoen dollar in stand te houden. Een moreel en financieel failliet imperium, bezig met een vlucht vooruit, in een poging zijn hegemonie te handhaven.

Wie gaan we klonen?

Sloterdijk over het telen van mensen

Peter Sloterdijk beschouwt het verlichtingshumanisme van de Kritische Theorie als een mislukt beschavingsoffensief. Maar hoe is de mens nog te 'telen' als het moderne humanisme heeft gefaald?

Henk Oosterling

Op 20 juli 1999 geeft Peter Sloterdijk (1947) in het Noord-Beierse slot Elmau tijdens een symposium over de filosofie van Heidegger een antwoord op diens 'Brief over het humanisme'. Heidegger opent in dit in 1946 aan Jean Beaufret gerichte epistel een 'transhumanistische of posthumanistische denkruimte' (p.26), stelt Sloterdijk in 'Regels voor het mensenpark' (1999). Hij typeert de cultuurpolitieke dynamiek van het westerse humanisme als "een vriendschapstichtende telecommunicatie via het medium van het schrift" (p.18). Vanaf de Romeinen is humanisme een 'kettingbrief' waarvan de bestellers 'interpreteren' zijn. Haar anonieme ontvangers worden uitgenodigd tot de vriendenkring toe te treden.

Dat briefwisselingen tussen Erasmus en Luther of oproepen van Duitse denkers aan de natie-staat in wording belangrijke documenten zijn voor respectievelijk het renaissancistische en het rationalistische humanisme, daarvan is iedereen zich wel bewust. Maar dat zo'n literair genootschap begeesterd werd door 'een communautair fantasiebeeld' of "een sekte- of clubfantasie – de droom van de voorbestemde solidariteit van hen die ertoe uitverkoren zijn te kunnen lezen" (p.20) met het voor sektarisch denken kenmerkende expansionisme, dat een eeuwenlang voortgezet 'tem- en teeltmonopolie' (p.37) praktiseert, kortom dat lectuur en selec-

tie theorie en praktijk naadloos in elkaar overgaan, dat gaat menig vrijdenkend humanist toch iets te ver. Anders gezegd: kennis en waarheidsclaim wordt in praktijk gebracht, waardoor er onvermijdelijk keuzes worden gemaakt.

Waren er in Elmau geen Israëliische historici onder zijn gehoor geweest en had Sloterdijk niet opnieuw met het verlichtingshumanisme van de Kritische Theorie afgerekend, dan was er beduidend minder consternatie geweest. Maar als reactie op zijn frontale aanval wordt

via de media een tegenoffensief ingezet waarin de zaak tot ongekende proporties wordt opgeblazen.

Toch werpt Sloterdijk slechts de vraag op naar de mogelijkheid mensen te vormen via de lectuur en selectie, die sinds Plato's 'Politeia'

richtsnoeren voor volksopvoeding zijn en in de 19e eeuw natie-staat tot 'Bildungs' canon worden. In onze uitdrukking 'aren lezen' klinkt dit verzamelend uit(ver)kiezen overigens nog door. Het telen van mensen is een zoöpolitieke opgave: hoe kunnen mensen in een mensenpark dat stad (polis) wordt genoemd zo bij en met elkaar leven (zoön) dat ze elkaar niet de hersens inslaan? Gegeven de verwarde debatten over grootstedelijke veiligheid en inburgering via normen en waarden, is dit blijkbaar nog een hoogst actuele vraag. Niet alleen

'Volgens welk format informeren we de mens van de informatiemaatschappij?'

politiek correct Nederland krabt zich achter de oren – waarom moeten autochtone en allochtone jongeren naar het theater? – ook internationaal vragen dissidente denkers zich af of westerse democratie werkelijk de sleutel tot globale veiligheid is.

Sloterdijks vraag licht tegen de mislukking van dit eeuwenlang beschavingsoffensief op: hoe is de mens nog te telen nu het moderne humanisme klaarblijkelijk heeft gefaald? Welke antropotechnieken, welke politieke en technologische in(ter)venties staan ons ter beschikking om na het Bildungs-offensief van het moderne burgerdom nog mensen te vormen? Volgens welk *format* in 'formeren' we de mens van de informatie-maatschappij? Dat we in de planetaire mediacivilisatie niet om een wereldwijd kloondebat heen kunnen, staat vast. Op de achtergrond speelt echter een prangender vraag: wat is de hedendaagse mens?

Provocatie als handelsmerk

Sloterdijk wordt door zijn tegenstanders als 'radicaal neo-conservatief' (p.151) getypeerd, maar even zogoed kan hij als nietzscheaanse tijdsdiagnosticus, theoretische terrorist, hyperpolitiek denker, pseudo-mysticus of radicaal middelmatig denker worden neergezet. Maar voor alles is provocatie door filosofische overdrijving zijn handelsmerk. "Filosofen hebben de samenleving steeds weer op een andere manier complimenten gemaakt; het komt er nu op aan haar te provoceren" (p.63) stelt hij in 'Die Verachtung der Massen' (2000). Met deze variant op Marx's bekendste Feuerbach these is het Sloterdijk aardig gelukt om een groot deel van zijn vakgenoten op de kast te jagen. Ook is zijn omgang met de taal – 'het huis van het Zijn' – zeer specifiek: "De nieuwe politiek begint voor ons met de kunst om woorden te verzinnen die aan boord van de werkelijkheid op de horizon wijzen" (p.74), heet het in 'Europa, mocht het ooit wakker worden' (1995). Het lijken soms louter woordspelingen en woordspelletjes, maar in feite is ieder boek een 'roadmap' voor nieuwe ervaringsgebieden.

Door de aanwezigheid van Nietzsche en Heidegger in de coulissen van de *bühne* waarop Sloterdijks denken zich afspeelt, blijft het een verdacht en gevaarlijk denken. Dat op de *bühne* zelf een *pas-de-deux* wordt geënsce-neerd tussen Hannah Ahrendt en de Wittgenstein van

de religie, Bhagwan of Osho, wordt vaak over het hoofd gezien en daarmee ook Sloterdijks poging cultuurnihilisme en het ten-dode-zijn in vrolijke levensaffirmatie en revolutionaire geboortelijkheid te transformeren.

Maar alleen zo, stelt Sloterdijk in 'Die Sonne und der Tod' (2001) kan ik "de mens beschrijven als deel van een acuut relationeel geheim" (p.144), gesitueerd in een sferische ruimte waarin alles met alles samenhangt. Dit werkt hij uit in 'Sphären' (1998), zijn kritische variant van de globalisering, waarvan deel 1 'Blasen' aanvanke-

lijk 'Archeologie van de intimiteit' heette. Sfeer (*sphairos* = bal) is "geleefde ruimte als de gedachte, virtuele kogel van het zijn" (p.67). In deel 1 als microsferen en auratische universa – het foetale stadium en de vroege kindertijd –, in 2 'Globen' als macrosferen en

politieke systemen en in 3 'Schäume' als een polysferische wereld die een 'verschuiming' van rondvliegende blaasjes bijeen houdt. Ook al is de kloondebat 'een tamelijk marginaal aspect' (p.151) in zijn werk, Sloterdijk moet het wel aansnijden omdat het de deerniswekkende uitkomst is van een falend humanisme. Klonen is de knoop waarin wij cultuurhistorisch en technologisch verzeild zijn geraakt door een verknoping van westerse wilsmetafysica, post-politieke globaliteit, gedesexualiseerd hyperindividualisme en het humanistische teeltproject.

Wilsmetafysica: van cynisme naar kynisme

Wat wil de westerse mens? Nietzsches kritiek op het westerse verlangen geeft hem de volgende conclusie in: eerder dan niet te willen, willen westerse individuen liever het Niets. Dit nihilisme is de uitkomst van methodische twijfel (Descartes) en principiële kritiek (Kant). Daar stagnatie als dodelijk en stilstand als achteruitgang wordt ervaren, wordt dit nihilistische besef gemaskeerd: van *verlangen naar vooruitgang om de vooruitgang tot wil tot entertainment*. In 'De kritiek van de cynische rede' (1983) pareert Sloterdijk het onder het nihilisme sluimerende cynisme. Dit raakt in tegenspraak met zichzelf, zodra het zichzelf volledig wil: het ontberen van enig fundament biedt immers geen afzetpunt voor daadkracht. Door cynisme naar zijn inspiratiebron terug te voeren – de hondse (=kynos) leer van Diogenes van Sinope – wordt deze machteloosheid productief bevestigd. Als Alexander de Grote de filosoof in de ton –

'Klonen is de knoop waarin wij cultuurhistorisch en technologisch verzeild zijn geraakt'



[Illustraties:] Leon Mussche

die Nietzsche met een lantaarn de markt laat rondgaan met de vraag of de mensen al weten dat God dood is – vraagt kenbaar te maken wat zijn hartje begeert, verzoekt deze hem uit zijn zon te gaan. Diogenes bedrijft een ‘Dionysisch materialisme’.

In deze ‘vrolijke wetenschap’ wordt het lachen om de filosofie zelf filosofisch. Door machteloosheid onder ogen te zien toont het kynisme zijn kracht. De lach die erin opklinkt ontkenst de filosofie in zijn machts- en waarheidsaanspraken, maar doet niettemin de ernst van de situatie – de leegheid van de macht – inzien. Terwijl cynici zich niet aan het besef durven overgeven dat ze slechts hun doelloos gedwaal oriënteren, terwijl ze eigenlijk niets anders willen dan het willen zelf, stelt de kynicus de wil met zijn loze machtsaanspraken zelf aan de kaak.

Daarom “kan kynisme geen theorie zijn en geen ‘eigen’ theorie hebben; het cognitieve kynisme is een wijze van omgaan met wetenschap, een vorm van relativeren, van ironiseren, van toepassing en opheffing. Het is het antwoord van de levenswil op hetgeen de theorieën en ideologieën haar hebben aangedaan – voor een deel spirituele levenskunst, voor een ander deel intellectueel verzet, gedeeltelijk satire, gedeeltelijk ‘kritiek’”(II p.482).

In ‘Eurotaïsme. Over de kritiek van een politieke kine-

tiëk’ (1989) spitst Sloterdijk deze ‘kritiek’ toe. In een nihilistische cultuur is de ultieme vrijheid zichzelf versterkende wil tot bewegingsvrijheid of auto (=zelf)mobilititeit. De auto is “de technische dubbelganger van het principeel actieve transcendente subject”(p.35). ‘Embedded’ collaborerend in communicatie- en transportmiddelen, mobieler dan mobiel, overal op ieder moment bereikbaar en beschikbaar blijkt zelfbepaling vooral ongelimiteerde zelfbeweging: “Als het er zo voorstaat, dan is er geen kritische theorie van de samenleving meer mogelijk – omdat er tussen de kritiek en het gekritiseerde geen werkelijk verschil meer bestaat. (...) Tenzij de kritiek eerst tegen zichzelf indenkt en ook het eigene, het nabije en het zelf gewilde aan een onderzoek onderwerpt”(p.14). ‘Hypokritiek’(p.12) zoals ik dit besef in ‘Radicale middelmatigheid’ (2000) heb genoemd. Kinetiek is wel degelijk politiek, omdat de catastrofale effecten die door de cynische wil worden ontketend de mens steeds meer in hun greep krijgen, terwijl deze meent dat hij ze beheerst. Een eerste indicatie van Sloterdijks hypokritische visie op klonen is daarmee gegeven.

Geen postpolitiek, maar hyperpolitiek

Als de mens, zoals Aristoteles stelde, primair een zoön politikon, een politiek dier is, dan heeft deze een transformatie ondergaan. In ‘In hetzelfde schuitje. Proeve van hyperpolitiek’ (1993) typeert Sloterdijk het negatieve saamhorigheidsfantasma van de Babelonische spraak-

verwarring als de mythopoëtië achter de eenwording van Europa. Meer nog dan de recente toetreding van zeven nieuwe lidstaten in de EU, is de vierde olie-oorlog in Irak typerend voor de haast letterlijke actualiteit van deze mythopoëtië. Het herstel van een gemeenschappelijke taal

als paradijselijke overeenstemming lijkt niet alleen de rationale (het verklarende principe) achter historisch-imperialistische zendingsprojecten, maar ook achter hedendaagse fundamentalismen met hun demiurgische wanen.

Sloterdijk onderscheidt vier politieke regimes, die historisch op elkaar volgen, maar ook in een remix de huidige globalisering doortrekken. In de paleopolitiek van stammen staan niet het individu, maar nomadisch samenleven centraal. Vertellingen zijn belangrijker dan schriftelijke overlevering. Het visuele ligt nog ingebed in

**‘Embedded’ collaborerend,
mobieler dan mobiel, blijkt
zelfbepaling vooral
ongelimiteerde zelfbeweging’**

een psycho-akoestiek: met Heidegger meent Sloterdijk dat mensen letterlijk bij elkaar horen. 'Sphären' schetst de contouren van zo'n sonosferisch moederschootfantasma: in de embryonale sfeer zijn geluiden en tactiliteit doorslaggevend. Het primaat van de blik wordt via opvoeding en onderwijs opgelegd en wetenschappelijk voltooid in reflectie, verlichting en de panoptische surveillance van het *www*. Sloterdijk wijst erop dat 'ego-technische media' - van boek via spiegel tot digitale interfaces - de schijn van de zelfbepaling alleen maar versterken.

In de klassieke of *rijkspolitiek* worden hordemensen tot zo'n politiekoon. Het humanisme valt samen met de *rijkspolitiek* die culmineert

in de moderne natie-staat. Cartografie en schrift zijn de media van deze panoptisch-imperiale sfeer die naar binnen via sociale disciplineren - hier toont zich Foucaults invloed op Sloterdijk - volgzaam, beschikbare en inzetbare individuen reproduceert. 'Het' humanisme is weliswaar verankerd in de klassieke teksten, maar het transformeert voortdurend: na de Renaissance via de Verlichting aan het eind van 18e eeuw gaat het over in het moderne Bildungsproject waar onze pedagogische en educatieve onderwijsinstituten in wortelen: "Wat zijn moderne naties anders dan de werkzame ficties van lezende openbare lichamen die door dezelfde geschriften tot een gelijkgestemde bond van vrienden moeten worden?" (p.21) vraagt Sloterdijk zich in 'Regels voor het mensenpark' af. Ondanks "de geëngageerde strijd voor het terughalen van de mens uit de barbaari" (p.23), ziet hij er toch een tweeslachtigheid in: naast telende en temmende kent het humanisme ook bestialiserende tendenzen, getuige de geschiedenis van oorlogen en slachtingen die in naam van het menswaardige en de democratie worden gevoerd. In het temmen en telen sluimert de terreur van de selectie.

In de 20e eeuw gaan paleopolitiek en *rijkspolitiek* weliswaar in het fascisme met zijn hyperhorden en in het para-tsarisme een catastrofaal verbond aan, maar in het Europese 'theater van imperiummetamorfosen' - van de kroning tot keizer Otto I in 962 tot het verdrag van Maastricht in 1991 - blijven de goede Europeanen zich profileren als vertalers en over-dragers (*trans-latio*) van humane waarden. In 'Europa, mocht het ooit wakker worden' zal Europa geen 'supranationale Leviathan'

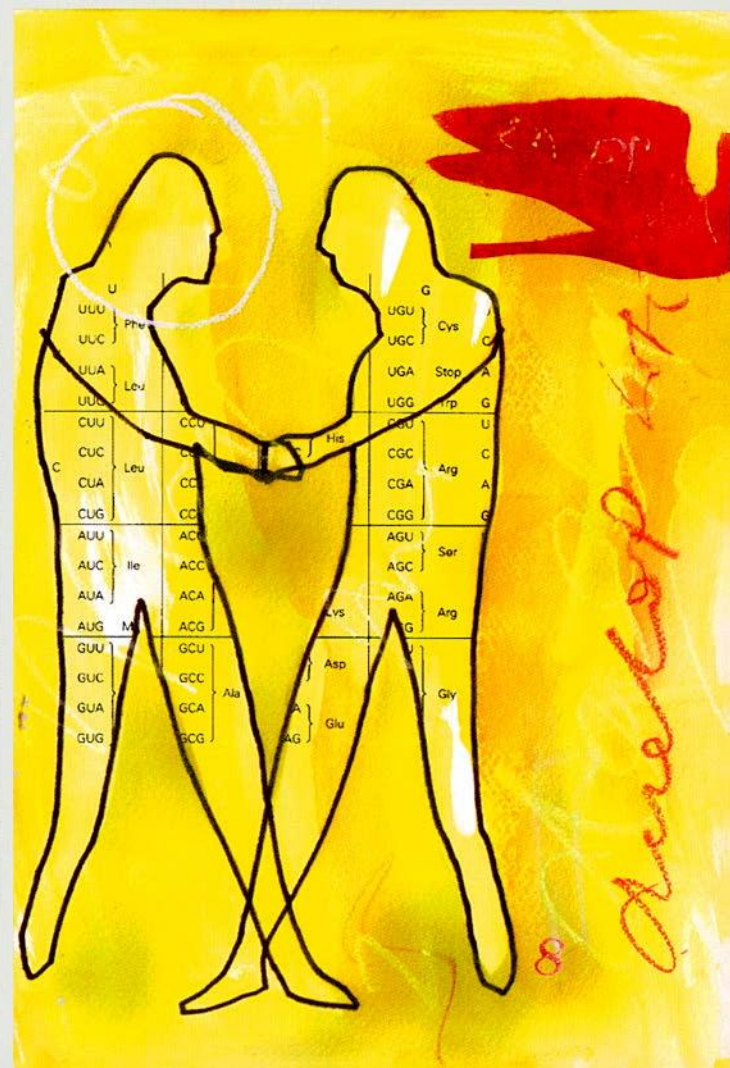
worden maar een seminar waarin "mensen leren de idee van het imperium achter zich te laten" (p.60). Dit kan alleen binnen een *hyperpolitiek* die in overeenstemming met het kynisme een trans- of postimperiale mondiale 'rijksloosheid' beoogt: het rijk wordt vervangen door een multinationale federatie, de ontbrekende schakel tussen nationale staten en het VN-complex, gedacht

vanuit "een procesfilosofie van het postimperialisme" (p.61). De afgelopen maanden is weer gebleken hoe problematisch zo'n idee is.

Maar voorlopig zit de cynische mens - verleid via zijn wil tot entertainment om giraal solidair te zijn met het wereldleed - nog bekneeld in een *postpolitiek* waarin

imaginaire sociale-uterusconstructies - de voormalige politieke utopia met geborgenheid, intimiteit en solidariteit als parameters - instorten. In deze *postpolitieke* paniektostand wordt de megalopathische stress van de *rijkspolitiek* op lokaal niveau versterkt door de weer-

'In de postpolitieke paniek werkt het nihilistische besef door van de nietigheid en eindigheid van de mens'



stand van etnische minderheden en post-materialistische individuen die wraak nemen op de uiteenvallende totaliteit.

Van hyperindividualisme naar 'intimitijd'

In de postpolitieke paniek werkt het nihilistische besef door van de nietigheid en eindigheid van de mens. Losgekomen van horden en klassen is het individu een eilandje geworden dat zich tegenover de maatschappelijke samenhang opstelt. De laatste mens uit Nietzsche's 'Aldus sprak Zarathoestra' hipt nu als een 'mystieke consument' in een *devotio postmoderna* van belevenis naar belevenis: "het door en door geïndividualiseerde individu wil de belevenis die zichzelf beloont; het leidt zijn leven als consument van zichzelf en van zijn kansen" (p.82), heet het in 'In hetzelfde schuitje'. Zo'n wezen plant zich niet meer voort, het soupeert zijn leven op in het excessieve verbruik van zijn 'resources'. Het is een "leven in het besef van de niet-terugkeer" (p.81). Voortplanting als agrarische en rijksaandrift is postpolitiek ongewenst. De huidige zoöpolitiek – abortus, IVF, klonen, euthanasie – komt door Sloterdijks analyse in een ander licht te staan. 'Wrongful life'-claims en vergrijzing zijn functies van dezelfde zoöpolitiek. De met de hyperindividualisering samenhangende eenzaamheid wordt door de informatie- en communicatietechnologie, door ICT versterkt: iedereen kijkt op hetzelfde moment naar hetzelfde tv-aanbod, privatiseert met de gsm de openbare ruimte en bedient zich van voorgeprogrammeerde formats. Massa's zijn *audiences* geworden die cynische eenzaamheid proberen te doorbreken in het entertainment van 'narco'politieke allianties: popconcerten, voetbalmanifestaties, electorale euforieën. Helldenverering à la Fortuyn spiegelen een hyperindividualistische narcisme.

Maar waardoor horen mensen dan wel op humane wijze bij elkaar? Met Arendts principe van ter-wereld-komen als een 'permanente revolutie' positieveert Sloterdijk in 'Sphären 1' "de ruimte die alle eenzamen ooit hebben verlaten en waarin zij met anderen in een actuele sterke betrekking verbonden zijn" (p.48). Zuigelingen zijn 'mislukte dieren'. Zij komen in de taal ter wereld en worden aanspreekbaar en verantwoordelijk in het bijeen-horen van de moeder-kind relatie. Deze 'psychoso-

matische immanentie' geldt niet alleen voor de kind-moeder relatie, maar ook voor paren, huishoudens, groepen, kerken of staten. Ook deze zijn verankerd door "vokale, tactiele, interfaciale en emotionele resonantie-spelen en hun innerlijke sedimenten" (p.545). Expliciet onderschrijft Sloterdijk Julia Kristeva's kritiek op Lacans opvatting dat de symbolische orde – de orde van de taal als wet en schrift – maatgevend is. (p.540) Met Kristeva legt hij het primaat bij de semiotische orde: de sfeer van ritmes en niet-gearticuleerde vocaliteit. In dit nataliteitsbesef is iedereen gelijk omdat verwekt en geboren worden iedereen kan toevallen. Dit zet een tweede kritische noot bij Sloterdijks kloonlezing.

Wanneer hij aan het eind van 'Eurotaoïsme', ongetwijfeld het kynisme van Osho indachtig, stelt: "Daarom zal een werkelijk kritische theorie, als die er eens zal zijn, gelijk zijn aan authentieke mystiek" (p.274), seculariseert hij de mystiek. Met Heidegger ziet hij extase als een buiten zichzelf zijn in de tijd. De zorgen voor morgen en de last van gisteren verknopen zich in het nu dat wij zijn. Deze spatiotemporele extase is echter niet psychologisch, maar ontologisch. Het is als (af)grond-

structuur van ons bestaan een sferische samenhang die Sloterdijk als nabijheid en een 'inter' beschrijft: 'extatische immanentie' (p.840) wordt een tegenzet tegen hyperindividualisering. We leven altijd al in 'intimitijd', zou ik zeggen.

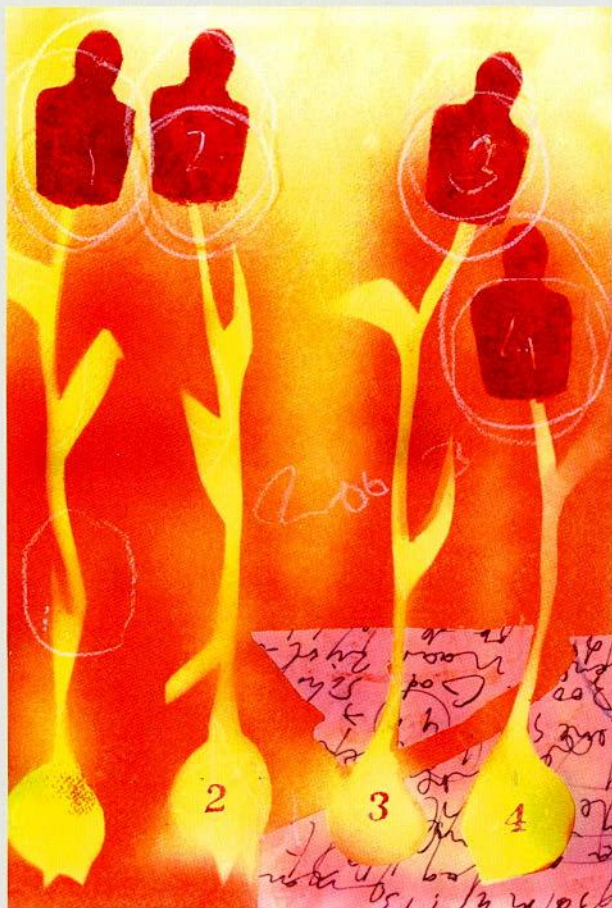
Zo pareert Sloterdijk postpolitieke stress met een fundamentele

herbezinning op en een regeneratie van kleinere verbanden. De postpolitieke "logica van functies, relaties en condensaties" van onze netwerksamenleving krijgt weer samenhang in het hyperpolitieke besef van rijksloosheid en het kynische bewustzijn van de grondeloosheid. Dit vereist wel een zoöpolitieke herbezinning op de crisis van het ouderschap en op die van het genealogisch principe. En hier ligt een derde kritische indicatie voor Sloterdijks opvattingen over klonen.

Radicaal middelmatig humanisme: klonen of inter-esse?

De discussie over het klonen bleek dus voorgesorteerd. Klonen wordt in kritische zin gethematiseerd als aberrante uitkomst van een wilsmetafysica van een 'geïmmuniseerde' cogito, van een door een belezen vriendenclub

'Met Nietzsche en Heidegger in de coulissen van Sloterdijks bühne, blijft het een verdacht en gevaarlijk denken.'



geschraagde en technologisch bijeen gehouden rijkspolitiek, van een gedeseksualiseerd hyperindividualisme dat het eigen leven en dat van nazaten selectief plant en van een humanisme dat dit wezen via een cultureel-politiek teelt- en temporeel heeft beoogd. Vragen we naar een gen-ethica voor deze genetica dan komen we snel in post- en transhumanistisch vaarwater terecht waarin cyborgs zwemmen en hersens postmortaal cryogeen ronddobberen. Als wij onszelf in de risico-maatschappij in een en hetzelfde gebaar tot experimentator verheffen én tot proefkonijn verlagen, incorporeren we het hoogste ideaal van het eenheidsdenken met zijn onsterfelijkheidspretenties: de gedeseksualiseerde verlossing van hyperindividuen in een ultiem cynische zelfaffirmatie, in een wil die alleen nog zijn eigen identiteit wil. In het klonen is het delen van het ondeelbare (in-dividu) geen mede-delen. De menselijke maat is de maat van het medium of middel geworden. Het klonen stelt het humanisme bloot aan zijn radicale middelmatigheid. De pathologische zelfbevangenheid van de mens blijkt door en door humanisch, met de nadruk op het manische karakter ervan.

Dit heeft Sloterdijk niet voor ogen. De crux van zijn Elmauer lezing is, zoals hij het in het aan 'Regels voor het mensenpark' toegevoegde interview aangeeft, de extatische mens als 'open plek': "de gaping of de afstand tussen de intelligentie van de mens en de 'omgeving', Umwelt" (p.170). In 'Selbstversuch' heten wezens die in deze spanning staan 'middenmensen' (p.32). In eerdere teksten wordt over 'tussenmensen' gesproken. In 'Eurotaoïsme' wordt deze temporele extase nog negatief getypeerd als 'tussentijd' (p.221): "Tussen het tot nu toe geldende *nog-niet* en het toekomstige *niet-meer* hebben wij, arme donders van de tussentijd, alleen maar het ongelukkige bewustzijn nooit in de goede tijd geleefd te hebben" (p.264). Maar in 'In hetzelfde schuitje' wordt het leven in dit 'tussen' vanuit een hyperpolitiek besef - "de eerste politiek voor de laatste mensen" - omgesmeed tot "een uitzonderlijk pretentieuze *weddenschap*; ze staan voor de taak de massa van de laatste mensen om te vormen tot een gemeenschap van individuen die zich geroepen voelen voortaan middelaars te zijn tussen voorouders en nageslacht" (p.84).

Alleen als we de door utopische ontgoocheling getriggerde apocalyptische paniek achter ons laten, wordt, zoals het in 'Die Sonne und der Tod' heet, "de stiefmoederlijk behandelde categorie van de relatie, (...) het in een tussen opgenomen zijn ..." (p.139) weer maatgevend. Zoals voor Heidegger er-zijn (*Da-sein*) al een er-mede-zijn, in-de-wereld-zijn of een 'tussen' is, zo is voor Sloterdijk de mens geen afgebakende essentie, maar een topologisch raadsel. Het leven voltrekt zich altijd intussen, ondertussen, ertussen. Daarom is de vraag voor een hedendaags humanisme niet langer 'wat is de mens', maar 'waar is de mens?' Als mensen in het 'inter' 'zijn' (*esse*) om daar op paradoxale wijze tot zichzelf te komen, staat op de onderkant van de medaille met op de bovenzijde 'radicale middelmatigheid' een van de meest simpele woorden die wij nog tot onze beschikking hebben om onze belangstelling voor de anderen uit te drukken: *inter-esse*. De globale prijs (*pretium*) voor dit tussen (*inter*) kan niet via langer via kettingbrieven worden vastgesteld, noch via girale solidariteit worden voldaan.

Zie voor het werk van Henk Oosterling: www.eur.nl/fwl/cfk/oosterling. Zijn boek 'Radicale middelmatigheid' (142 blz. € 12,50) is uitgebracht door Boom, Amsterdam 2002². Sloterdijks 'Sphäre 1' en 'Sphäre 2' zullen in een verkorte versie in het najaar in vertaling verschijnen.

Onvolmaakt Nederland

Nederland is eigenlijk gehandicapt: het heeft van nature allerlei fysieke beperkingen meegerekregen (zoals het leven onder de zeespiegel) waarop anderen meewarig neerkijken. Had dit gehandicapte leven voorkomen moeten worden door een culturele abortus?

Water is een bedreiging voor een land dat onder de zeespiegel ligt. Maar diezelfde bedreiging heeft geleid tot een besef van gedeelde verantwoordelijkheid. Niet 'ikke, ikke en de rest kan stikken' maar het welbegrepen eigenbelang van het poldermodel. Bovendien bleek het water ook een bondgenoot te zijn voor een handelsnatie. Fysieke beperkingen kunnen vaak omgezet worden tot stimulerende uitdagingen: nadelen kunnen voordelen hebben.

Die eeuwenlange ervaring op het snijvlak van natuur en cultuur heeft er toe geleid dat een klein land als Nederland meer verantwoord omgaat met het fysieke en sociale milieu dan omvangrijke landen als de Verenigde Staten en Rusland. Anders dan dogmatische rationalisten, technocraten en andere vooruitgangsgelovigen in het buitenland hebben Nederlandse humanisten meer terughoudend gereageerd op het onbeperkt manipuleren van de natuur.

In Nederland hadden we al ervaren dat het klonen van bomen leidde tot grotere vatbaarheid voor boomziekten. Dat het rechte trekken van beken en rivieren leidde tot grotere overstromingen. Dat het subtiel samenspel van natuur en cultuur in gevaar wordt gebracht door technocratisch geloof in maakbaarheid. Dat het streven naar volmaaktheid zich uiteindelijk keert

tegen het menselijk welzijn. Die is meer gebaat bij diversiteit en pluriformiteit dan bij het klonen van uniformiteit.

Theocraten vinden dat we van de natuur moeten afblijven omdat het een schepping van hogerhand is. Technocraten vinden dat we de natuur onbeperkt mogen manipuleren: wat kan, mag. Humanisten vinden dat natuur en cultuur

met elkaar in evenwicht gebracht moeten worden omdat het menselijk welzijn daarmee het beste gediend wordt. Niet alles wat technisch kan, moet ook kunnen. Wetenschap en techniek zijn geen nieuwe godsdiensten maar dienen ethisch verantwoord toegepast te worden.



'Niet alles wat technisch kan, moet ook kunnen'

Voor humanisten staat niet de menselijke almacht centraal maar het recht op een menswaardig bestaan. Daarom is een goede gezond-

heidszorg voor iedereen belangrijker dan het naar willekeur vergroten en verkleinen van borsten of neuzen door de rijken van deze wereld. Daarom: lang leve de onvolmaaktheid zolang wij zelf over de menswaardigheid ervan mogen beschikken!

Ik verwachtte...



Ik kocht onlangs voor het eerst - maar ik ben pas kort in Nederland woonachtig - *de Humanist*. Het was het nummer 1/2003 en ik kocht het vanwege de sacramentele, katholieke titel: 'Het heilig Oliesel'. Toen ik snel ontdekte dat de omslagtitel een niet erg fijngevoelig, maar, naar mijn smaak, ook weinig humanistisch grapje was,

voelde ik me op voorhand enigszins bekocht. En ik heb me de vraag gesteld: is dat humanisme anders of méér dan het mijne? Ik veronderstelde dat dit dikke nummer op die vraag - eventueel tussen de regels door - wel een antwoord zou geven. Dat is me dus erg tegengevallen. Het is allemaal heel interessant en voor een deel zelfs boeiend. Maar behalve de dus enigszins provocerende titel heb ik er niets in aangetroffen dat me vreemd was.

Afgezien van het uitsteken de hoofdartikel over de historie rond de olie en het inspirerende verhaal van Daphne Rixen komt het dossier 'Omgaan met de dood' er nogal mager van af. Maar hoe kan het ook anders als het over de dood

gaat. Ik leefde in de veronderstelling dat het humanisme een program hanteerde van een uitgesproken secularisering. En ik verwachtte - met name in dit nummer met die sacramentale titel - ook een stuk ontmythologisering rond het sacrament oliesel, met een historisch perspectief. Ik verwachtte dat vanuit het humanisme perspectieven zouden worden geboden om echt afscheid van grote brokken christelijk en theologisch erfgoed voor een breder publiek mogelijk te maken. Ik verwachtte dat men ook serieuze schrijvers - als Finkelstein, Silberman, Debray, Mordillat, Prieur - zou presenteren in plaats van die clown Carotta. Ik verwachtte dat men volmondig zou erkennen en blijven

herhalen dat het meest klassieke humanisme uit de bijbel komt en dat het de menselijke organisatie van de kerken was die het deed verwateren.

Maar misschien loop ik achter de feiten aan. Misschien zijn dat thema's die heden-daagse humanisten van Hollandse snit allang achter zich hebben gelaten. Maar ze moeten niet doen alsof ze de wortels van de oorsprong door kunnen snijden en alsof ze de (gerelativeerde) waarheid in pacht zouden hebben. Niets zou erger zijn dan een humanistisch fundamentalisme. Blijf mij daarom de hoop dat de nieuwe voorzitter - met zijn zo herkenbaar levensverhaal - iets zal kunnen doen in die richting.

Harrie Smeets, Arnhem

Heleen Pott en de islam

In haar interview in de *Humanist* 2/2003 toont Heleen Pott zich een warm pleitbezorgster van de islam in Nederland. Daar is veel voor te zeggen, omdat moslims een waardevolle bijdrage kunnen leveren aan de evolutie van onze cultuur. Maar Heleen Pott schiet door. Hafid Bouazza schrijft in *NRC Handelsblad* van 20 september 2002: "Nederland slikt teveel onzin van moslims". Dat wil zeggen, dat Nederland te weinig kritisch is wat moslims betreft en ik denk dat dat ook geldt voor Heleen Pott. Zo praat zij bijvoorbeeld de communicatiebelemmerende nikaab goed. En zij vindt kennelijk, dat de overheid niet mag optreden tegen het gevaar van een minderheidsgroep van radi-



cale moslims. Anderzijds pleit zij voor theoretische én politieke stellingname. Dat lijkt nogal ambivalent. Wat mij in het interview zeer gestoord heeft is, wat Heleen Pott met betrekking tot Hirs Ali zegt. Als je de vooroordelen van autochtonen bevestigt, word je doodgeknuffeld. Alsof dit de zaak is waar het om gaat. De werkelijke kwestie, namelijk dat een vrouw met

veel persoonlijke offers haar oorspronkelijke cultuur vaarwel heeft moeten zeggen, blijft onvermeld. Dat zij zich keert tegen de onderdrukking van de vrouw en heeft gekozen voor onze westerse vrijheden. Dat het noodzakelijk was haar te beschermen tegen de tentakels van een obscure islam: geen woord!

Wat de hiërarchie van culturen betreft: het is niet zinvol culturen in hun totaliteit in een rangorde te plaatsen en van een waardeoordeel te voorzien. Wél is het reëel en zelfs noodzakelijk cultuurelementen en de diverse verschijningsvormen van diverse culturen te beoordelen. Zo kun je eerwraak veroordelen zonder de cultuur van de Anatolische hoogvlakte te verwerpen en je kunt liberale moslims in ons land

als vluchteling toelaten zonder daarmee de islam te diskwalificeren.

Overtuigender dan welke intellectuele discussie dan ook is voor mij de enorme aantrekkingskracht van de westerse cultuur. Hoe veel mensen vluchten voor vervolging in eigen land naar het Westen en hoe veel vluchtelingen gaan de andere kant op, weg van de moderniteit naar een of ander kalifaat?

Toch blijft de discussie nodig, en daarin kan het humanisme als zelfbewuste levensbeschouwing een belangrijke rol spelen. Laat het humanisme niet aan zelfrelativering ten onder gaan!

Gerard Nieuwenhuijsen, Rotterdam

Rob Tielman hoort erbij

In het interview met de nieuwe voorzitter, Roger van Boxtel, van het Humanistisch Verbond (de



Humanist 1/2003) stelt de interviewer als laatste vraag aan hem: "Nu wordt u voorzitter van het Humanistisch Verbond. Een organisatie die de afgelopen tijd niet bepaald in de aandacht heeft gestaan. Vroeger was dat anders, met voortrekkers als Jaap van Praag, Max Rood, Paul Cliteur, Jan Glastra van Loon die frequent van zich

lieten horen. Maar sinds jaar en dag pikken de media weinig of niets meer van het HV op, het ledental is teruggelopen. Kan het nog wel wat worden met die club?"

In dit rijtje met namen mag naar mijn mening, zeker als daarin Paul Cliteur staat, die overigens maar een korte periode voorzitter is geweest, de naam van Rob Tielman niet ontbreken. Zijn publicaties en tv-optredens trokken zeker de aandacht van de buitenkerkelijken en natuurlijk de georganiseerde Humanisten. Hij heeft veel baanbrekend werk verzet. De leiding die Liesbeth Mulder, als voorzitter, aan de vereniging gaf was van een andere, overigens niet minder belangrijke betekenis voor de Humanistische beweging. Je hoeft niet perse in de kijker te staan om veel en goed werk te doen. Het heeft even moeten sudderen.

Arpe Spikman, Zwolle

Mosterd na de maaltijd

'Het Heilig Oliesel' was aanleiding om de *Humanist 1* en *2/2003* te bestellen. Uitstekend artikel. Goede achtergrond informatie. Bravo. Bush hield de wereld graag aan het lijntje: "Ik heb informatie, maar geef die nog niet." Ergerlijk. Jullie doen hetzelfde. In februari het eerste deel van het artikel "Oliesel". In april het volgende deel. Bush weet, dat de informatie die iedereen zo graag wil hebben, er na enige tijd niet meer toe doet. De oorlog is gevoerd,

de aanleiding is niet relevant meer. Niemand kraait er nog naar. Zo ook het vervolg van Oliesel. Mosterd na de maaltijd. Nu schijnt er zelfs nog een deel 3 aan te komen. Mijn suggestie: als jullie op het juiste moment een uitstekend artikel kunnen brengen, maak er dan ruimte voor. Maak het niet zo goed als waardeloos, door er een half jaar op te teren...

Rudo de Ruijter, Rheden

Naschrift redactie: onze inschatting was/is, dat Irak slechts een deel is van 'het olie verhaal'.

LEZERS AAN HET WOORD

Wim Klimbie (62) is voorzitter van de HV-afdeling Apeldoorn/Midden-Veluwe. Na zijn pensionering als marketingmanager, 3,5 jaar geleden, is hij actief geworden voor deze afdeling. Sinds tien jaar leest hij *de Humanist*.

Geniet het meeste van

Ik zing in twee koren en geniet er ontzettend van om op te gaan in de harmonie van stemmen. Ook geniet ik van de natuur, van de geluiden en de sfeer die ik er aantref. Ik kom er helemaal tot rust. Ik vind het ook leuk om toespraken te houden, bijvoorbeeld voor onze HV-afdeling, vooral de interactie met de toehoorders spreekt me daarbij aan.

Leest elke dag

De Volkskrant en de Apeldoornse krant. Ik ben tamelijk neurotisch wat verse kranten betreft en het meest nieuwsgierig ben ik naar het politieke nieuws.

Mijlpaal

In 1983 ben ik een periode bij Baghwan Shree Rajneesh geweest die toen in Oregon (USA) leefde. Hij heeft bij mij, op een liefdevolle en humoristische wijze, allerlei heilige huisjes en vastgeroeste denkbeelden losgewrikt. Ik ben daardoor gevoelsmatiger en intuïtiever geworden en dat heeft mij tot op heden heel erg geholpen.

Bewondering voor

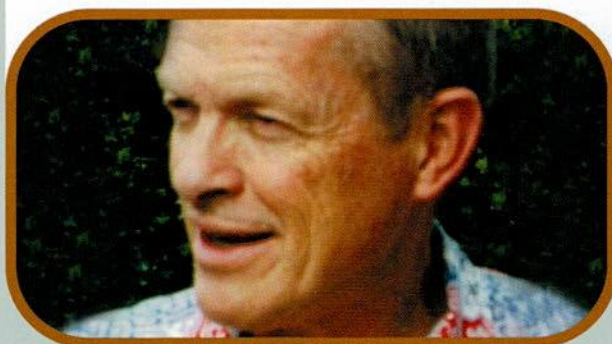
Ouder wordende mensen die creatief en sprankelend blijven. Binnen onze afdeling zijn er een aantal aanwezig; altijd bereid om nieuwe dingen aan te pakken en met jongere mensen in dialoog te gaan.

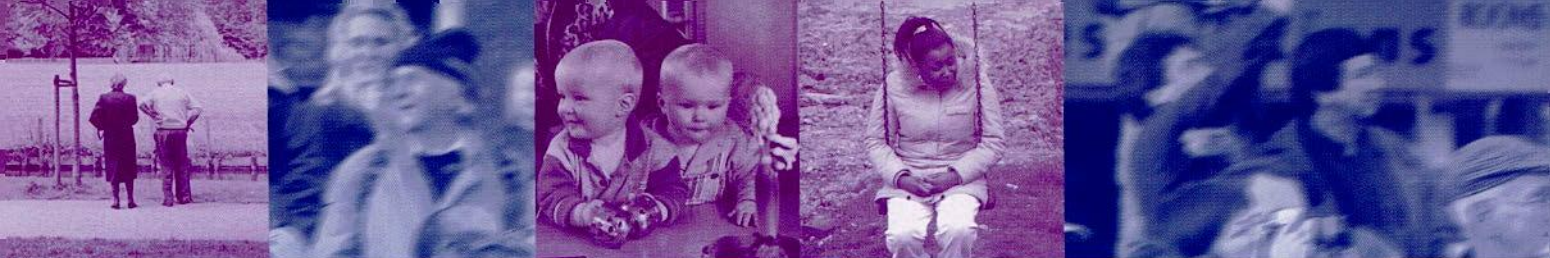
Heimelijk genoeg

Wil ik heimelijk houden

Humanisme is voor mij

Ondogmatisch denken, verantwoordelijk zijn voor je eigen keuzes. Wat ik mis in het humanisme is het gevoelsmatige aspect en aandacht voor het spirituele.





Doen wat je moet doen: lid worden van Humanitas



SAMEN leven is soms lastig: problemen met de opvoeding, verschillende culturele achtergronden, een straat waar de gezelligheid uit is verdwenen. Veel mensen zitten daardoor in de knel. Gelukkig geven duizenden vrijwilligers van Humanitas dan een steuntje in de rug. Zij helpen mensen die in een isolement verkeren en nergens anders terecht kunnen. Of ondersteunen iemand die een dierbare verloren heeft. Gezinnen met jonge kinderen krijgen steun bij de opvoeding als het even moeilijk gaat. En de vrijwilligers van Humanitas doen nog veel meer.

Gewoon van mens tot mens.

Humanitas heeft als motto 'doen wat je moet doen'. De vrijwilligers vinden dat namelijk de normaalste zaak van de wereld: gewoon elkaar bijstaan als dat nodig is. Vindt u dat ook? Help de vrijwilligers dan en wordt voor € 18,25 per jaar lid van Humanitas. U krijgt een gratis abonnement op het verenigingsblad *Van Mens Tot Mens*: zo blijft u op de hoogte van het laatste nieuws en alle activiteiten van Humanitas.

Misschien wilt u eerst meer weten over het werk van Humanitas? Kijk dan eens op onze website WWW.HUMANITAS.NL of bel 0900-HUMANITAS (0900-486264827) en vraag een informatiepakket aan. Wilt u lid worden van Humanitas? Vul dan onderstaande bon in.



Doen wat je moet doen? Ja, ik word lid van Humanitas en ontvang het welkomstpakket.

Naam	Voorletter(s)	m/v	Geboortedatum
Adres			
Postcode en plaats			
Telefoonnummer			
E-mail			

HUM

Stuur de bon in een ongefrankeerde envelop naar: Humanitas, Antwoordnummer 10155, 1000 PA Amsterdam



Humanitas

Liefhebben wat mooi is

Het liefst zou hij zich als dienstweigeraar wegens gewetensbezwaren gemeld hebben bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Maar hij was te oud, 42 jaar, om onder de wapenen te moeten, dus kon hij zich als pacifist niet anders uiten dan in pamfletten, brieven en artikelen. Hij beschouwde de oorlog in 1914 als het resultaat van grillen van politici en voorspelde een wegspoelen van de beschaving en een verspillen van vele jonge levens.

In 1916 werd hij vervolgd vanwege een artikel dat hij had geschreven. Hij kreeg een boete opgelegd van 100 pond. Twee jaar later belandde hij door zijn activiteiten in de gevangenis, in die periode schreef hij twee filosofische werken.

Zijn moeder overleed in Wales in 1874, toen hij twee was, anderhalf jaar later stierf zijn vader. Met zijn zeven jaar oudere broer werd hij voornamelijk door zijn grootmoeder en talloze gouvernantes opgevoed. Voer voor psychologen zouden zijn relaties met vrouwen zijn: gedurende zijn lange leven – hij werd 98 jaar – trouwde hij vier keer. Met zijn eerste vrouw reisde hij begin 1900 naar Berlijn, waar hij een studie maakte van de sociaal-democratie en er een boek over schreef. Het eerste van de ruim zeventig boeken die hij publiceerde.

Geweigerd om zijn godsontkenning

In 1911 wilde hij zich kandidaat stellen voor het Engelse parlement. De plaatselijke campagneleiders kwamen erachter, dat hij niet van plan was voor de kiezers geheim te houden dat hij agnost was en niet naar de kerk ging. Zij kozen een andere kandidaat. Hij had echter drie belangrijke argumenten, waarom hij het bestaan van een godheid onwaarschijnlijk achtte. Maar vooral had hij grote moeite met het christendom als georgani-



**Ken uw (humanistische) geschiedenis.
Zoek de persoon aan de hand van de
beschreven hints.**

seerd verschijnsel en als levensbeschouwing met een sterke neiging tot vervolging van andersdenkenden.

Hij leverde bijdragen aan de wiskunde, de logica, de filosofie, de politiek en het pacifisme. In zijn essays schreef hij over oorlog en vrede, moraal, seksualiteit, onderwijs en menselijk geluk. Hij stelde zich een wereld voor, waarin mensen zich vrij konden ontwikkelen, waarin haat, hebzucht en afgunst zouden sterven. Daarvoor zette hij zich in, met zijn lezingen over de hele wereld, met zijn politieke activiteiten. In 1961, hij was toen 89 jaar oud, werd hij nog gearresteerd wegens 'burgerlijke ongehoorzaamheid' en veroordeeld tot twee maanden gevangenisstraf – dit werd om gezondheidsredenen verminderd tot een week gevangenisziekenhuis. Twee jaar later was hij de oprichter van een internationaal tribunaal tegen oorlogsmisdadigers.

In een van zijn essays stelde hij, dat het nastreven van een rechtvaardige zaak kan bijdragen tot het vinden van geluk. In het persoonlijk leven was zijn motto: liefhebben wat hoogstaand is, wat mooi is; erkennen dat momenten van scherpe intuïtie wijsheid verschaffen...

Wie was deze rebelse, onorthodoxe en veelzijdige filosoof?

Hilde van Vlaanderen

Oplossing De DoorDenker
Humanist 2|2003:
Annie Romein Verschoor.

Winnaar: P. Ampt, Den Burg

Uw oplossing (de naam van deze denkerschrijver) ontvangen wij graag uiterlijk op 15 augustus 2003 per post, fax of e-mail. Redactie de Humanist, De Doordenker, Postbus 257, 1000 AG Amsterdam. Fax 020-330 80 40. E-mail: redactie@humanist.nl
Vermeld duidelijk uw naam en adres. Onder de foutloze oplossingen wordt een boekenbon van 25 euro verloot.



Humanistisch gebouw

Nederland is een humanistisch gebouw rijker, althans op papier en op schaal. Raoul Scheffer maakte het ontwerp als examenopdracht aan de Academie voor Bouwkunst in Arnhem. Scheffer slaagde afgelopen mei voor zijn opleiding met een zelf ontworpen gebouw voor humanistische relativeringen. Een boek over huwelijksvieringen inspireerde hem. "Dat sprak mij direct aan", vertelt Scheffer. De locatie is een beekdal aan de rand van het Veluwe. De beek, die verschillende gedaanten aanneemt, mondt uit in een bosvijver. Aan deze vijver projecteerde hij het bouwwerk.

Innig verstrengeld

Scheffer heeft nog een andere inspiratiebron die nauw aansluit bij de humanistische relativering: het verhaal uit de Griekse mythologie over een gastvrij echtpaar, Bouciss en Philemon. Deze Griekse goden veranderen na hun dood in twee bomen die met hun wortels innig verstrengeld raken. De thema's metamorfose en



verstrengeling vond Scheffer terug in pyriet, een uit kubussen gevormd kristal. De vorm gebruikte hij voor zijn ontwerp: een compositie van zeven kubussen die voor een contrast zorgt met de natuurlijke omgeving en er tegelijkertijd een spannende relatie mee aangaat. Bij de interne structuur wordt er onderscheid gemaakt tussen hoofdfuncties en ondersteunende functies. De ruimtes van de hoofdfuncties zijn open en ruimtelijk. Ze worden met elkaar verbonden door kubussen die in basis massief zijn. De ondersteunende ruimtes, zoals gangen en toiletten, worden uit de kubussen 'gehakt'. Scheffers idee hierachter: tegenpolen die elkaar, net als in een relatie, aantrekken.

Emma Klarenbeek, actief bij relativeringen en aanwezig bij de presentatie is vol lof: "Hier zou ik graag de vieringen laten plaatsvinden. Het gebouw heeft een directe relatie met de natuur eromheen. Je mocht willen dat we zoiets zouden kunnen realiseren." De examencommissie, met daarin gerenommeerde architecten, is unaniem in haar oordeel: het gebouw heeft een sterke esthetische werking, het is een beeld dat behaagt. Visie, vorm en functie zijn hermetisch. Ook vindt zij het complex vanzelfsprekend, goed gekozen en geeft het een nieuwe aanvaardbare functie aan een gevoelige plek.

Dick Metselaar

Wereldhumanismedag

Op Wereldhumanismedag, 21 juni, vragen landen aandacht voor het humanisme. In Nederland wordt voor het eerst wat gedaan met deze dag. De Humanistische Alliantie houdt dan een openbaar congres over humanisme in een wereldcontext. Dit jaar gaat het over wereldburgerschap, oorlog en vrede.

In Nederland is op lokaal niveau nog weinig georganiseerd. Directeur Babu Gogineni van het IHEU, de wereldorganisatie van humanisten, roept op ook in Nederland werk te maken van Wereldhumanismedag.

In België zijn er op 21 juni lezingen en wordt een tweemaaljaarlijkse prijs uitgereikt aan een persoon of dienst die zich voor het 'vrijzinnig humanisme verdienstelijk heeft gemaakt', zoals bijvoorbeeld schrijver Hubert Lampo of filosoof Dethier. Dit jaar gaat de prijs naar een centrum van wereldculturen.

In Amerika roept de American Humanist Association op tot het houden van picknicks in parken en woonbuurten. Het idee is met de burens bij een hapje en een drankje over de praktijk van het humanisme te praten and 'to educate the public about this often misunderstood worldview'. Op de site www.americanhumanist.org staan zelfs tips voor die picknicks: ga spelen of sporten of lees favoriete teksten voor in een 'relaxed, natural environment'.

Het congres vindt plaats in Zaal Ottone, Kromme Nieuwegracht 62, Utrecht. Info: www.human.nl/agenda, tel. 030-2390113

Handboek voor de wereldverbeteraar

In ieder mens schuilt een idealist. Dat is de overtuiging van Sophie Koers en Natasja van den Berg. Zij schreven het boek 'Praktisch idealisme', dat in mei is verschenen.

Wat kunnen we werkelijk doen om onze idealen waar te maken? Dit 'handboek voor de beginnende wereldverbeteraar' geeft tips en informatie over aspecten van het dagelijks leven, zoals reizen, winkelen, gezondheid en geld. Het boek bevat twaalf hoofdstukken met praktische tips, bijvoorbeeld hoe je het meest milieuvriendelijk kunt wassen, of op welke keurmerken je in de winkel kunt letten. Maar ook meer ideologische zaken zoals opvoeding en onderwijs komen aan bod. Koers (1975) en Van den Berg (1975) wijzen in hun inleiding op het eigen morele kader: "Ieder individu geeft zelf invulling aan het begrip 'maatschappelijke verantwoordelijkheid'. De een kiest ervoor vegetariër te worden, maar blijft wel roken. Een ander gaat

elke dag op de fiets, maar vliegt wel vier keer per jaar naar Londen omdat hij zeeziek wordt op de boot."

'Praktisch idealisme' bevat veel cijfers, bijvoorbeeld over de CO₂-uitstoot, die volgens de auteurs ontmoedigend zouden kunnen werken als de tekst ernaast niet wordt gelezen. As de praktische idealist ergens voor kiest, dan moet hij zich daarover niet schuldig voelen. "Zie je bijvoorbeeld hoe schadelijk een weekje wintersport is, terwijl je jaarlijkse skivakantie je wel van je winterdepressie geneest, dan voel je je misschien schuldig of beroofd van levensvreugde." De auteurs leggen dus geen verbod

op, 'als je maar wel nadenkt over de gevolgen van je wintersport. Kijk of je er nog een positieve draai aan kan geven'.

(JK)

'Praktisch idealisme - handboek voor de beginnende wereldverbeteraar', Podium, Amsterdam. 223 blz. ISBN 90 5759 185 5 € 16,-.





VERS VAN DE PERS

De mens bestaat niet

Met zijn lezing 'Het existentialisme is een humanisme' gaf Jean-Paul Sartre in oktober 1945 het startschot van een nieuw tijdperk in het Parijse denken. De mens is er zo- maar, zonder reden en kan alleen zelf zijn bestaan een of andere betekenis geven. Dit beeld werd zo kort na de oorlog verwelkomd, omdat het inhield dat mensen niet alleen maar 'beesten' zijn, maar hun lot zelf in de hand hebben. Sartre werkte deze ideeën voor een breed publiek uit in zijn romans en toneelwerk. Het onder studenten en kunstenaars populaire existentialisme leek optimistisch. Bij nadere beschouwing is het dat niet.

In zijn filosofische hoofdwerk 'L'être et le néant' (1943), deze lente in het Nederlands verschenen onder de titel 'Het zijn en het niet', onderzoekt Sartre, voortbouwend op Heidegger, de gespannen relatie tussen het menselijk zijn (être-en-soi) en bewustzijn (être-pour-soi). De eerste zijsvorm ligt vast, is een zijn-op-zich; de tweede (voor-zich) verandert voortdurend: hij is niet. Van daar dat het néant in de titel niet vertaald is met 'niets'. Ook in het Engels werd het vertaald met nothingness (niet, nietigheid); in het Duits met Nichts, dat zowel niets als (het) niet betekent.

Veroordeeld om vrij te zijn

Het 'niet' is het in het geding brengen van het zijn door het bewustzijn of voor-zich. Een bewustzijn is immers altijd een bewustzijn van iets (Husserl). Het voor-zich kan het op-zich als object beschouwen. Uit dit boek stamt Sartres beroemde formule dat 'de existentie voorafgaat aan de essentie'. Daaruit volgt direct: 'ik besta aan gene zijde van mijn essentie; ik ben ertoe veroordeeld, vrij te zijn.' Hiermee onderscheidt Sartre zich van eerdere filosofen (zoals Descartes) die welis-

waar de rol van een almachtige God hadden beperkt en de invloed van de menselijke rede vergroot, maar daarmee nog niet het idee hadden afgeschaft van een 'menselijke natuur' die aan het 'zijn' vooraf zou gaan. Zonder enig leidend of deterministisch principe wordt de vrijheid een loden last, elke daad is voor eigen verantwoordelijkheid.

De mens schept zichzelf

In *Het zijn en het niet* houdt Sartre zo consequent vast aan de menselijke vrijheid, dat hij tot de slotsom komt dat het bewustzijn een voortdurend aan verandering onderhevig project is, een gebeurtenis. Wie beweert vanuit 'de mens' te redeneren, zal dan ook eerst moeten definiëren wat (en of) de mens is. Het 'zijn' bestaat weliswaar en het bewustzijn van dat zijn bestaat als gebeurtenis, maar die twee - die de mens vormen - vallen niet samen. Sartre zet in feite alle mensbeschouwingen op losse schroeven, zijn eigen humanisme inbegrepen. Maar bovenal moet God het ontgelden. Want door zijn keuzes ontwerpt de mens zichzelf, wat volgens Sartre het bewijs is dat (althans de bijbelse) God niet bestaat, aangezien de mens (dus) niet naar Diens evenbeeld is geschapen. De geest Gods werd ons niet ingeblazen, nee, we blazen ons zelf onze essentie in. In die redenering ligt de verklaring besloten waarom Sartre nooit een algemeen geldende moraal of ethiek aan zijn filosofie heeft kunnen verbinden. Want hoe de individuele vrijheid te verenigen met de vrijheid van de ander? Omdat Sartre niet tot een ethiek kon komen, werd het existentialisme in de jaren zestig weggezet als een vrijblijvende filosofie die zich in de eigen staart beet. Sartre heeft als filosoof geen school gemaakt - Bernard Henri Lévy uitgezonderd. Des te opmerkelijker is de

oplevende belangstelling voor zijn werk, die ongetwijfeld samenhangt met zijn persoonlijkheid. Waarom nu nog een vertaling? Misschien moeten we *Het zijn en het niet* juist in deze tijd van hyperindividualisme in de eerste plaats lezen als een ontvullend essay over het lot van de mens, waarbij een moraal of ethiek helemaal niet past. Niet voor niets verklaarde Sartre aan het eind van zijn leven tegenover Simone de Beauvoir zich in de eerste plaats schrijver te voelen en pas in de tweede plaats filosoof.

Reindert Brongers

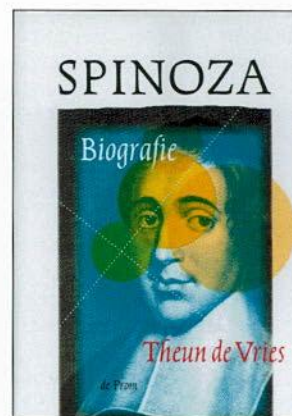
Jean-Paul Sartre, *Het zijn en het niet*. Lemniscaat, Rotterdam. (Vertaling Frans de Haan.) ISBN 90 5637 497 4. 788 blz. €49,95.

Spinoza, biografie

Theun de Vries

Deze inspirerende biografie, in 1972 voor het eerst verschenen en in 1991 in een herziene (nu herdrukte) editie uitgebracht, was al weer enige tijd niet meer voorhanden. Maar Baruch de Spinoza is nog immer actueel. Met zijn religiekritiek en rationalisme heeft hij mede de basis gelegd voor ons moderne wereldbeeld. Zijn fameuze these van de 'Ene Substantie', waarin God en de natuur in elkaar opgaan, was in het Kanaän der calvinisten minstens zo revolutionair als zijn visie op de bijbel. Als woordvoerder van zijn beschermers, de liberale regenten van de Republiek der Nederlanden, ontwierp hij het model voor een radicale democratie. Spinoza's 'Ethica' tenslotte wees de weg naar een vrije, zelfbewuste menselijkheid en is daarmee vooraan komen te staan in de tradities van het Nederlandse humanisme.

ISBN 90 6801 758 6. De Prom, Amsterdam. 200 blz. Gebonden editie € 17,50. www.boekenwereld.com





Duurzaam milieugebruik

Frank Dietz (red.)

Een leefbare aarde nalaten voor de na ons komende generaties heeft hoe dan ook implicaties voor ons dagelijks leven. Maar dat de angst daarvoor groter is dan nodig, illustreren de in dit boek beschreven initiatieven. Zeker, er zijn talrijke belemmeringen. Die worden nauwgezet in beeld gebracht door de auteurs. Maar er zijn ook vele mogelijkheden voor lagere overheden om belemmeringen weg te nemen. Daar hebben zij andere partijen bij nodig, en daar ligt de uitdaging voor bestuurders in bedrijven, vakbonden, de milieubeweging, bewonersorganisaties en wetenschappers. Dit boek kan hen inspireren met bijdragen over bijvoorbeeld duurzaam schoonmaken, landgebruik, mobiliteit, bouwen, waterbeheer, duurzame energievoorziening.

ISBN 90 6224 451 3. Jan van Arkel, Utrecht. 287 blz. € 25,-. www.antenna.nl/i-books

Deugdelijk leven

Paul van Tongeren

Het begrip 'deugd' heeft lang in het verdomhoekje van de ethiek gezeten, maar is duidelijk begonnen aan een *come back*. Niet als een symbool van een door burgerlijke braafheid gekenmerkte moraal, maar als vorm van kracht en voortreffelijkheid, als kwaliteit van leven en levenskunst. Dat laatste is actueler dan ooit: wat kijken we graag naar mensen die de kunst van het leven (schijnen te) verstaan! Paul van Tongeren, hoogleraar ethiek in Nijmegen en Leuven, biedt met dit boek een inleiding in de deugdedethiek. Niet hoogdravend, niet moeilijk, toegankelijk geschreven. Als toegift een bloemlezing van fragmenten uit teksten van o.a. Aristoteles, Descartes, Hume, Kant, Nietzsche.

ISBN 90 5875 112 0. SUN, Amsterdam. 182 blz. € 14,50. www.uitgeverij.sun.nl

Het glazen plafond

Ina Brouwer

Na haar jarenlange Kamerlidmaatschap, eerst voor de CPN en later voor GroenLinks werkte Ina Brouwer ruim vijf jaar als directeur Emancipatiebeleid op het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. In die functie merkte zij, zoals ze schrijft, "hoezeer ik het patroon had gevolgd van veel vrouwen die de top slechts voor korte tijd bereiken en zich daarna weer terugtrekken. Niet omdat er sprake is van harde discriminatie of van onmogelijke vooroordelen, maar omdat er geen ruimte is te twijfelen aan de traditionele manier van leidinggeven." De top voor Ina Brouwer was het (duo)lijsttrekkerschap van GroenLinks. In 1994 verloor de partij bij de verkiezingen één zetel, - Ina stapte op en maakte plaats voor Paul Rosenmuller. Intussen staat er weer een vrouw vooraan bij GroenLinks, Femke Halsema. Zij is een van de eenentwintig vrouwen die Ina Brouwer in 'Het glazen plafond' uitgebreid interviewt over haar carrière.

Het is bekend, vrouwen zijn in Nederlandse topfuncties zeldzaam. Dat geldt voor het bedrijfsleven, de politiek, de gezondheidszorg, de journalistiek, de sportwereld, wetenschap, noem maar op. Waarom? En wat onderscheidt de vrouwen die wel aan de top komen van de degenen die het (net) niet halen of niet eens ambiëren? Ina spreekt erover met Winnie Sorgdrager, Neelie Kroes, Jeltje van Nieuwenhoven, Sylvia Tóth, Pia Dijkstra, Priscilla Jana, Willeke van Ammelrooy, Aldith Hunkar, Marjanne Sint, Ilse de Lange en anderen. Het zijn doeltreffende, soms openhartige gesprekken, zeker niet oppervlakkig of drammerig, maar ook weer geen topjournalistiek. Een echte conclusie komt er niet uitrollen. Wel veel gemeenschappelijks en vergelijkbare ontwikkelingen. En daaruit destilleert de onverdroten politica in Ina Brouwer tenslotte toch een paar aanbeve-

lingen, in de sfeer van transparantere benoemingsprocedures, modernisering van schoolvoorzieningen, kinderopvang en verlof.

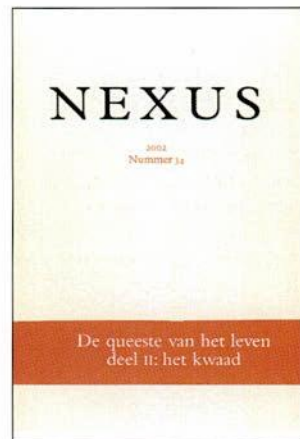
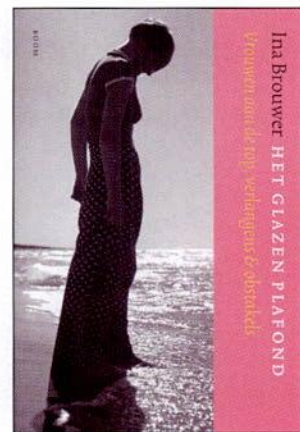
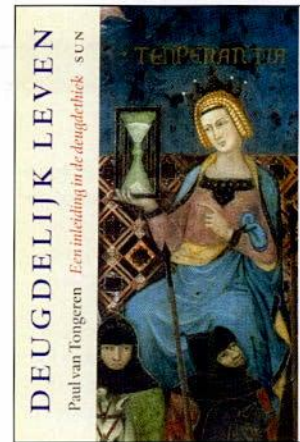
ISBN 90 5352 913 6. Boom, Amsterdam. 431 blz. incl. foto's van de geïnterviewde vrouwen. € 24,50. www.uitgeverijboom.nl

Kennis over het kwaad

Redactie Nexus

Aan de Universiteit van Tilburg is een instituut gevestigd, dat de bestudering van het Europese cultuurgedoe in zijn kunstzinnige, levensbeschouwelijke en filosofische samenhang wil bevorderen. Geen pretentieuze activiteit, want Nexus, zoals het instituut heet, beoogt "een stijl van kwaliteit, eruditie en tolerantie, om op die wijze een contrapunt te zijn tegen de kleinheid van geest, verzuiling en nationalisme, de troosteloosheid van het niets weten en het fanatisme van het enig weten." Driemaal per jaar publiceert Nexus een mooi essayistisch tijdschrift in boekvorm. De jongste editie is gewijd aan 'het kwaad'. Vanuit verschillende invalshoeken - theologie, filosofie, marxisme en democratie - wordt enig inzicht geboden in het vraagstuk van 'unde malum?', waar komt het kwaad vandaan? Het kwaad niet alleen als een ver van ons bed show - vroeger: de nazi's, het apartheidsregime, de Rode Khmer etc. - wordt beschreven maar als harde onontkoombare werkelijkheid, direct om ons heen en onder ons. Zoals het kwaad dat gezegd 'in de lucht hangt' sinds 11 september 2001.

ISSN 0926-2970. Nexus nr. 34. Uitgeverij Nexus, Tilburg 232 blz. € 22,50. www.uvt.nl/nexus





LEZINGEN EN SYMPOSIA

Zorg-aan-huis

18 juni - Amsterdam
Congres over de ondersteuning van mensen met psychische problemen bij hun integratie in de samenleving. Inlichtingen over programma: 030-2971140. Inlichtingen over congresorganisatie: 020-3203364. Locatie: De Meervaart.

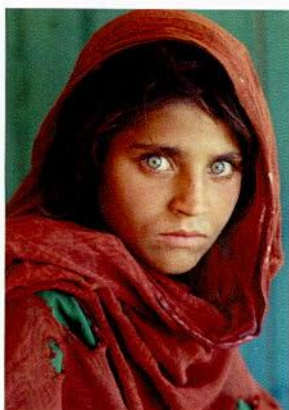
Wereldhumanismedag

21 juni - Utrecht
Congres 'Wereldburgers tussen oorlog en vrede', georganiseerd door de Humanistische Alliantie. Aanvang: 9.45 uur. Locatie: Ottone, Kromme Nieuwegegracht 62. Info: www.human.nl/agenda of tel.030-2390113

EXPOSITIES

Verscheidenheid

7 juni t/m 31 aug. - Rotterdam
Foto-expositie, gebaseerd op het boek 'De foto's van National Geographic, over de verscheidenheid van mens en cultuur. Met o.a. de bekende foto van de Afghaanse vrouw met de blauwe ogen in chador. Locatie: Wereldmuseum, Willemskade 25. Info: www.wereldmuseum.rotterdam.nl, tel.010-270717



'Verscheidenheid', vanaf 7 juni in Rotterdam

'verdediging'. Ook met collectie harnassen uit Museum Stibbert in Florence. Locatie: Fort Asperen, Langendijk 60. Info: www.armour.nl.

Philippe Starck

7 juni t/m 10 sept. - Groningen
Tentoonstelling van hedendaagse bekende ontwerper Philippe Starck. Via beeld en geluid geeft deze vormgever van o.a. gebouwen, schoenen, meubels en gebruiksvoorwerpen commentaar op zijn eigen werk. Locatie: Groninger Museum, Museumeland 1. Info: www.groninger-museum.nl, tel. 050-3666555

Nomaden

12 juni t/m 6 juli - Amsterdam
Foto-expositie van Annette den Ouden over het nomadenleven, voornamelijk in Tibet en Mogolië. Locatie: Melkweg Galerie, Marnixstraat 409. Info: www.melkweg.nl, tel. 020-5318181

Gelukkige huisvrouw

vanaf 6 juli 2003 - Rotterdam
Tentoonstelling 'Het geluk van de huisvrouw', over de invloed van reclame op de huisvrouw in de stad. T/m eind mei 2004. Historisch Museum, Korte Hoogstraat 31. Info: www.hmr.rotterdam.nl, tel. 010-2176767

Oorlog in de kunst

7 juni t/m 15 sept. - Acquoy
De tentoonstelling 'Armour, de fortificatie van de mens' bestaat uit een verzameling werk van diverse kunstenaars, modeontwerpers en vormgevers. Zij geven hun visie op de thematiek van de

THEATER

Festival Onbegrensde Ontmoeting

21 juni - Apeldoorn
Voor de vijfde keer dit festival, georganiseerd door Face to Face, een samenwerkingsverband van vluchtelingenorganisaties in Nederland. Vluchtelingen en andere bewoners van Nederland ontmoeten elkaar, in aanwezigheid van muziek, theater, debat, eten etc. Locatie: Park Berg en Bos. Terrein open 10.30 uur. Kaarten bij de ingang. Info: www.vluchtelingenwerk.nl

Amsterdam Roots Festival

22 t/m 29 juni - Amsterdam
Muziek uit alle delen van de wereld. Optredens in KIT Tropentheater, Melkweg en Concertgebouw. Opening op 22 juni in het Oosterpark, toegang gratis. Info en reserveringen: www.amsterdamroots.nl

TELEVISIE

The awful truth

Vanaf 4 juni - Ned.3
Serie van twaalf wekelijkse afleveringen waarin Michael Moore als het linkse geweten van de VS ten strijde trekt tegen corruptie en hypocrisie. VPRO - 19.30 uur

Nooit vertelde verhalen

Wekelijks vanaf 6 juni - Ned.3
Schrijvers vertellen een jeugtherinnering. Met o.a. Manon Uphoff, Martin Bril en Désanne van Brederode. VPRO - 21.15

Belfast taxi

15 juni - Ned.3
Documentaire over het sle-

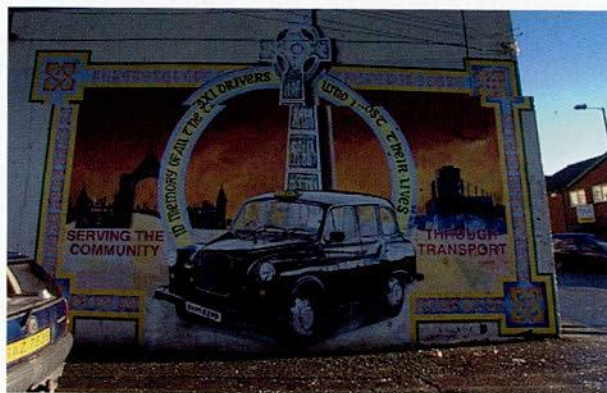
pende conflict tussen de katholieken en protestanten in Noord-Ierland. VPRO - 22.40 uur

En laat elkaar nooit in de steek

18 juni - Ned.1
Documentaire over zelfgewilde dood bij ouderen. Drie kinderen vertellen over hun 92-jarige vader. Hij was in goede conditie, maar beroofde zich van het leven. Human - 22.46 uur

Bijlmer bajes blues

25 juni - Ned.1
Documentaire over de dromen van gedetineerden in de gevangenis. Human - 22.47 uur



'Belfast Taxi', 15 juni bij de VPRO



RADIO

Onvoldoende voldoende

2 juli – Ned.1
Hoe gaan kindern om met de leerstof die zij door grote mensen krijgen aangereikt? Portret van het 'ontroerende en komische gedoe dat het wegwijzen maken van kinderen in onze samenleving vaak is'.
Human – 22.45 uur

M'n ogen zeggen alles

6 augustus – Ned.1
Het verhaal van een man die alleen zijn linkerooglid kan bewegen. (Herhaling uit 2002)
Human – 22.45 uur

Malle Appie

7 augustus – Ned.1
Portret van Albert Mol, die voor het Nederlandse publiek de nar speelde. Mol (85) wil niet langer Malle Appie uithangen. Regisseur Karin Junger confronteert hem met de rollen van toen en nu.
Human – 21.36 uur

Waan

13 augustus – Ned.1
Reinier (27) en Carlos (26) hebben schizofrenie. Een half jaar lang werden ze gevolgd door programmamaker Boudewijn Koole. (Herhaling uit 2002).
Human – 22.45 uur

Baria's grote geluk

20 augustus – Ned.1
De 16-jarige Baria is opgegroeid in een westerse stad. Op een dag verschijnt de man aan wie ze is uitgehuwelijkt. (herhaling uit 2002)
Human – 22.45 uur

Het grote geluk

27 augustus – Ned.1
Documentaire over het zelfbeschikkingsrecht van vrouwen. Met de keuze voor kinderen als een terugkerend thema. Verhalen van vrouwen in Nederland, Spanje, Marokko, Mali en Zuid-Afrika.
Human – 22.47 uur

DolceVita

ma t/m do – 747 AM
Op zoek naar vragen en kwesties van luisteraars, die het leven in de breedste zin van het woord veraangename.
KRO – 8.30 uur

Radio Urbania

dagelijks – 747 AM
Portretten van mensen in de grote steden.
NPS – 18.30 uur

Dinsdag Desmet

Elke dinsdag – 747 AM
Live-programma over cultuur, filosofie en politiek. Presentatie: Theodor Holman.
Human – 14.00 uur

Het ei van Erasmus

Elke donderdag – 747 AM
Op 19 juni een gesprek met Wiel Veugeliers, de nieuwe bijzonder hoogleraar educatie aan de UvH, over normen en waarden in het onderwijs. Op 26 juni een impressie van Wereldhumanismedag.
Human – 14.30 uur

Stemmen uit een verdwenen wereld

10, 17 en 24 juni – 747 AM
Driedelige radiodocumentaire over de Jiddische leefwereld in Oost-Europa voor de Tweede Wereldoorlog.
Human – 16.02 uur (Herhaling op Radio 1, 00.02 uur.)

FILM

Geweld of geweten

De film 'Before the storm' verhaalt over de dramatische wendingen in het leven van een 12-jarige jongen en een taxichauffeur in hun Zweedse woonplaats. Zij lijken niet veel met elkaar te maken te hebben, maar beiden moeten praktisch op hetzelfde moment kiezen tussen geweld of geweten.

Op school heeft de 12-jarige Leo het zwaar. Dag in dag uit wordt hij gepest door schoolgenoot Danne. Leo moet bijvoorbeeld naakt de meisjeskleedkamer in lopen. Als hij op een dag in zijn eentje Dannes fiets moet poetsen, komt hij Ali tegen, de vader van een klasgenoot. Ali zegt hem dat hij voor zichzelf moet opkomen. Die woorden laten Leo

niet meer los en hij neemt een dramatisch besluit. Raadgever Ali, van Arabische afkomst, lijkt tot die tijd een aangenaam leven te leiden met zijn Zweedse vrouw en kinderen. Maar ook hij krijgt te maken met een dramatische wending in zijn leven. Zijn verleden dringt zich aan hem op en hij komt voor een groot dilemma te staan: hij moet een terroristische aanslag plegen of anders overleeft zijn familie het niet. 'Before the storm' geeft op een spannende manier vorm aan het grijze gebied tussen goed en kwaad, aan de motieven die vooraf gaan aan gruwelijke daden. Zeker door de thema's, pesten als grote problematiek bij kinderen en het terrorisme dat



De 12-jarige Leo in 'Before the storm'

de volwassen wereld bezighoudt, krijgt de thriller een realistisch karakter. Het is de eerste lange speelfilm van de in Zweden woonachtige Iraanse regisseur Reza Parsa.

'Before the storm' draait vanaf 28 augustus in de bioscoop

Josephine Krikke

Kind tussen werk en zorg

Joos van Vugt



Vooraf vrouwen hebben de afgelopen jaren in steeds grotere aantallen betaald werk gevonden. Daardoor is echter de druk op vrouwen met kinderen sterk toegenomen. Vaders blijven meestal voltijds werken. Moeders werken in deeltijd en nemen bovendien het leeuwendeel van de huishouding en van de opvoeding van de kinderen voor hun rekening.

De stress die daarvan het gevolg is, is niet goed voor de vrouwen zelf en ook niet voor hun kinderen. Veel te kiezen is er vaak niet, want vrouwen voelen zich door de omstandigheden steeds meer *gedwongen* om te werken. In deze publicatie gaat het over de gevolgen van deze ontwikkelingen voor het gezin en over de vraag of de overheid de taak heeft om ten gunste van het gezin bij te sturen.

Isbn 90 5573 416 0, Pagina's 80, Prijs € 11,50
In samenwerking met het Soeterbeeck programma, KUN

Mijn land van veel en vol

Paul Gerbrands



De auteur beschrijft de onvoorstelbare groei van de bevolking in de wereld en in Nederland, de onverantwoordelijke, overhaaste invoering van de multiculturele samenleving, de onredelijke angst voor de gevolgen van de vergrijzing, de onbeperkt groeiende welvaart en de problemen rond het verschijnsel immigratie.

Hij voorziet dat ons land straks twee keer zo vol is als nu. Hij doet een aanval op het taboe van de overbevolking en spaart de politici niet. Zij worden neergezet als opportunisten die hun ogen sluiten voor de gevolgen van hun eigen kortzichtigheid. Er is nog hoop op een verenigde naties van drie miljard wereldburgers.

Isbn 90 5573 413 6, Pagina's 192, Prijs € 15,90

Filosofie van de vrije tijd

Luc Rademakers



Ons tijdsgebruik is de laatste jaren flink veranderd, onder meer door arbeidsduurverkortingen, thuiswerk, werkloosheid, bevolkingsveroudering, nieuwe vormen van vrijetijdsbesteding, onthaasting, herwaardering van de tijd voor zichzelf, etc. De voorbije vijftig jaar wilden we met zijn allen zo snel mogelijk zo veel mogelijk vrije tijd. We hebben nu een samenleving met minder

arbeid en meer vrije tijd. Wat doen we met die vrije tijd? Voelen wij ons in onze vrije tijd vrij en zijn we het ook?

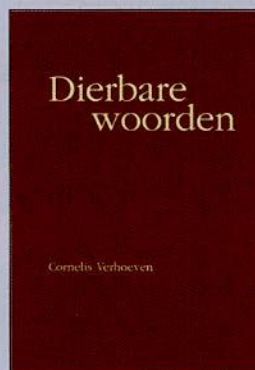
Vanuit de sociale geschiedenis van de vrije tijd wordt een filosofische analyse gemaakt van wat onze voorouders van vrije tijd verwachtten, hoe wij de hedendaagse vrije tijd beoefenen en welke vrije tijd we voor onze kinderen voorbereiden.

In dit boek wordt de menselijke geschiedenis bekeken vanuit de opvattingen over en de beoefening van de vrije tijd. Over het reizen, het tv-kijken, het spel, het sporten, het pretpark, de verveling, de roesbeleving... bevat dit boek onbekende en originele analyses. Aan je vrije tijd, moet je werken. 'Filosofie van de vrije tijd' kan daarbij helpen.

Isbn 90 5573 414 4, Pagina's 256, Prijs € 17,90

Dierbare woorden

Cornelis Verhoeven



In Trouw publiceerde de auteur (overleden in 2001) maar liefst 205 dierbare woorden en toch vormden die slechts een gedeelte van het totale aantal woorden dat hij in die periode schreef. In dit boek zijn deze eerder gepubliceerde woorden uit Trouw opgenomen, een aantal door de auteur bewerkte woorden die reeds elders verschenen en 208 nog niet eerder gepubliceerde woorden. Samen vormen deze 508 woorden een voor de Nederlandse taal uniek essayistisch project.

Isbn 90 5573 317 2, Pagina's 520, Prijs € 24,90.
Gebonden uitgave.